

500. YILINDA MERCİDABIK SAVAŞI

GAZİKÜLTÜR

500. YILINDA MERCİDABIK SAVAŞI

Editör:

Prof. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM

Prof. Dr. Osman KÖSE

GAZİANTEP - 2025

BÜYÜKŞEHİR GAZİANTEP

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları - 114

500. YILINDA MERCİDABIK SAVAŞI

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Adına Sahibi:
Fatma ŞAHİN

Gazikültür Yayınları
ISBN:978-625-7518-71-0

Tepebaşı Mahallesi, Prof. Dr. Metin Sözen Caddesi, No: 8, 27010
Şahinbey / GAZİANTEP

Telefon: 0 342 241 44 00 Faks: 0 342 241 44 15
Email: info@gazikulturas.com

Koordinasyon	: Y. Erdem GÜZELBEY
Genel Yayın Yönetmeni	: Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
Editörler	: Prof. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM Prof. Dr. Osman KÖSE
Dizgi	: Hatice VURAL
Kapak Tasarım	: Emirhan KORKUT
Baskı	: E-Kitap

Gaziantep - 2025

Bu kitabın bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yazarın ve yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kullanılamaz. Bu kitapta yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

GAZİKÜLTÜR

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	7
ÖN SÖZ.....	15
<i>Metin Akis</i>	
MERCİDABIK SAVAŞINA DOĞRU OSMANLI-MEMLUK İLİŞKİLERİ.....	17
<i>Sedat Bilinir</i>	
TARİH BOYUNCA HALEP VE ÇEVRESİNDEKİ BÜYÜK DEPREMLER: ETKİLERİ VE SONUÇLARI.....	29
<i>H. Hilal Şahin</i>	
YAVUZ SULTAN SELİM, ŞAHİSMAİL VE KANSUGAVRI.....	43
<i>Naime Yüksel Karasu</i>	
YAVUZ SULTAN SELİM'İN MEMLÛK DEVLETİNE SAVAŞ İLANI SEBEPLERİ.....	63
<i>Prof. Dr. Zeynel Özlü</i>	
<i>Dr. İsmail Hakkı Üzümlü</i>	
YAVUZ SULTAN SELİM'İN KUTLU SEFERİNDE DİNİ MOTİFLER VE MANEVİ MEŞRUIYET: MERCİDABIK VE RİDANİYE SAVAŞLARI.....	81
<i>Süleyman Kızıltoprak</i>	
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN YÜKSELİŞİNDE BİR KIRILMA NOKTASI: MERCİDABIK ZAFERİ'NİN SİYASİ VE ULUSLARARASI ÖNEMİ.....	101

Tarihsel Bir Eşik: Mercidabık

Bazı tarihî olaylar vardır; etkileri, yaşandıkları dönemin sınırlarını aşar ve yüzyıllar boyunca farklı alanlarda hissedilmeye devam eder. Mercidabık Savaşı, bu tür olayların başında gelmektedir. Sadece bir askerî karşılaşma olarak değil, geniş bir coğrafyada yönetim anlayışını, toplumsal düzeni ve siyasi hâkimiyeti yeniden biçimlendiren bir eşik olarak değerlendirilmelidir.

Bu savaşın ardından ortaya çıkan yeni dengeler, Anadolu'dan Suriye'ye, Ortadoğu'dan Kuzey Afrika'ya uzanan sahada idari ve toplumsal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Mercidabık, bu yönüyle bir çatışmanın adı olmaktan ziyade, bir çağın kapanıp yeni bir dönemin başlamasını simgeleyen tarihsel bir kavşaktır. Devlet yapılarının, halkların ve bölgelerin kaderinin yeniden tanımlandığı bu süreç, çok boyutlu bir okuma gerektirmektedir.

Kilis ve çevresi, söz konusu dönüşümün merkezinde yer alan coğrafyalardan biri olarak Mercidabık Savaşı'nın tarihsel etkilerini doğrudan yaşamış; bu etkiler bölgenin siyasal, sosyal ve kültürel hafızasında kalıcı izler bırakmıştır. Bu nedenle Mercidabık üzerine yapılacak her bilimsel çalışma, yalnızca genel tarih yazımına değil, aynı zamanda yerel ve bölgesel hafızanın anlaşılmasına da katkı sunmaktadır.

Kitapta yer alan çalışmalar, Mercidabık Savaşı'nı siyasi, idari, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla değerlendirerek, okuyucuya geniş bir düşünme zemini sunmaktadır. Kamu yönetimi açısından tarih bilincinin canlı tutulması, toplumsal aidiyetin güçlenmesi ve ortak geçmişin doğru temeller üzerine inşa edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bilimsel yöntemlerle hazırlanan bu tür çalışmalar, geç-

mişin yüzeysel anlatıların ötesine taşınmasına katkı sağlamaktadır.

Bu kıymetli eserin ortaya çıkmasında emeği geçen editörlere, yazarlarımıza ve yayım sürecine katkı sunan tüm paydaşlara teşekkür ediyorum. *500. Yılında Mercidabık Savaşı* adlı bu çalışmanın, tarih araştırmalarına ilgi duyan herkes için ufuk açıcı bir kaynak olacağına inanıyorum.

Tahir Şahin
Kilis Valisi

500 Yıllık Miras: Mercidabık

Tarih, bugünü anlamanın ve geleceği doğru temeller üzerine inşa etmenin vazgeçilmez rehberidir. Bu bilinçle ele alındığında Mercidabık Savaşı gibi tarihî dönüm noktaları, bir askerî başarıdan çok daha öte anlamlar taşır. Siyasi dengelerin değiştiği, medeniyet havzalarının yeniden şekillendiği ve bölgesel kaderlerin yeniden yazıldığı bu büyük kırılma, Osmanlı tarihinin olduğu kadar Anadolu, Suriye ve Ortadoğu coğrafyasının ortak hafızasında da derin izler bırakmıştır.

Kilis ve çevresi, tarih boyunca farklı uygarlıkların kesiştiği, ticaret yollarının ve kültürel etkileşimlerin merkezinde yer alan müstesna bir coğrafya olmuştur. Mercidabık Savaşı, bu coğrafyanın tarihsel rolünü belirginleştiren en önemli hadiselerden biridir. Savaşın ardından şekillenen siyasal yapı, ekonomik ilişkiler ve kültürel süreklilik, Osmanlı-Memlûk mücadelesi yanında bölgenin uzun vadeli tarihsel yönelimini de tayin etmiştir. Bu yönüyle Mercidabık, bir sonun değil, yeni bir tarihsel dönemin başlangıcının adı olmuştur.

Editörlüğünü Prof. Dr. Mehmet Ali Yıldırım ve Prof. Dr. Osman Köse'nin üstlendiği 500. Yılında Mercidabık Savaşı, alanında yetkin akademisyenlerin katkılarıyla, bu büyük tarihsel kırılmayı çok boyutlu bir bakış açısıyla ele almaktadır. Kitapta yer alan çalışmalar, Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin siyasi arka planından dinî meşruiyet tartışmalarına, bölgenin coğrafi ve sosyoekonomik şartlarından uluslararası dengelere kadar geniş bir perspektif sunmakta; Mercidabık'ı yalnızca askerî bir hadise olarak değil, medeniyetler arası geçişin anahtar kavşaklarından biri olarak değerlendirmektedir.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi olarak bizler, şehrimizin ve yakın coğrafyamızın tarihsel mirasını yalnızca korumayı değil, bilimsel çalışmalarla görünür kılmayı ve gelecek kuşaklara sahih bilgilerle aktarmayı asli bir sorumluluk olarak görüyoruz. Bu anlayışla faaliyet gösteren Gazikültür Yayınları, yerel tarihle evrensel akademik birikimi buluşturan nitelikli eserleri kültür dünyamıza kazandırmayı sürdürmektedir. Elinizdeki bu kitap da, bölgesel tarihin ulusal ve uluslararası tarih yazımı içerisindeki yerini güçlendiren önemli bir akademik katkı niteliği taşımaktadır.

Bu kıymetli çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen editörlerimize, yazarlarımıza ve süreci titizlikle yürüten Gazikültür Yayınları ekibine teşekkür ediyorum. 500. Yılında Mercidabık Savaşı adlı bu eserin, tarih araştırmacıları, akademisyenler, öğrenciler ve konuya ilgi duyan tüm okurlar için kalıcı bir başvuru kaynağı olacağına; bölgemizin tarihsel hafızasına ve kültürel kimliğine önemli katkılar sunacağına yürekten inanıyorum.

Fatma ŞAHİN

Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı

Mercidabık Savaşı’nı Yeniden Düşünmek

Bir tarih kitabını değerli kılan yalnızca anlattığı olaylar değil, okura hangi soruları sordurduğudur. *Mercidabık Savaşı* bu soruların merkezinde yer alan hadiselerden biridir:

Bir savaş, bir coğrafyanın kaderini nasıl dönüştürür?

Siyasi bir karar, yüzyıllar boyunca toplumsal hayatı nasıl şekillendirir?

Güç değişimi, insan yaşamında hangi izleri bırakır?

1516 Mercidabık, bu soruların tamamını aynı anda düşündürten bir eşiktir. Savaşın kendisi kadar, ardından oluşan düzen; yönetim anlayışları, güvenlik algısı ve toplumsal yapılar üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu etkiler yalnızca devlet düzeyinde değil, bireylerin gündelik hayatında da hissedilmiştir. Bu nedenle Mercidabık, tek bir disiplinin sınırları içinde ele alınamayacak kadar geniş bir tarihsel olgudur.

Kilis ve çevresi, bu dönüşümün sessiz tanıklarındır. Coğrafya burada yalnızca bir mekân değil, tarihin taşıyıcısıdır. Bölgenin stratejik konumu, savaş sonrası oluşan yeni düzenin izlerini bugün dahi okunabilir kılmaktadır. Yerel tarih ile büyük tarih anlatısının kesiştiği bu noktada, Mercidabık Savaşı’nı yeniden düşünmek kaçınılmaz hâle gelmektedir.

Editörlüğünü Prof. Dr. Mehmet Ali Yıldırım ve Prof. Dr. Osman Köse’nin üstlendiği *500. Yılında Mercidabık Savaşı*, tam da bu noktada devreye giren bir çalışmadır. Eser, Mercidabık’ı yalnızca “olan” üzerinden değil, “nasıl etkilediği” ve “neden hâlâ konuşulması gerektiği” üzerinden ele almaktadır.

Tarihsel olayların farklı boyutlarıyla ele alınması, geçmişin bugüne nasıl taşındığını daha açık biçimde görmemizi sağlar. Bu eser, Mercidabık Savaşı'nı ele alış biçimiyle, okuru hazır yargılar yerine yeni sorularla baş başa bırakan bir yaklaşım sunmaktadır.

Bu nitelikli çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen editörlere, paydaş rektörlerimize, yazarlara ve yayım sürecine katkı sunan herkese teşekkür ediyor; *500. Yılında Mercidabık Savaşı* adlı eserin, tarih yazımına yeni sorular ve yeni okumalar kazandırmasını diliyorum.

Prof. Dr. Kemalettin Aydın
Sağlık Bilimleri Üniversitesi Rektörü

Tarihin Kırılma Noktasında Mercidabık

Tarih, yalnızca geçmişte yaşanan olayların kronolojik bir dökümü değil; toplumların hafızasını, kimliğini ve siyasal tahayyülünü şekillendiren dinamik bir alandır. Bu nedenle tarihsel kırılma anlarını anlamak, bugünü doğru okumak ve geleceğe dair sağlıklı çıkarımlarda bulunabilmek açısından büyük önem taşır. Mercidabık Savaşı, bu anlamda geniş bir coğrafyada güç ilişkilerinin, yönetim anlayışlarının ve medeniyet tasavvurlarının yeniden tanımlandığı tarihî bir kırılma noktası olarak değerlendirilmelidir.

1516 yılında gerçekleşen Mercidabık Savaşı, Osmanlı Devleti'nin bölgesel bir güçten küresel bir devlete dönüşme sürecinde belirleyici bir rol oynamış; Memlûk Devleti'nin siyasal hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte Anadolu, Suriye ve Ortadoğu coğrafyasında yeni bir tarihsel düzenin kapılarını aralamıştır. Bu yönüyle Mercidabık, hem sonuçlarıyla hem de doğurduğu uzun vadeli siyasal, toplumsal ve kültürel etkilerle de dikkatle ele alınması gereken bir tarihsel dönüm noktasıdır.

Kilis ve çevresi, bu büyük tarihsel dönüşümün merkezinde yer alan coğrafyalardan biri olarak, Mercidabık Savaşı'nın etkilerini doğrudan yaşamış ve tarihsel süreklilik içerisinde bu etkileri taşımıştır. Bölgenin stratejik konumu, sosyoekonomik yapısı ve kültürel dokusu, savaş sonrası şekillenen yeni siyasal düzenle birlikte farklı bir anlam kazanmıştır. Bu nedenle Mercidabık Savaşı'nı merkeze alan çalışmalar, Osmanlı–Memlûk ilişkilerini aynı zamanda da bölgesel tarihin derinliklerini de görünür kılmaktadır.

Kitapta yer alan çalışmalar; siyasi tarih, dinî meşruiyet, coğrafya, sosyoekonomik yapı ve uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinleri bir araya getirerek Mercidabık Savaşı'nı bütüncül bir çerçevede değerlendirmektedir. Bu yönüyle eser, literatüre önemli bir akademik katkı sunmaktadır.

Bu değerli eserin ortaya çıkmasında emeği geçen editörlerimize, yazarlarımıza ve yayım sürecini titizlikle yürüten tüm paydaşlara teşekkür ediyorum. *500. Yılında Mercidabık Savaşı* adlı bu çalışmanın, tarih araştırmalarına ilgi duyan akademisyenler, öğrenciler ve okurlar için uzun yıllar başvurulacak bir eser olacağına inanıyorum.

Prof. Dr. Zekeriya Akman

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Rektörü

ÖN SÖZ

Tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Kilis, stratejik konumu, kültürel zenginliği ve tarihsel derinliğiyle Anadolu'nun güneyinde bir geçiş ve etkileşim alanı olmuştur. Bu birikim, özellikle Mercidabık Savaşı ile şekillenen siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerde açık biçimde gözlemlenmektedir. Bu çerçevede gerçekleştirilen akademik çalışmalar, bölgenin tarihsel süreklilikleri ile değişim dinamiklerini bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Ortaya konan araştırmalar, sadece bir tarihsel olayı değil; bu olayın arka planındaki güç dengelerini, kültürel etkileşimleri ve coğrafi koşulları da dikkate alan çok katmanlı bir analiz sunmaktadır. Böylece, geçmişin askeri, siyasi ve sosyoekonomik süreçleri üzerinden günümüz bölgesel ilişkilerine ışık tutan disiplinler arası bir perspektif geliştirilmiştir.

Kilis'in tarihsel kimliği, bu tür akademik platformlar aracılığıyla yeniden yorumlanmakta; kent, yalnızca geçmişin tanığı değil, aynı zamanda kültürel mirasın ve bilimsel araştırmanın merkezlerinden biri hâline gelmektedir. Mercidabık'ın tarih sahnesindeki yeri, bu çalışmalar sayesinde yalnızca bir zafer veya savaş olarak değil, medeniyetler arası geçişi, kültürel sürekliliği ve bölgesel dönüşümü temsil eden bir dönüm noktası olarak yeniden anlam kazanmaktadır.

Bu bağlamda, yürütülen araştırmaların; tarih bilincini güçlendiren, kültürel mirası koruyan ve yeni kuşaklara bilimsel bir bakış açısı kazandıran önemli bir kaynak oluşturacağına inanıl-

maktadır. Tüm bu çalışmaların Kilis'in bilim, kültür ve tarih sahnesindeki yerini daha da sağlamlaştıracağı ümit edilmektedir.

Bu eserin oluşturulmasında öncülük eden Kilis 7 Aralık Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Zekeriya AKMAN'a, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kemalettin AYDIN başta olmak üzere eserin meydana gelmesine katkı sunan üniversitelerimize ve rektörlerimize şükranlarımızı sunarız. Ayrıca, Sağlık Bilimleri Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mustafa ALDEMİR'e ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Başkanı Fatma ŞAHİN'e teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM

Prof. Dr. Osman KÖSE

Editörler

MERCİDABIK SAVAŞINA DOĞRU OSMANLI-MEMLUK İLİŞKİLERİ

Metin Akis'

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 1200'lerin sonlarında veya 1300'lerin başlarında kurulduktan sonra Anadolu başta olmak üzere yayılma alanını Rumeli ve Suriye bölgelerinde devam ettirmiştir. Elbette Anadolu onun bütün yayılma alanında çekirdek rolü üstlenmiş, gerek Rumeli'ye ve gerekse Suriye'ye yönelik hareketinde lazım olan potansiyeli ikame etmiştir. Anadolu'da geliştirmiş olduğu tecrübelerini bu topraklara ve daha ilerisine de taşımıştır.

Memlukler köken olarak Kafkas halklarına bağlı olmasına rağmen, Türk yaşam tarzından az veya çok etkilenmiş olmanın yanında, Mısır ve Suriye'de kendi devletleri için yaşam alanı bulmuşlardır. Bölgenin kuzeyden güneye hatırı sayılır bir insan hareketliliğine şahit olduğu tarihi kayıtlar tarafından aktarılmaktadır. Tolunoğulları, Akşitler, İlşitler, Eyyubiler gibi devletler Mısır ve Suriye merkezli olarak kurulmuş olan Türk devletleridir.

OSMANLILARDAN ÖNCE BÖLGENİN DURUMU

Osmanlı idaresinin bölgedeki varlığını daha iyi anlamak için bölgenin daha önceki yöneticileri olan Memluklerin devlet yapısına ve bu devletin son dönem tarihî şartlarına bakmakta fayda vardır.

Memlukler, köle olarak başladıkları siyasi kariyerlerini Ey-yubî Devletini yıkıp, bağımsız devletlerini kurarak devam ettirmişlerdir (Kızıltoprak, 2002, s. 320-336). Ortadoğu devlet idaresi anlayışına önemli yenilikler getirmişlerdir. Sultanlık veya yöneticilik seçimlerinde münavebe ile yönetim veya aşiret- boy yapılanma-

1. Prof. Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, akis@kilis.edu.tr

sına göre seçim ve yönetimin babadan oğula geçmemesi, aksine cumhur adı verilen bir kurul tarafından yöneticinin seçilmesi o günkü şartlarda Orta Doğu için bir yenilik sayılabilir. Moğollara karşı savunma savaşları ile de tanınmış oldular (Özbek, 2002, s. 127-133)². Moğollar aynı zamanda bölgenin olduğu kadar belki de daha fazla olarak Memluklerin de statükosunu bozan unsur oldular (Venzke, 2000, s. 399-474). Ülkenin yönetim merkezi Kahire şehriydi. Ülke, yönetim birimleri olarak naipliklere ayrılmıştı. Halep ve Şam şehirleri de Memluk döneminin önemli naiplik merkezleri arasında idi. Memluklerde sultana tanınan yetkiler onun hegomonik yapısını güçlendirmekteydi. Ancak diğer taraftan yerel unsurları yönetimin içerisine belirgin olarak dâhil etmeleri zayıf yöneticiler veya sosyal kültürel hayatın zayıfladığı dönemlerde yönetimi zor duruma sokmuştur.

Osmanlı Memluk zıtlaşması yoğun olarak 1460'lerde Sultan Kayıtbay zamanında başladığını söyleyebiliriz. Dulkadir ve Ramazan Oğulları Beylikleri her iki devletin de ilgi sahasına giren beyliklerdi. Bu nedenle karşılıklı savaşlar 1488 yılı Mart ayından itibaren yoğunlaşmıştır. 17 Ağustos 1488'de yapılan savaşta Osmanlılar bu savaşlarda yenildiler. Yenilen tarafın Osmanlılar olması bizlere Osmanlı tarafının Anadolu'da henüz daha tam anlamıyla birlik kuramadığını göstermektedir. Tunus Elçisinin araya girmesi ile geçici olarak barış imzalanmıştır (Hammer, 1997, s. 318-320). Ama yenilgi Osmanlılar tarafından hiçbir zaman hazmedilemediği de söylenebilir (Uzunçarşılı, 2006, s. 279)³. İslam dünyası açısından da bakıldığında Osmanlı Devleti henüz Mekke ve Medine gibi kutsal yörelere hâkimiyet sağlayamamış, bölgedeki Akkoyunlular gibi Türk devletlerini ortadan kaldırmış, İstanbul gibi önemli Hristiyanlık merkezini ele geçirmiş olmasına rağmen İspanyadaki Müslümanlara yeterli desteği sağlayamamış ve İslam dünyasının düşünce merkezine henüz yerleşememiş bir görüntüde idi. O

2. Bkz. Holt, P.M., *Early Memlük Diplomacy* (1260-1290), E.J.Brill, 1995, Hassanein, R., *The Financial System of Egypt A.D.1169-1341*, London, 1972, Popper, W., *Egypt and Syria Under the Circassian Sultans 1382-1468 A.D.*, Los Angeles 1957.

3. Shai Har-el, *Struggle For Domination in the Middle East The Ottoman-Mamluk war 1485-91*, E. J. BRILL, 1995, Petry, Carl F., *Protectors or Praetorians: The Last Mamluk Sultan's and Egypt's Waning as a great Power*, Albany 1994.

açıdan Yavuz Sultan Selim dönemindeki Osmanlı-Memlûk zıtlaşmasının en açık sonucu, bu mücadele neticesinde İslam dini açısından kutsal sayılan şehirlerin tek tek Osmanlı eline geçmesi ve İslam dünyasında Osmanlıların İslam'ın hamiliğini üstlenerek, yaklaşık dört asır boyunca bunu devam ettirmeleridir.

Osmanlı-Memlûk zıtlaşmasının başladığı Sultan Kayıtbay dönemi Memlûklerin iç birliklerinin sağlanıp toparlandıkları bir dönem olarak bilinmektedir. Kayıtbay, Çerkez Memlûklerinin en dikkat çeken hükümdarlarından biri olmuştur (Koprman, 2002, s. 99-126) 1460'lı yılların sonunda Kahire'de yönetime gelen Sultan Kayıtbay, siyasi düzeni sağladıktan sonra, ekonomik sorunları da çözmeye çalıştı (Koprman, 2002, s. 117). Bu konuda da başarılı olduğu söylenebilir. Ancak sultanlık 1480'lerden itibaren siyasi ve ekonomik zorluklarla tekrar karşılaşmıştır Meloy, 2001, s. 293). Yönetim ekonomik krizlerle mücadele etmek zorunda kalıyordu. Bu zorluklarda daha çok etken tüm ülkeye yayılmış yerel unsurların kendi alanını belirgin olarak çizme gayretinin etkili olduğu söylenebilir. Özellikle 16. Yüzyılın başlarında ekonomik çöküntüler oldukça artmıştır (Petry, 1993, s. 103-4 ve 234).

Değerli metallerin temini para tedavülünü etkilediği için, zorunlu bir çözüm olarak Memlûkler, öncelikle ekonomik alanda gümüş paradan bakır paraya geçmek suretiyle ekonomik dezavantajlardan kurtulmaya çalıştılar. Bunu 1480'lerden itibaren Sultan Kayıtbay zamanında bakır paranın da değerinde kur ayarlaması izledi. Osmanlı devleti ile seferlere girilmesi ve artan savaş harcamaları kadar, (Shooshan, 1982, s. 296-321) aynı dönemde "Yukarı Mısır" olarak bilinen ve ekonomik olarak Mısır'ın çok önemli gücü olan bölgenin Sultanlığın denetiminden çıkması da ekonomik çöküntüde etkili oldu. Ayrıca 1492'de ortaya çıkan "veba" salgını da önemli bir yıkım oluşturdu. Kaynakların aktardığına göre bu salgında yaklaşık olarak Memlûklerin üçte biri öldü. Vebanın akabinde doğal olarak kıtlık baş göstermiştir. Kıtlık nedeniyle fiyatlar fevkalade yükselmiştir. Tüm bu olumsuz şartlar devam ederken idareciler de kendi aralarında anlaşmazlık ve çatışma içinde olduğunu da eklemek gerekir (Koprman, 2002 s. 117-118). Yine de Kayıtbay dönemi ekonomik anlamda çeşitli ıslahat girişimleri ile geçmiştir. Bu

dönemde arazi düzenlemelerine gidilmiştir. Kilis sancağına ait ilk tahrirde geçen *“Ber vech-i Kanun-ı Sultan Kayıtbay”* ve *“gallat-ı nakdiye fi zaman-ı Sultan Kayıtbay”* ifadeleri Kilis bölgesinde ve diğer Memlûk sınırları içerisinde yer alan bölgelerde Kayıtbay kanunlarının Osmanlıdan önce ve Osmanlı döneminde etkin şekilde uygulandığını göstermektedir (BOA. TTD. No:93, s.204; Petry, 1998, s. 96-117).

Sultan Kayıtbay’ın vefatından itibaren (6 Ağustos 1496) beş yıl süren ve iç karışıklıklarla geçen dönemden sonra Kansuh El-Gurî veya daha çok bilinen adıyla Sultan Gavri) istemeyerek de olsa Memlûkler’de yönetime geldi. Hatta Gavri’nin sultan olduğu ilan edildiğinde çoğunluk Memlûk asilleri onun gibi yaşlı birinin mevcut kötü durumu daha da kötüye götüreceğini savundular. Tüm bu olumsuz beklentilerin aksine onun dönemi de temelde iç karışıklıkları önleme ve hazineyi zenginleştirme gayretleri ile geçti. Bu amaçla halka büyük oranlarda vergiler konuldu. Halktan büyük oranda vergi alınması sınırlı oranda tarım gelirleri ile hayatiniyetini devam ettirmeye çalışan kır ve kent ahalisi üzerinde askerî manadaki baskıların artması anlamına geliyordu. Sultan Kayıtbay’ dan başlayarak devam ettirilen devalüasyona halkın tepkisi de büyük olmuştur. Zaman zaman idare vergileri toplamak ve düzeni sağlamak amacı ile güç kullanmak zorunda kalmıştır (Meloy, 2001, 295).

Kansu Gavri asıl adı Cünbed, künyesi Ebü’n-Nasr ve Seyfeddin ile Kansu lakapları ile bilinmektedir. Mısır’daki Gavr askeri ocağında yetiştiği için *“Gavri”* adını almıştır. Yine Kansu kelimesi de Türkçe’den bozma olmak üzere *“kanı saf”* anlamına gelmektedir. Köle kökenli olduğu için sahibi olan Baybard’a ve Eşref Kayıtbay’a izafeten *“Kansu min Baybardî veya Eşrefî”* diye de anılmıştır (es-Seyyid, 2001, 314-316).

Memlûk askeri hiyerarşisi içerisinde ilerleyerek önce sultanın câmedârı, ardından hasekiyye, kâşiflik, onlar emiri oldu. Daha sonra kuzey seferlerine katılarak (894/1489)’da Tarsus nâibi, Halep nâibi, hâcbü’l- hüccablık ve Malatya nâibliğine getirildi. Tumanbay’ın Canbolat el-Eşrefî’yi tahtından indirmesi üzerine Gavri devâdarlık, vezirlik ve üstâdüd-dârılık görevlerine getirildi. Daha sonra da yaşı altmış yaşını geçmiş olmasına rağmen Kansu Gavri emirler

tarafından sultan seçildi. Böylece Gavri “*Melikü'l-Eşref*” lakabı almış oldu. Sultanlığının ilk yıllarında mâlî tedbirler alarak devletin ekonomik durumunu iyileştirmeye çalıştı. Yeni vergiler koymak, müsadere usulüne başvurmak ve ayarı düşük sikke kestirmek bu kabilden tedbirler olmuştur. Ancak diğer taraftan bu tedbirler hoşnutsuz emirlerin isyanına neden olduysa da Gavri bu isyanları şiddetle bastırdı. Yunus el-Adilî adlı elçisini İstanbul'a göndererek Kızıl Deniz ve Hindistan taraflarında faaliyet gösteren Portekiz devletine karşı yardım talebinde bulunmuştur. Sultan Bayezid bu isteğe karşılık olarak Selman Reis kumandasında 1.000 kadar Anadolu levendi, bazı gemi uzmanı ve levazımatı göndermiştir (es-Seyyid, 2001, 314-315).

Kansu Gavri I. Selim ile olan mücadelesinin bir parçası olarak Osmanlı şehzadelerinden, Şehzade Korkud (915/1509) Osmanlı taht mücadelesinin bir neticesi olarak hayatını kurtarmak veya nihayetinde eğer elde edebilirse tahtı ele geçirebilmek için en geçerli yol olarak gördüğü Memlük Sultanlığına sığınmaya veya onların desteğini almayı denemiş oldu. Bu yeni gelişme Osmanlı Devleti'nin o dönemde Anadolu'yu kasıp kavuran alevi tandanslı ayaklanmaların yaşandığı ve İstanbul dâhil olmak üzere devletin merkezini sarsan depremlerle uğraştığı döneme denk gelmişti. Belki tüm bunlardan dolayı aslında savaş nedeni olabilecek bir hadise Osmanlı ve Memlukler arasında çok fazla büyütülmeden çözülmüş oldu. Bürokratik bir manevra ile çözülmeye çalışılan hadise nedeniyle her iki devletin de sağduyu ile davranmak zorunda olduğunu söylemek mümkündür.

Şehzade Korkud'un taht mücadelesine diğer kardeşlerine daha erken girişmesi ve babasının karşısına çıkmasının en önemli nedeni aslında babasının tahta çıkmasından önce bir müddet Osmanlı tahtına geçici olarak çıkmış olmasıdır. Neşri'nin anlatımına göre” Sultan Bayezid'in bir oğlu Korkud Çelebi de İstanbul'da idi. Devlet erkânı, Sultan Bayezid gelinceye kadar Korkud Çelebi'yi tahta geçirdiler.” (Neşri, 2011, s. 333). Buradan anlaşılacağı üzere Osmanlı tahtı karışıklık zamanlarında koruma altına alınmakta, bunu da o esnada taht makamı yakınlarında olan Şehzade Korkud ile yapmaktaydı. Fatih'in ölümü üzerine devlet ricalinin çelişki içerisinde kalması ve ne kadar etkisi olup olmadığını bilmediğimiz bir oranda Şehzade Korkud'un yeniçeri üzerindeki etkisi onları İstanbul sokaklarında yağma olaylarına girişmeye itmiş olmalıdır. Yağma

olayları her ne kadar tek taraflı olarak yeniçerilerin fevri tavırları gibi görünse de diğer devlet ricaline erkin elden gidebileceği, düzenin tümünden bozulabileceği huzursuzluğunu uyandırmış olması açısından bir dayatma da yaşatmış olmalıdır. Bu nedenle aslında to-run şehzade olmasına ve tahtta hakkı olmadığı halde tarihte bir ilk örnek olarak Osmanlı tahtına geçici de olsa geçip oturması aslında Osmanlı yönetim erkinin kendine hayat arayışından başka bir şey değildir. Burada özlenen veya aranan şey aslında düzenin kısa sürede yeniden kurulabilme düşüncesidir.

“Bu muğavezaki bizden evvel makam-ı aliye sudur buldu bir selem ki afak anun hubbub-u atırıyle muattar olur ve bir senayi ki anun haleleri neşr olsa gözlerim nur ve hatırlar mesrur olur...” (TSMA No:5664/1, Yer No:745-50). Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Memluk Sultanı Kansu Gavri Osmanlı Padişahı Bayezid’e hitap ederken oldukça kibar bir üslup kullanmakta olduğunu görmekteyiz. Bu yumuşak üslubun II. Bayezid dönemine münhasır olduğu söylenebilir. Çünkü padişahın döneminde olan pek çok meseleye zaman zaman kayıtsız kalmayı tercih etmiş olabileceği döneme ait tarihçiler tarafından dile getirilmektedir. Diğer taraftan onun ardılı olan I. Selim’in sert ve şiddet taraftarı bir karaktere sahip olduğu da yine tarihçiler tarafından dile getirilmektedir. Belki padişahın döneminin sonuna kadar bu suhulet havasını devam ettirmek istemiş olabileceği ve evlatlarından biri tarafından tahttan indirilip canına kastedilebileceği endişesinde olmuş olabilir.

Yalnız tarihi olaylar niyetlere göre ikame edilmediği gibi, I. Selim’in tahta geçmesinde en önemli nedenlerden bir tanesi olan II. Bayezid döneminde bazı ayrılıkçı hareketlere göz yumulduğu ve yumuşak tavır sergilendiği izlenimi askerin ve bürokrasinin daha şiddetli tavır göstereceğini düşündüğü I. Selim’in etrafında toplanması hadisesi II. Bayezid’in zaman içerisinde kendisine muhalif taraftarları arttırmış olmasını düşündürmektedir.

“...İhda ettükten sonra ilm-i kerimlerine inha etdüğü budur ki oğ-lunuz Korkud bundan evvel ebvab-ı şerifimize hazır olduğı ve bu müddedde saye-i aliyemizden ikamet idüb enva-ı raiyyet ve ekami ikram ve ihtiramıyla bu diyara gelediden beru mer’i ve muhterem olduğı malumladır. Biz anı ilî azizden ve din-i metinden ve akl-ı tam ve hüü siyasetden

mehasin-i şetî üzerine bulduk ki anları gayriden bulmadık. Kudumünden bize çok ibtihac hasıl oldu...” (TSMA No:5664/1, Yer No:745-50).

Buradan da anlaşıldığına göre Kansu Gavri Şehzade Korkud hakkında oldukça övgü dolu sözlerle bahsetmektedir.

Daha sonra sanki akraba arasında veya iki dost arasında ailevi ilişkileri tamir etmeye çalışan bir yakını gibi hitap ederek şöyle devam etmektedir. “...Eğerçi diyar-ı Mısıryyede ikamete niyyet etmedi. Amma arayı şerifimizde yine hıdmetinizde olub nazar-ı kerimeniz altında deavet olub salihâ gözden müstemid olmak evvel göründü malumunuzdur ki oğulun ataya taati etammi icabattan olub ve efdal-i ibadatandır ve oğul dahi ata nazarı müteallik olmağa müstehakdır. Vakti ki kazıyye böyle oldu ise anu gele bir iki meclis cem’î olduk her meclisde hızmanınıza gitmeği elzem eyledük. Ahz-ı semî’ ve teatle kabul eyledi. Emr eyledüğün yarağın gördüler fahir hılatler virub inamat-ı celile etdükden sonra hızmanınıza gönderdük. Tazim idüb anu gühün sultanluk gemileri donatduk sıhhat ve selamette teveccüh etdi. Makam-ı alinüzden maksud olan budurki müşarün ileyh canibine inayetiniz sarf eyleyesiz ve anu gele müşfik ata muamelesin idesiz ve dahi Antaliye kal’asın ana in’am eyleyesiz. Ol kazalıkda münasib olan köyler ile ve Manuvğad diyarını Alaiyye kal’asın dahi Alaiyye Sancağında ana münasib olan köyler ile bu vecihle zam eyleyesiz Sakız haricinden gelen on iki bin filoriyi eğer bu cümle otuz kez yüz bin akçe olursa hoş olmayacak olur ise Kostantiniyye veresinde olan diyarın keferesi haricinden emr eyleyesiz. Tekmil oluna dahi bu mezkur olan vilayetlerden lala ve defterdar olmaya ol memleketin cem’î umurı kendüye müfvevvez ola. Ol iki kal’aya dizdar nasb edüb azl eylemek kendü elinde ola. Ol iki kal’a adamlarunun umuru kendüye müfveviz ola. Koduğun koya giderdiğin gidere kimse mani’i ve muarız olmaya. Dahi şöyle ki bu in’am oğlunuz Korkuda ola heman ol in’am bizim makam-ı şerifimize dir. Ziyde müşarünileyhe bizim oğlunuz mesabesindedir. Mektubumuzu emir-i kebir kesaba ile ki bize mahsus olub yanumuzda aziz olan beğlerimizin biri dir gönderdük ve anu gele ba’zı ağız haberi de ısmarlandı inşallah hazır olıcak taktırir eyleye. Ta’lim-i keriminiz mucit ola ki bizim size muhabbetimiz ihlasımız nihayettedir. Daima makam-ı aliniz sarf-ı eyyamdan masun olsun ve aranız zulümat-ı müşkülattan subh-u ruşen olsun. Düşmanlarınız takdir-i kılıclar ile pare pare olsun.” (TSMA No:5664/1, Yer No:745-50).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kansu Gavri muhtemelen Şehzade Korkud üzerinden kendisi için Osmanlı yönetiminde bir destekçi aramak istemiş olabilir. Onun has gelirlerine varınca-ya kadar ayrıntılı taleplerde bulunmuş olması ve Şehzade Korkud için Antalya ile Alanya kalelerini talep etmesi, Akdeniz'in kuzey yamacında kendisi için ittifak arayışları olarak görülmelidir. Yine mektupta geçen özel elçi ile bazı "ağız haberleri" de bahis konusu olması belki de II. Bayezid ile Şah İsmail arasında bir arabuluculuk gayreti olarak da yorumlanabilir.

II. Bayezid zamanında kendisini gösteren bu iyiliksevar yaklaşım maalesef I. Selim'in padişah olması ile çok olumsuz bir çehreye büründü. Nitelik olarak Osmanlı taht mücadelelerine karışmak istemeyen bir Memluk hükümdarı olarak bilinen Kansu Gavri bu kez tamamen fikir değiştirerek kendisine sığınan Osmanlı şehzadelerini himaye etmeye ve onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladı. Bunlar arasında Şehzade Ahmed'in oğulları Süleyman ve Alaeddin'i(919/1513) himaye etmesinden bahsedebiliriz. Yine Şehzade Kasım'ı da kullanmayı ihmal etmedi. Şehzade Kasım babasının vermiş olduğu mücadeleyi kaybetmesinden sonra Memluk sultanı Sultan Gavri'ye sığınmıştı. Gavri Şehzade Kasım'ı iyi karşılamış ve ondan faydalanmayı düşünmüştür. Bunun nedeni de şehzadenin büyük oranda Osmanlı ülkesindeki Türkmenlerin desteği alabilecekti olmasıydı. Mercidabık Savaşında Şehzade Kasım Kansu Gavri'nin yanında, I.Selim'e karşı savaşmıştı. Şehzade Kasım'da diğer Memluk emirleri ile birlikte savaş alanından kaçarak Kahire'ye dönmüştür (Eroğlu, s. 232; es-Seyyid, 2001, s. 315; Hoca Sadettin Efendi, 1999, s. 287).

Diğer taraftan Sultan Gavri Osmanlı ordusu ile savaşmak için Kahire'den yola çıktığı vakit seksen dört yaşında idi. Daha önce bahsi geçtiği gibi ordusunun başında sefere çıktığı vakit zaten önemli ölçüde halk desteğinden mahrum durumdaydı. 26 Receb 922/24 Ağustos 1516 tarihinde iki ordu Dâbık ovasında karşılaştılar. Mısır ordusu üç sınıftan meydana gelmekteydi. Bunlar; Çerkez kanından gelenler asil sınıf, "**Celban**" denilen ve çoğu Habeşli olanlar ikinci ve son sınıf da "**Karanis**" veya Korsanlardır. Savaşta Osmanlı toplarının etkili olması yanında, Korsanların ilk safta yer almalarına Celbanların kızmaları ve savaş alanından kaçmaları da etkili oldu-

ğu söylebilir. Sonuçta Osmanlı ordusu büyük bir zafer kazanırken Memluk ordusu dağılmıştır. Sultan Gavri savaş alanı yakınlarında ölü olarak bulunmuştur Honigmann, 751-2; Baysun, 752-4). Lütü Paşa, Tarihi'nde *"kendi pir kişi idi, kaçmağa kudreti olmayup, yakamı can gövdede iken ele vermeyeyin deyu zehir içüb helak oldu"* şeklinde yazmaktadır (Atik, 2001, 228).

Daha sonra Ridaniye'de (29 Zilhicce 922/22 Ocak 1517) Memlukler ikinci defa mağlup edilmiştir. Böylece Suriye ve Mısır toprakları Osmanlı topraklarına ilhak edilmiş oldu (Hammer, 1997, s. 394-400).

SONUÇ

Osmanlı Devleti kurulduğu ilk günden itibaren geleneğin kendisine yüklemiş olduğu devlet kurma prensiplerine sıkı sıkıya bağlı kalmak münasebetiyle, dört yüz çadırılık bir aşiretten büyük bir cihan imparatorluğu inşa etmeyi başarmış oldu. Anadolu'nun kuzey batı kısmında kurulmuş olmasına rağmen yayılma alanını Marmara, Balkanlar ve Avrupa içlerine kadar yaymayı amaçlamış ve bunda da uzun yıllar botunca başarılı olmuştur. İdealizm açısından İslam'ın ilk yıllarındaki İspanya içlerinde hâkimiyet kurmuş olan Endülüs Emevi Devletine benzetilebilir, bir başka açıdan da Avrupa Hun Devletine benzetmek mümkündür.

Memluk Devleti coğrafi merkezlerinin dışında da olsa Mısır'da oldukça yerel açıdan etkili olmuşlardır. Her ne kadar yerel halk ile kaynaşmama gibi bir politika izlemiş olsalar da bu yapı bölgenin anlayışı içerisinde kabul görmüştür. Her iki devletin de Anadolu'yu burada yaşayan Türkmen unsurlar açısından yayılma alanı olarak görmeleri çatışmanın ana omurgasını oluşturmuştur. Bölgeye dışardan müdahil olan Safevi etkisi de bu ateşi körüklemiştir.

Neticede, zamanlama, idealizm ve organizasyon gücü olarak daha avantajlı olan Osmanlı Devleti her iki ülke arasındaki rekabette başarılı olmuş, sadece hâkimiyet alanını genişletmekle kalmamış aynı zamanda hayatîyetini de daha uzun yüzyıllara taşımıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

BOA. TTD. No:93.

BOA., TTD., No:181.

TKGMA., TTD., No:171.

TSMA No:5664/1, Yer No:745-50, Belge Tarihi:H-29-12-916.

İkinci El Kaynaklar

Atik, Kayhan, (2001), *Lütfi Paşa ve Tevârih-i âl-i Osman*, Ankara.

Baysun, C., M. (2001) "Merc-i Dabik Muharebesi", *İA*, Cilt VII.

Eroğlu, H. (2002). "Osmanlıya Karşı Savaşan Osmanlı Şehzadesi: Şehzade Ahmet'in Oğlu Şehzade Kasım (907/1501-924/1518)" *OTAM*, 13/227.

Hammer, J. V. (1997). *Osmanlı Tarihi*, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Hammer, J. V. (1997). *Osmanlı Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, Cilt II, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Hitti, P., (1951). *History of Syria*, London: Macmillan.

Hoca Sadettin Efendi, (1999). *Tacü't-Tevarih*, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, 4. Baskı, Cilt: 4, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Holt, P.M., (1995). *Early Memlük Diplomacy* (1260-1290), E. J. Brill.

Hassanein, R., (1972). *The Financial System of Egypt A.D.1169-1341*, London.

Honigmann, E., "Mercidabık", *İA*, Cilt VII.

İnalçık, H. (1954), "Ottoman Methods Of Conquest," *Studia İslamica*, Cilt 2.

Keleş, B. (2002). "Memlükler Döneminde Sosyal Yapı", *Türkler*, Cilt 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kızıltoprak, S. (2002). "Memlük Sistemi", *Türkler*, Cilt 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kopruman, K. Y. (2002). "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Türkler*, Cilt 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Mehmed Neşrî, (2011). *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*,

Sadeleştiren: Prof.Dr. Necdet ÖZTÜRK, İstanbul.

- Meloy, J. L. (2001). "Copper Money in late Mamluk Cairo; Chaos or Control?" *JESHO*, Vol:44.
- Özbek, S. (2002). "Yakın Doğu Türk-İslâm Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler*, Cilt 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Petry, C. F., (1994). *Protectors or Praetorians? The Last Memlük Sultans and Egypt's Waning as a Great Power*, Albany State University of New York Press.
- Petry, C., F. (1998), "Fractionalized Estates in a Centralized Regime: The Holdings of Al-Ashraf Qaytbay and Qansuh Al-Ghawri According to Their Waqf Deeds, *JESHO*, Cilt 41.
- Poper, W. (1957). *Egypt and Syria under the Circassian Sultans, 1382-1468 A.D. Systematic Notes to Taghri Birdi's Chronicles of Egypt*, University of California Press.
- Popper, W. (1957). *Egypt and Syria Under the Circassian Sultans 1382-1468 A.D.*, Los Angeles.
- Seyyid Muhammed Es-Seyyid, (2001), "Kansu Gavri (Ö.922/1516) Memlük Sultanı (1501-1516)", *DİA*, s.314-316.
- Shai Har-el, (1995). *Struggle For Domination in the Middle East The Ottoman-Mamluk war 1485-91*, E.J. BRILL.
- Shooshan, B. (1982). "From Silver to Copper: Monetary Changes in Fifteenth Century Egypt" *Studia Islamica*.
- Solakzade, *Tarih*, s.34
- Twil Petry, C. F, (1993). *Inght of Majesty: The Reigns of The Memlük Sultans al- Ashraf Qaytbay and Qansuh Ghawri in Egypt*, Seattle University of Washington Press.
- Uzunçarşılı, İ.H., (1996), *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, Ankara: TTK Yayınları.
- Venzke, M. L., (2000). "The Case Of A Dulgadir-Mamluk Iqta: A Re-Assessment Of The Dulgadir Principality And Its Position Within The Ottoman-Mamluk Rivalry," *JESHO*, 43,3.
- Venzke, M.L., (1981). *The Sixteenth Century Ottoman Sajaq of Aleppo: A Study of Provincial Taxation*, Columbia University.

TARİH BOYUNCA HALEP VE ÇEVRESİNDEKİ BÜYÜK DEPREMLER: ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Sedat Bilinir¹

GİRİŞ

Depremler, tarih boyunca toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını derinden etkileyen doğa olayları arasında yer almaktadır. Yerleşim birimlerinin inşasında topografya, iklim, su kaynakları gibi etkenlerin yanı sıra, sismik riskin çoğu zaman göz ardı edilmesi, bu felaketlerin etkisini artıran unsurlardan biri olmuştur. Söz konusu durumun en belirgin örneklerinden biri, tarihi ve stratejik önemiyle öne çıkan Halep şehridir. Mezopotamya, Anadolu ve Levant arasında bir geçiş güzergâhında bulunan Halep, sadece ticaretin ve kültürel etkileşimin değil, aynı zamanda yıkıcı depremlerin de merkezlerinden biri olmuştur. Şehrin yakın çevresinde yer alan Antakya, Kilis, Antep ve Maraş gibi diğer önemli yerleşim merkezleri de benzer jeolojik kaderi paylaşmaktadır.

Halep ve çevresi, Arap Levhası ile Anadolu Levhası arasında uzanan aktif fay zonları üzerinde yer almakta olup, tarih boyunca çok sayıda yıkıcı depreme sahne olmuştur. Bu sismik geçmiş, yalnızca doğal afetlerin fiziki etkilerini değil, aynı zamanda toplumların zihinsel, dini ve sosyal reflekslerini de anlamak açısından zengin bir tarihsel veri sunmaktadır. Antik dönem tarihçileri, Orta Çağ İslam kronikleri ve Bizans kaynakları; depremleri sadece fiziki yıkım olarak değil, aynı zamanda ilahi bir cezanın tecellisi şeklinde yorumlamışlardır. Bu bakış açısı, halkın yaşadığı travmayı anlamlandırma biçimi kadar, dönemin zihniyet dünyasını da yansıtmaktadır.

1. Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, sedatbilinir@mku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2327-9038.

Literatürde Halep merkezli depremler üzerine yapılan çalışmalar genellikle modern sismoloji ya da arkeolojik bulgularla sınırlı kalmakta, tarihsel kroniklerin sunduğu anlatılar ise çoğu zaman yeterince bütüncül bir şekilde değerlendirilmemektedir. Bu bağlamda, bu çalışma; tarihsel kroniklerde yer alan anlatımlar üzerinden Halep ve çevresinde meydana gelen büyük depremleri kronolojik bir perspektifle inceleyerek, sadece yıkım boyutuna değil, aynı zamanda bu olayların sosyal, kültürel ve psikolojik etkilerine de ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın temel amacı, Halep ve çevresinde tarih boyunca meydana gelen büyük depremlerin etkilerini, dönemin tanıklıklarına dayanan kaynaklar aracılığıyla analiz etmek ve bu afetlerin tarihsel bağlamdaki anlamını tartışmaktır. Bu amaç doğrultusunda başta İbnü'l-Adim, İbnü'l-Esir, İbn Cevzî gibi İslam tarihçileri olmak üzere, farklı dini ve etnik topluluklara mensup Orta Çağ kronik yazarlarının tanıklıkları esas alınmıştır. Ayrıca günümüz sismolojik verileriyle tarihsel anlatımlar arasında paralellik kurulmaya çalışılmış, özellikle merkez üssü algısı ve artçı depremlerle ilgili gözlemler mukayeseli bir yöntemle değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, geçmişte yaşanan depremlerin yalnızca tarihi bir olgu değil, aynı zamanda günümüzdeki afet bilinci ve şehir planlama politikaları açısından da öğretici birer örnek teşkil ettiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Tarihsel bir perspektifle yürütülen bu analiz, deprem bilinci oluşturulmasında tarihçilerin de katkı sunabileceğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

YIKICI NİTELİKTE OLAN BÖLGE DEPREMLERİ

Abbasiler döneminde Kuzey Suriye bölgesinde önemli depremler olduğu kaydedilmiştir. 713 yılı depremi bölgede yıkımların yaşandığı ve etkisinin Anadolu'nun güney şehirleri olan Antakya, Antep, Maraş bölgelerine kadar hissedildiği bir deprem olmuştur (İbnü'l Esir, 1999, s. 523). 848 depremi 859-860 depremleri büyük yıkım ve kayıpların yaşandığı bir deprem oldu. Bu depremin merkezinin Antakya olduğu tahmin edilmekte ancak kesinlik arz etmemektedir. Merkez olarak görülmesinin sebebi en

fazla yıkımın ve ölümün Antakya'da yaşanmış olmasıydı. Bu depremde Antakya kale burçlarının 90'a yakını zarar görmüş ve yine şehirde 1500 civarında ev yıkılmıştır (İbnü'l Cevzî, 1995, s. 190; El-Karamânî, 1992, s. 115; El-Kaşkaşandî, 1977, s. 233; Abû'l-Farac, 1999, s. 235; İbn Kesîr, 1994, s. 11; Çelik, 2021, s. 256).

Bunların dışında 977 ve 1075 yıllarında yıkıcı nitelikte depremler olmuştur (İbn Aybek, 1971, s. 135; el-Azîmî, 2006, s. 24; İbn Şeddâd, 1956, s. 297; İbn eş-Şihne, 1984, s. 131). Yine 1138 yılında Halep merkezli olduğu düşünülen şiddetli bir deprem meydana geldi. Arap müellifler bu depremi tarif ederken; evler, buğdayların elekte birbirlerine vurduğu gibi birbirlerine vurdular, (İbnu'l-Adim, 1996, s. 319; Çelik, 2021, s. 257), şeklinde bir benzetme yapmışlardır. Bu büyük depremin ardından orta ve yüksek sayılabilecek çok sayıda artçı olarak tabir edilen depremler yaşanmaya devam etti. Hatta bu artçı depremlerin bölgede 8 ay aralıksız devam ettiği söylenilmektedir.

1157 yılında Halep ve Şam arasında çok güçlü hissedilen ve etkisinin Antakya, Kilis, Antep, Maraş gibi çevre illerde de hissedildiği bir deprem oldu. Başta Halep olmak üzere Şeyzer, Hama, Humus, Hısn-ı Ekrâd, Efâmiye, Trablus, Lazkiye ve Şam şehirlerinde çok sayıda yıkım yaşandı. (İbnu'l-Adim, 1996, s. 338; İbnu'l-Verdî, 1996, s. 56). Bu depremin görgü tanıklarından İbn Aybek şöyle bir bilgi paylaşmıştır; Depremden sonra medreselerde bulunan ve enkazdan çıkmayı başaran çocuklar günlerce enkaz önünde ağlayarak anne ve babalarını beklediler ama hiç kimse onları almaya gelmemişti. (İbn Aybek, 1971, s. 570). Bu depremde en fazla yıkım ve can kaybı Hama'da yaşanmıştı. Bu sebeple bu deprem "*Zelzelet'ü-Hama*" (İbn Sibât, 1993, s. 104-105) olarak anılmaktaydı. Bu depremin de artçı sarsıntıları yıllarca sürmüştür. Hatta İbnü'l Adim bu sürecin 7 yıl sürdüğünü belirtmiştir (İbnu'l-Adim, 1996, s. 338).

1170 yılında ise yine Halep-Antakya-Kilis hattında gerçekleşen deprem pek çok yıkıma ve yine can kayıplarına sebebiyet vermiştir (El-Makrizî, 1996, s. 318; el-Aynî, 2010, s. 44; Simbat, 1946, s. 60).

1303 yılında gerçekleşen deprem yine yıkım ve ölümlerin bölgede çok yüksek derecede yaşandığı bir deprem oldu. Bu deprem Halep ve çevresinin dışında tüm Güneydoğu Anadolu, Çukurova bölgesinin tamamı, Antalya'ya kadar her yer etkilendi. Hatta depremin Kıbrıs'ta bile yıkıma ve çok sayıda insanın ölmesine sebebiyet verdiği söylenmektedir. Gerçekten de bu depremin etki alanına ve yıkımına, hatta deprem zamanına bakıldığında günümüzdeki 6 Şubat 2023 depremine çok benzer özellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu deprem de kış ayında sabaha karşı, tahminen 04:30 civarlarında gerçekleşmiştir. Çünkü tüm kronikler aynı zaman diliminden bahsetmekte ve çok sayıda insanın uykusunda öldüğü bilgisi verilmiştir. Ayrıca depremin gerçekleşme saatinin ölüm oranının artması ile doğrudan bağlantısı olduğu ifade edilmiştir (İbn İyâs, 1975-1984, s. 416). Mısır'da dahi hissedilen bu deprem burada da yıkımlara sebebiyet vermiş. Örneğin Mısır tarihinde çok önemli bir yere sahip olan İskenderiye Feneri bu depremde yıkıldı. İskenderiye Feneri, Büyük İskender tarafından inşa edilmiş ve tarihteki en büyük fener olma unvanına ulaşmıştı. Yüksekliği yaklaşık olarak 135 metre olan fenerin tepesinde tunçtan yapılmış olan büyük bir ayna vardı ve 70 kilometre uzaklıktan bile gemiler tarafından görülebilmekteydi (İbn Aybek, 1971, s. 100-103).

Bu depremden yaklaşık 84 yıl sonra 1387 yılında Halep ve çevresinde hissedilen şiddetli bir deprem yaşanmıştır (Ebü'l-Fidâ, 2017, 141; Çelik, 2021, s. 259). Yine bu depremden sadece 20 yıl sonra 1407 yılında merkezi Antakya olduğu düşünülen bir büyük deprem daha gerçekleşti. Bu depremde çevre illerde hissedildi ama en fazla yıkım ve can kaybı Antakya'da olmuştu (İbn İyâs, 1975-1984, s. 774). Bazı kaynaklar bu depremin tarihini 1403 olarak vermektedirler (İbn Hacer el-Askalânî, 1992, s. 140).

KRONİKLERİN MERKEZ ÜSSÜ ALGISI

Kronikler özellikle Orta Çağ dönemi kronikleri depremlerin merkezini belirlerken yıkım ve ölüm oranlarına bakarak bunu belirliyorlardı. Bu durum çoğu defa doğruyu gösterse de pek çok depremde de yanılgıya sebebiyet verebiliyordu. Çünkü deprem bir fayın kırılması şeklinde hareket ediyor yani şehir sınırları gibi

sınırlar depremde yanıltıcı olabilir. Merkez olarak şehir ismi vermektense fayın ismi verilmesi ve o fay üzerinde bulunan tüm şehirlerin merkez üssü olarak algılanması daha doğru olabilir. Buna en yakın örneği günümüzde 6 Şubat 2023 depreminde gördük. 6 Şubat depremi Maraş merkezli olarak gösterilse de bu fayın üzerindeki şehirlerde daha büyük yıkımlar oldu. Maraş merkezde pek yıkım olmamasına rağmen Antakya şehir merkezinin tamamı yıkıldı. Ayrıca 11 ili birinci derecede etkileyen ve neredeyse her ilde ölüm olmasına rağmen verilen rakamlarda toplam ölümlerin yarısı sadece Antakya’da oldu. Orta Çağ bakış açısıyla bu depreme bakılsaydı depremin merkezinin Antakya olduğu söylenecekti. Bu da merkezi şehir olarak göstermektense fay hattının üzerindeki tüm şehirleri merkez olarak göstermek daha uygun olabilir.

Yine yıkım ve can kayıplarının hemen hemen aynı seviyede olduğu şehirlerde olabiliyordu. Örneğin 1137, 1201 ve 1204 yıllarında gerçekleşen depremler üç ülkeyi aynı derecede etkiledi. Anadolu, Suriye ve Irak bu depremlerde eşit sayılarda yıkıma ve can kaybına uğradı. Ayrıca o dönemin kroniklerine baktığımızda her ülkenin kroniği merkez üssünün kendi ülkeleri olduğunu yazmışlardı. Bunu “bizde daha fazla kayıp var” bakış açısıyla belirliyorlardı (E. Ashtor, 1976, 218).

842 ve 848 yıllarında Musul ve Suriye bölgesini içine alan geniş çaplı iki deprem yaşandı. Bu depremlerde Musul’da yaklaşık olarak 50 bin insanın hayatını kaybettiği söylenirken Suriye bölgesinde de 25 bin civarında insanın öldüğü bilinmektedir (Arslantaş, 2013, s. 228). Bu bilgilere bakarak depremin merkezi Musul’dur dememiz gerekiyor ancak günümüz teknolojisiyle bölge fay hatlarına baktığımızda bu derece yıkıcı bir depremi üretecek fayların hep Suriye bölgesinde olduğunu görmekteyiz.

MERKEZ ÜSSÜ TARTIŞMALARININ GÜNÜMÜZE KADAR DEVAM ETTİĞİ 1114 DEPREMİ

1114 Depremi Anadolu’nun güneyinde meydana gelen ve merkez üssü olarak Kozan ya da Maraş arasında olduğuna dair tahminler yürütülen bir depremdi. Depremin meydana geldiği

zaman ve etkisi itibarıyla 6 Şubat depremine benziyordu. Yine sabaha karşı gün ağarmadan önce insanlar uykudayken gerçekleşti ve yine kış aylarından bir gündü çünkü çok soğuk bir kış sabahı olduğundan ve bazı şehirlerde kar yağışı olduğundan bahsedilmektedir. Yine 6 Şubat depremine benzeyen bir diğer yönü de merkez üssünün Antakya olma ihtimalinin düşük olmasına rağmen en fazla ölümün ve yıkımın Antakya da olmuş olmasıydı (İbnü'l Adim, 1951, s. 174; Urfalı Mateos, 2000, s. 253-256). Merkezi Kozan'da mı yoksa Maraş'ta mı diye tartışmalar devam ederken en fazla yıkımın da Antakya'da olması ilginç bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Neredeyse her depremde Antakya'nın bu kadar yıkım almasının sebeplerini arasında yerleşim yerinin, evlerin ovalık araziler üzerinde olması etkili olmaktadır. Diğer şehirler Antakya'ya kıyasla zemini çok daha sağlam kayalıklar üzerine kurulmuştur. Örneğin Maraş dağın eteğine kurulmuş bir şehirdir. Ovalık alanlar tarım alanları olarak değerlendirilmektedir. Tarım alanlarının kurutulması ve buraların yerleşime açılması, şehrin altından da birinci derecede fay hatlarının geçiyor olması tarihin neredeyse her döneminde Antakya'da yıkımın yüksek olmasına sebebiyet vermiştir.

BÜYÜK BİR DEPREMDEN KISA BİR SÜRE SONRA AYNI BÖLGEDE AYNI BÜYÜKLÜKTE BAŞKA BİR DEPREM YAŞANIR MI?

Hemen hemen her büyük depremde sonra insanın aklına belki de ilk gelen soru bu oluyor. Günümüzde fayın enerji boşalması olarak tarif edilen bu doğa olayı ne kadar süre sonra yeniden aynı enerji ile patlayacak seviyeye geliyor? Aslında bu soruya detaylı bir cevap verme tarihçilerin alanı değil ancak bu konuda tarihte büyük deprem aralıkları hakkında bilgi verme imkânı bulunmaktadır. Bu soruya doğru cevap verebilmek için öncelikle depremlerin şehir bazlı değil fay bazlı tespit edilmesi gerekiyor. Örneğin; Maraş'ta büyük bir deprem yaşandıktan sonra bir daha çok uzun yıllar Maraş'ta bu büyüklükte bir deprem olmaz ifadesi yanlıştır. Çünkü Maraş şehrinin altından birinci derecede bir değil iki fay bulunmaktadır. Hatta birinci derecede olmasa da küçük ve orta ölçekte

deprem üretebilecek birkaç fay daha bulunmaktadır. Bu sebeple enerji yüklü bir fayın patlaması yakında bulunan bir diğer enerji yüklü faya stres yükleyebilir ve diğer fayda da patlama yaşanabilir.

Nitekim 6 Şubat depreminde de tam da bu olay gerçekleşti. Sabaha karşı gerçekleşen 7.7 şiddetindeki ilk depremden sonra bir daha bu büyüklükte bir depremin yüzyıllarca olmaması gerekirdi ancak bu depremin üzerinden 24 saat bile geçmeden yine Maraş'ta bu defa 7.6 büyüklüğünde bir deprem daha gerçekleşti. Normalde böyle bir şey mümkün değil ancak bunu mümkün kılan şey depremin aynı fay üzerinde olmamasıdır. Birinci deprem diğer faya enerji transferinde bulundu ve onun gibi yüzyıllardır patlamayan fay böylelikle patlayacak seviyeye geldi. Yani 7 seviyesinde bir depremden sonra aynı şehirde değil ama aynı fayda yakın zamanda bir daha bu büyüklükte deprem olmaz algısı doğrudur. Ancak gördüğümüz üzere şehrin altından başka faylar geçiyorsa aynı derecede bir deprem daha yaşanabilmesi muhtemeldir.

HALKIN DEPREMLERİ YORUMLAMA ŞEKLİ

Orta Çağ'da, 526 ve 528 yıllarında günümüz Hatay ili sınırları içerisinde geçen fay hatlarında ciddi kırılmalar meydana gelmiş ve bunun sonucunda bölgede iki büyük deprem yaşanmıştır. Bu depremler yüzlerce evin yıkılmasına ve binlerce insanın can vermesine neden olmuştur. Büyük ihtimalle 526 yılında gerçekleşen ilk fay kırılması, bir başka faya enerji aktarımına yol açmış ve bu durum, sıkışan gazın etkisiyle ikinci fayın da kırılmasını tetiklemiştir. Böylece, yalnızca iki yıl gibi kısa bir sürede iki yıkıcı deprem meydana gelmiştir. Aynı bölgede böylesine büyük depremlerin kısa aralıklarla yaşanması, halk üzerinde derin travmatik etkiler bırakmıştır. Orta Çağ'da bu felaketlere tanıklık eden bölge halkı, yaşanan yıkımı ve can kaybını ilahi bir ceza olarak değerlendirmiştir. Bu doğal afetlerin, toplumun işlediği günahların bir sonucu olduğuna inanılmıştır. Arka arkaya gelen bu depremlerin ardından Antakya halkı, Tanrı'nın gazabını dindirmek ve onun rızasını kazanmak amacıyla şehrin adını değiştirme kararı almıştır. Böylece kente "Teoupolis" yani "Tanrı'nın Şehri" adı verilmiştir.

(Bouchier, 1921, s. 1; Ostrogorsky, 1999, s. 66; Çelik-Bilgin, 2022, s. 47). Bu gelişme, halkın depremler karşısındaki psikolojik durumunu ve dini inanç temelli anlamlandırma biçimlerini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

TÜRKLERİN BÜYÜK DEPREMLERE VERDİĞİ TEPKİ

Orta Çağ Anadolu'sunda, Türklerin en sık karşı karşıya geldiği ve sürekli savaş hâlinde bulunduğu siyasi güç Bizans İmparatorluğu olmuştur. Bu durum, Abbâsîler dönemi, Selçuklular dönemi ve Osmanlılar dönemi boyunca devam etmiştir. Dolayısıyla, Bizans tarihçileri tarafından kaleme alınan kronikler, özellikle Türkler hakkındaki gözlem ve değerlendirmeleri bakımından araştırmalar açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bizanslı tarihçilerin Orta Çağ'da meydana gelen depremlerle ilgili aktardıkları bilgiler içinde, Türkler hakkında yaptıkları yorumlar ayrıca dikkat çekicidir. Kronik yazarları Menandros ve Theophylaktos, Anadolu'da meydana gelen depremlerin Türkleri de etkilediğini ve Türklerin bu doğal afetten büyük korku duyduklarını belirtmişlerdir. Hatta bu kronikler, Türklerin depremlerden duydukları korkunun, herhangi bir düşmandan duydukları korkudan daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Savaşlara düğüne gider gibi hazırlık yapıp orduya katılan Türkler konu deprem olunca kendilerini tamamen çaresiz görüyorlar ve hiçbir şeyden korkmadıkları kadar korkuyorlardı (Menandros-Theophylaktos, 2019, s. 267).

SONUÇ

Halep, tarih boyunca önemli bir yerleşim merkezi olagelmıştır. Antik çağlardan itibaren ticaret yollarının kavşak noktasında yer alan bu şehir, aynı zamanda aktif tektonik hatlara da oldukça yakın bir konumda bulunmaktadır. Özellikle Doğu Anadolu Fayı ve Arap Levhası'nın etkisiyle, Halep ve çevresi tarih boyunca birçok yıkıcı depreme sahne olmuştur. Bölgedeki depremlerin kayıt altına alınması oldukça eskilere dayanır. Antik dönem tarihçileri ve Orta Çağ Müslüman kronikçileri, Halep ve çevresinde

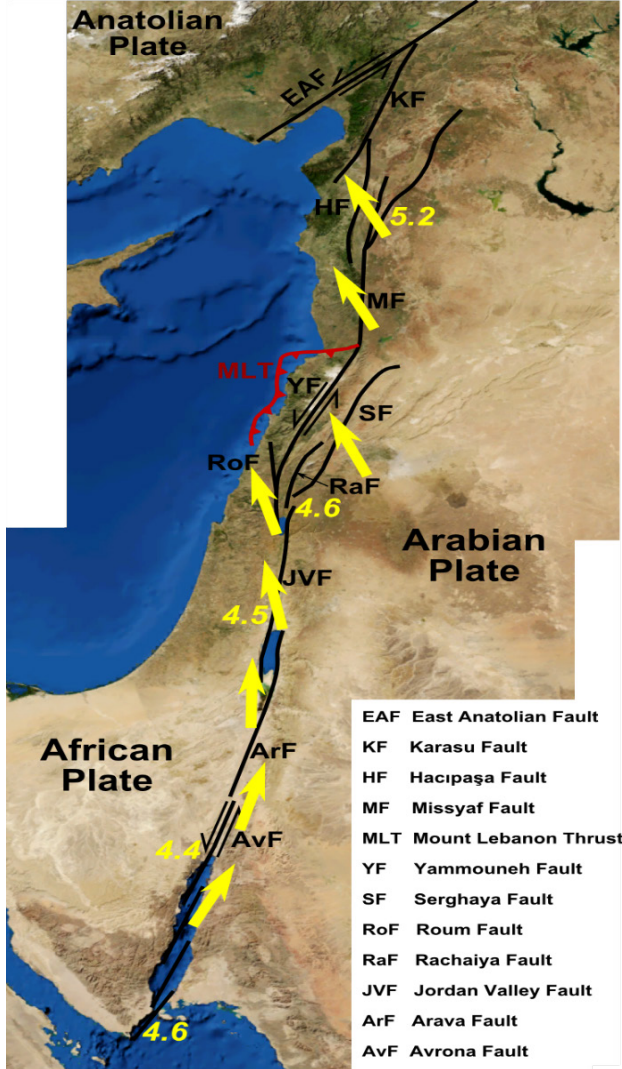
meydana gelen depremleri ayrıntılı bir şekilde kaydetmişlerdir. Bu kayıtlar sayesinde hem depremlerin büyüklüğü hem de yaratıkları sosyal etkiler hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz.

Kroniklerin verdikleri bilgilerde merkez üssü belirle yöntemlerinin, depremin sebep olduğu yıkımlara bakarak tespit ettiklerini anlıyoruz. En fazla yıkımın ve can kaybının yaşandığı şehir, genel olarak depremin merkez üssü olarak kabul ediliyor. Yine kroniklerin hatta neredeyse tüm Orta Çağ dönemi insanların dini düşüncesi ne olursa olsun, yaşanan depremleri ilahi bir ceza olarak görmesi ortak bir bakış açısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap, Türk, Ermeni, Süryani, Rum, Müslüman, Hristiyan vs. mensup kroniklerin ifadelerine baktığımızda hepsinde aynı bakış açısı mevcut. Genel olarak depremlerin Tanrı tarafından insanların günahları karşılığında meydana geldiğine inanılmaktadır. Hatta Antakya şehri Tanrıyı hoşnut edebilmek için şehrin ismini Tanrının Şehri manasına gelen “Teoupolis” olarak değiştirmiştir. Böylece depremlerden kurtulacaklarını umut etmişlerdir. Ancak günümüzde yani 21. Yüzyılda meydana gelen yıkım ve ölüm oranlarının yüksek olduğu depremlerde Orta Çağ’daki bu fikri benimseyen insanların sayısının da oldukça yüksek olduğunu söylemek gerekir. Orta Çağ’da Türklerin depremlerden en çok korkan milletlerden biri olduğu görülmektedir. Türklerle iletişim halinde olan ve Türk ülkelerinde yaşayan bazı kronikler Türklerin depremlerde korktuğu kadar hiçbir düşmandan korkmadıklarını ifade etmiştir. Bir diğer kronikte Türklerin savaflara düğüne gider gibi hazırlandıklarını belirtmiştir. Bu ifadelere bakıldığında bu çıkarımın doğruluk oranının çok yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Halep ve çevresi, tarih boyunca hem jeolojik hem de beşerî anlamda depremlerle şekillenen bir coğrafya olmuştur. Tarihî belgeler, arkeolojik bulgular ve jeolojik veriler birlikte değerlendirildiğinde, bu bölgenin deprem riskinin hem geçmişte hem de günümüzde ne kadar yüksek olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu tür çalışmalar, sadece geçmişi anlamamıza değil, aynı zamanda günümüzde yapılacak kentsel planlamalarda ve afet yönetimi politikalarında da bize önemli yol gösterici bilgiler sunmaktadır.

GÖRSELLER

Görsel 1. Ölü Deniz Fay Hattı ve Bu Hat Üzerinde Gerçekleşen Tarihi Depremler

https://tr.wikipedia.org/wiki/1170_Suriye_depremi (Erişim Tar. 05.04.2025).

Görsel 2. Halep ve Çevre İllerde Yer Alan Yıkım ve Ölüm Oranının Çok Yüksek Olduğu Depremler

VI. Yüzyıl	VIII. Yüzyıl	IX. Yüzyıl	X. Yüzyıl	XI. Yüzyıl	XII. Yüzyıl	XIII. Yüzyıl	XIV. Yüzyıl	XV. Yüzyıl
526 - 528	713	842	971	1075	1114	1200 - 1202	1303	1407
551		848	977	1082	1137 - 1138	1204	1387	
557		859 - 860			1157	1259		
588					1170	1269		

KAYNAKÇA

- Ashtor, E. (1976). *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages*. Collins.
- Bouchier, E. S. (1921). *A Short History of Antioch*. Basil Blackwell.
- Çelik, M. Y. (2021). *Memlûkler Döneminde Antakya (1516–1268)*. Kömen Yayınevi.
- Çelik, M. Y., & Bilinir, S. (2022). VII. ve X. yüzyıllarda Antakya'nın Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Tarihi. O. Özkaya, V. Payaslı, & A. Eraslan (Eds.), *Anadolu'nun Kraliçesi Antakya: Eski Çağlardan Günümüze Tarihte Kadim Bir Kent Hafızası*. Gazi Kitabevi.
- İbn Aybek ed-Devâdârî. (1971). *Kenzu'd-durer ve Câmi'u'l-gurer ed-Durretu'z-zekiyye fî Ahbâr ed-devleti't-Türkiyye* (U. Harman, Ed., Vol. 8). Ma'hed el-Almâni lil-Âsâr.
- İbnü'l-Adim. (1996). *Zubdetü'l-Haleb min tarih Haleb* (H. Mansur, Ed.). Dâru'l-Kutub el-İlmiye.
- İbnü'l-Adim. (1951). *Zübdetü'l-Haleb min tarih Haleb* (S. Dehhan, Ed., Vol. 2). Şam.
- İbnü'l-Esir. (1999). *El-Kâmil fi't-tarih* (A. Ağırakça, Trans., Vol. 4). Bahar Yayınları.
- İbn Hacer el-Askalânî. (n.d.). *Zeyl ed-Dureru'l-Kâmine* (A. Derviş, Ed.). Ma'hed el-Mahtûtât.
- İbn İyâs. (1975–1984). *Bedâ'i ez-zuhûr fî vakâ'i ed-duhûr* (M. Mustafa, Ed., Vol. 1). el-Hey'etu'l-Misriyye el-Âmme li'l-Kitâb.
- İbn Kesîr. (1994). *El-Bidâye ve'n-nihâye: Büyük İslâm tarihi* (M. Keskin, Trans., Vol. 11). Çağrı Yayınları.
- İbn Şeddâd. (1956). *el-A'lâku'l-haîra fî zikr umerâi's-Şâm ve'l Cezîre: Târî' Medîneti Dımaşk* (S. Dehhân, Ed.). el-Ma'hed el-Fransî li'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye.
- İbn eş-Şihne. (1984). *Ed-Durru'l-muntehab fî tarih memleketi Haleb* (A. M. Derviş, Ed.). Dâru'l-Kitâb el-Arabî.
- İbn Sibât. (1993). *Sıdku'l-ahbâr: Tarih İbn Sibât* (Ö. A. Tedmurî, Ed., Vol. 1). Cîrûs Pres.
- İbnü'l Cevzî. (1995). *El-Muntazam fî tarih el-mulûk ve'l-umem* (M. A. Ata & M. A. Ata, Eds., Vol. 11). Dâru'l-Kutub el-İlmiye.
- İbnü'l-Verdî. (1996). *Tarih İbnü'l-Verdî* (Vol. 2). Dâru'l-Kutub el-İlmiye.
- Kaşkaşandî. (1977). *Meâsiru'l-enfâ fî meâlimi'l-hilâfe* (A. A. Ferac, Ed., Vol. 1). Beyrut.
- Makrizî. (1996). *İttiazû'l-hunafâ* (Vol. 3). Kahire.
- El-Karamânî, A. b. Y. (1992). *Ahbâr ed-düvel ve âsâru'l-evvel fî't-tarih* (A. Huteyt & F. Sa'd, Eds., Vol. 3). Âlem el-Kutûb.
- El-Aynî. (2010). *İkdu'l-cumân fî tarih ehli'z-zemân: Asr selâtin el-Memâlik* (M. M. Emin, Ed., Vol. 1). Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâik el-Kavmiyye.

- Ebü'l-Fidâ. (2017). *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvîmu'l-Büldân)* (R. Şeşen, Trans.). Yeditepe Yayınları.
- El-Azîmî, E. A. M. (2006). *Azîmî Tarihi* (H. 430–538/1038–1143) (A. Sevim, Trans., 2nd ed.). TTK Yayınları.
- Gregory Abû'l-Farac. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi* (Ö. R. Doğrul, Trans., Vol. 1). TTK Yayınları.
- Andreasyan, H. D. (Çev.). (1946). *Başkumandan Simbat Vekâyi'nâmesi* (951–1334). TTK Kütüphanesi No. 68.
- Andreasyan, H. D. (Çev.). (2000). *Urfalı Mateos Vekayinâmesi* (952–1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136–1162) (3rd ed.). TTK Yayınları.
- Mangaltepe, İ. (Çev.). (2011). *Bizans kaynaklarında Türkler* (Menandros Protektor & Theophylaktos Simokattes). Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Ostrogorsky, G. (1999). *Bizans Devleti Tarihi* (F. Işıltan, Trans.). TTK Yayınları.

Makaleler ve Ansiklopedi Maddeleri

- Arslantaş, N. (2013). Zلزele. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Vol. 44, pp. 228–230). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kesik, M. (2012). Maraş depremi (1114). *Tarih Dergisi*, (42).

YAVUZ SULTAN SELİM, ŞAH İSMAİL VE KANSU GAVRİ

H. Hilal Şahin¹

GİRİŞ

Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail ve Kansu Gavri, Osmanlı, Safevî ve Memlûk devletlerinin tarihindeki önemli liderlerdir. Yavuz Sultan Selim, Osmanlı'nın 9. padişahı olarak 1512-1520 yılları arasında hem askeri hem de siyasi alanda devletin sınırlarını genişletmiştir. Döneminde halifelik makamını Osmanlı'ya taşımış ve disiplinli yönetim tarzıyla bilinen bir figürdür.

Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail ise dini ve siyasi liderliği birleştirerek İran coğrafyasının mezhep yapısını derinden değiştirmiş, aynı zamanda edebiyat ve kültür alanında önemli katkılar sağlamıştır.

Memlûk Devleti'nin son Sultanı Kansu Gavri ise Osmanlı ve Portekiz gibi dış tehditlere karşı mücadele etmiş, mimari ve kültürel yatırımlarıyla hatırlanmakla birlikte, Memlûk Devleti'nin son döneminin çetin koşullarında hükümdarlık yapmıştır.

Bu üç lider, kendi coğrafyalarında siyasi, askeri ve kültürel açıdan dönüm noktaları oluşturmuş, farklı devlet geleneklerinin ve mücadelelerinin sembol isimleri olarak tarih sahnesinde yerlerini almışlardır.

YAVUZ SULTAN SELİM

Yavuz Sultan Selim (1470-1520), Osmanlı İmparatorluğu'nun 9. padişahı ve 88. İslam halifesidir. Saltanatı boyunca hem askeri hem de kültürel alanlarda önemli katkılarda bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim (I. Selim), Osmanlı tarihinde sertliği ve kararlı-

1. Doç. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, h.hilalsahin@hbu.edu.tr Ankara. <https://orcid.org/0000-0002-3192-4658>

lığıyla öne çıkan, devlet otoritesini büyük bir disiplinle tesis eden padişahlardan biridir. 10 Ekim 1470'te Amasya'da doğmuş Yavuz Sultan Selim'in doğum tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Babası II. Bayezid'in şehzadelik yıllarında idareci olarak bulunduğu Amasya'da doğduğu bilinmekle birlikte, doğum tarihi bazı kaynaklarda (1467-68) (1470) olarak belirtilir. Bunlardan (1470) tarihinin daha doğru olduğu tahmin edilebilir. İlginç şekilde doğum yılı için bu son tarihi esas alan Evliya Çelebi, ısrarla Trabzon'da doğduğunu belirtir. Yanlış olan bu bilgi muhtemelen onun uzun süre Trabzon sancakbeyliği yapmış olmasından kaynaklanmaktadır (Emecen, 2018, s. 26). 1512-1520 yılları arasında Osmanlı tahtında bulunmuştur. Babası II. Bayezid, annesi ise Dulkadiroğulları Beyliği'nden Gülbahar Hatun'dur. Saltanatı döneminde Osmanlı toprakları önemli ölçüde genişlemiş ve İslam dünyasında halifelik Osmanlılara geçmiştir. Bu evlilikle Osmanlılar Doğu sınırlarını güçlendirme politikası izledi (Finkel, 2005). Babası II. Bayezid, Osmanlı tahtında zor bir dönemde hüküm sürmüş, oğullarının taht mücadelesi ise daha sonraki yıllarda Osmanlı iç politikasını şekillendirmiştir. Selim'in çocukluğu, eğitim ve askeri alanlarda yetiştirilmesi, onun ileride sert ve kararlı bir hükümdar olmasında belirleyici olmuştur.

Arapça ve Farsça öğrenmiş, tarih, edebiyat, fen bilgisi gibi alanlarda bilgi sahibi olmuştur. On yaşlarında dedesi Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'a çağırılmış ve sünnet edilmiştir. İlk görev yeri Trabzon sancağıdır ve burada Türkmen beyi kızı Hafsa Hatun ile evlenmiştir. Yavuz Sultan Selim'in altı ya da yedi kızı olduğu farklı kaynaklarda belirtilir. Bu isimler arasında Beyhan Sultan, Fatma Sultan, Hafsa Sultan, Hatice Sultan, Şah Sultan ve Hanım Hatun Sultan gibi isimler yer almaktadır. Genç yaşta Trabzon Sancağı'na Vali olarak görevlendirilen Selim, burada bölgesel askeri seferler düzenleyip sınırları genişletmiştir (1491). Trabzon'da ilmi ve dini eğitim alarak entelektüel gelişimini sürdürmüştür. Mevlâna Abdülhalim Efendi gibi dönemin önemli alimlerinden ders alması, onun sadece savaşçı değil aynı zamanda düşünür bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu dönemde özellikle sınır güvenliği ve devlet içi disiplini sağlama konuların-

da önemli tecrübeler kazanmıştır. Üstüne aldığı görevleri başarma konusunda azmiyle öne çıkmıştır. Gürcü akınlarına karşı düzenlediği seferlerle sınırları güvence altına aldı. Kütayis seferiyle Kars, Erzurum ve Artvin'i Osmanlı topraklarına katmıştır. O yıllarda aldığı ilim dersleriyle hem kılıç hem de kalemle donanmış bir lider olmuştur. Trabzon'daki yönetimi adaletli olarak nitelendirilmiş, disiplinsizlik ve isyanlara karşı sert önlemler almıştır (Kars, 2021, s.1 2 CNN Türk, t.y.).

Tahta Çıkışı ve Saltanat Dönemi

II. Bayezid'in oğulları arasındaki taht mücadelesi, Selim'in sert yöntemlerle kardeşlerini saf dışı bırakmasıyla sonuçlanmıştır. 1512'de tahta çıkan Yavuz Sultan Selim, Osmanlı devlet yönetiminde radikal reformlara imza atmıştır (Faroqhi, 2012, s.50). Saltanatının ilk yıllarında, kendisine karşı oluşan muhalefeti etkili liderliğiyle bastırmış, özellikle ayaklanan derebeylerine ve isyancılara karşı amansız davranmıştır. Bu dönemde İstanbul'da yaşayan ulema ve vezirler ile ilişkileri değişken olmuştur. Lakin devlet otoritesini sağlamlaştırmayı başarmıştır (Mikhail, 2020).

Askeri Seferleri-Safevîlerle Mücadele ve Çaldıran Zaferi (1514)

1512 yılından itibaren kendisine tehlike gördüğü Safevilere karşı harekete geçmiştir. 1520'ye kadar ki süreçte tahtta kendisine rakip olan kardeşlerini birer birer ortadan kaldırmıştır. Bunun yanı sıra iç cepheyi güçlendirme çalışmalarına başlayan Yavuz, Şah İsmail'in Anadolu'daki 40 bin kadar yandaşını hapse attırdı ve idam ettirdi (İnalçık, 2003, s. 38). Safevîler ile Osmanlılar arasındaki mezhep ve siyasi rekabet, Yavuz Sultan Selim'in saltanatında şiddetlenmiştir. Safevîlerin 12 İmam Caferiliği mezhebine dayalı politikaları ve Osmanlı topraklarına yönelik tehditleri, Yavuz'u askerî harekât yapmaya zorlamıştır. Çaldıran Savaşı'nda (1514), Yavuz Sultan Selim'in güçlü topçu ve disiplinli ordusu Safevîleri yenmiş, doğudaki Osmanlı sınırları kesin biçimde belirlenmiştir.

Mısır Seferi ve Memlûklerin Yenilgisi (1516-1517)

Mısır Seferi, Yavuz Sultan Selim'in en büyük başarısı olarak kabul edilir. Memlûklerin bölgedeki siyasi gücünü sona erdirerek Kahire, Halep ve Şam gibi önemli şehirleri Osmanlı topraklarına katmıştır. Bu zaferle beraber Abbasî Halifeliği Osmanlılara geçmiş, İslam dünyasındaki dini liderlik Osmanlı padişahlarına bağlanmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı ordusuna uzun menzilli ve yüksek manevra kabiliyetine sahip toplar dahil edilmiştir. Bu toplar, o dönemde arka arkaya 5-10 mermi atabilme özelliğiyle fark yaratmıştır. Avrupa'da benzer toplar ise ancak 1868'de Almanlar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Böylece Osmanlı ordusunun silah teknolojisinde dönemin çok ilerisinde olduğu görülmektedir (Faroqhi, 2012, s. 51; Kalkan, 2023, s.75).

Kişilik Özellikleri ve Liderlik Anlayışı

Boyu uzun, iri kemikli, omuzlarının arası geniş gövdesi ise belinden aşağı kısmı belinden yukarı kısmından daha kısa, başı büyük, yuvarlak çehrelili ve hafif kırmızı, çatık kaşlı sert bakışlı idi. Büyük bir ağız ve buna uygun güzel bir çenesi vardı. Selim, ileri zekâsı ve asabi yapısı nedeniyle bazı kelimeleri tekrar ederdi. Devlet işlerinde karar vermeden önce ilgili veya ilgisiz kişilerin görüşlerini dinler, günlerce düşünürdü. Akabinde kararını verdikten sonra asla değiştirmez ve karşı çıkanları öldürürdü (Sıcak-yüz, 2024, s. 44). Yavuz Sultan Selim, otoriter bir padişah olarak tanınır. Vezirlerine ve çevresindekilere güvenmekte temkinli davranmıştır. Askerî seferlerde uyguladığı sert disiplin, ordunun motivasyonunu artırmış ve zorlu şartlarda bile başarıyı getirmiştir. Liderlik tarzı, halkla arasında doğrudan ve samimi bir ilişki kurulmasına da olanak tanımış; örneğin, ordunun yiyecek ve iâşesini bizzat denetleyerek halkın güvenini kazanmıştır.

Sanata ve Kültüre Katkıları

Yavuz Sultan Selim, savaşçı imajının ötesinde ilme ve sanata düşkün bir padişahtır. Gözlerinin bozulması üzerine Osmanlı tarihinde ilk kez mercek kullanmış, kitap okumaya verdiği önemi

bu vesileyle bizlere de göstermiştir (Faroqhi, 2012, s.140). Şiir yazmış, sarayda edebiyat ve sanatın gelişmesini teşvik etmiş, Topkapı Sarayı'ndaki sanat koleksiyonlarını zenginleştirmiştir. Çini sanatında yeni tekniklerin gelişmesine öncülük etmiş ve dönemin önemli sanatçılarını himaye etmiştir. Selim, "Selîmî" mahlasıyla şiirler kaleme almıştır. Sehî Bey, Yavuz'un taht meşgalesiyle uğraşmayıp tamamen şiire yönelmesi hâlinde Hüsrev-i Dihlevî ayarında bir şair olacağını belirtmiştir. Latîfî ise onun belâgat ve fesahat sahibi arif bir padişah olduğunu ifade etmiştir. Klasik kaynaklarda Yavuz'un Türkçe şiir söylemediğine ilişkin iddialar, son dönemde Hoca Ahmed Yesevi Üniversitesi araştırmacıları tarafından nakzedilmiş ve Selîmî'ye ait olduğu tespit edilen 28 Türkçe manzume ilim âlemine tanıtılmıştır. Sultan Selim, kültüre ve bilime de önem vermiş, Topkapı Sarayı'na bir kütüphane inşa ettirmiştir (Türk Edebiyatı Sözlüğü, Yesevi, edu.tr; Tuzgolü t.y.).

Yavuz Sultan Selim'in Mirası ve Osmanlı Tarihindeki Yeri

Yavuz Sultan Selim, sanata ve mimariye önem vererek birçok önemli eser bırakmıştır. Özellikle Mısır'ın fethinden sonra, İslam kültürü üzerinde etkili olan mimari yapılar inşa ettirmiştir. Yavuz Sultan Selim, Osmanlı'nın hem doğu hem de İslam dünyasındaki siyasi ve dini liderlik pozisyonunu güçlendirmiştir. Onun döneminde Osmanlı sınırları hem doğuda hem de güneyde önemli ölçüde genişlemiş, halifelik makamı Osmanlı padişahlarına geçmiştir. Saltanatı kısa sürmesine rağmen, askeri başarıları gibi kültürel katkılarıyla Osmanlı tarihinin kritik figürlerinden biri olmuştur. Modern Türk tarihçiliğinde onun "Yavuz" lakabı, sadece sert liderliği değil, aynı zamanda adalet ve disiplinin simgesi olarak da kullanılmaktadır (Faroqhi, 2012, s.48).

Yavuz Sultan Selim, at binme, yay kullanma ve kılıç ustalığında döneminin en yetkin isimlerinden biriydi. Savaş alanındaki soğukkanlılığı ve becerisi, düşmanları üzerinde daima caydırıcı bir etki yarattı. Askeri yetkinliğinin yanı sıra stratejik zekâsı da dikkat çekiciydi. Seferlerinin yönünü gizli tutar, vezirlerinin ısrarına karşılık "Sır tutmayı bilir misin?" sorusunu yönelttikten son-

ra, olumlu cevap alınca “Ben de bilirim” diyerek kararlılığını ve ketumluğunu ortaya koyardı (Vural, 2021, s. 39). Bu tavrı, devlet sınırlarına verdiği önemi ve liderlik anlayışını yansıtmaktadır. “Yavuz” unvanı, onun sert, kararlı ve hata kabul etmeyen kişiliğine işaret etmekteydi. Ordusunda çıkan isyanlara karşı dahi tavizsiz duruş sergilemiş, gerektiğinde tek başına savaşmaya hazır olduğunu göstermiştir. Tüm bu yönlerine rağmen mütevazı bir hayat sürmüştür. Tek çeşit yemekle yetinmiş, devlet malının israf edilmesine kesinlikle karşı çıkmıştır. Günlerinin çoğunu tek öğünle geçirdiği, gösterişten uzak bir yaşam tercih ettiği bilinmektedir. Yavuz azmi, iradesi, kudreti yüksek dehası ve hem derin hem ileri görüşlülüğü sayesinde babası döneminde durgun ve uyuşuk bir duruma gelmiş olan yönetimi çok kısa bir sürede cevval bir hale getirmiş ve buna mâni olmak isteyenleri tepelemiştir. Yavuz Sultan Selim tahta olağanüstü koşullarda geçmiş, ataları Yıldırım Bayezid ile Fatih Sultan Mehmet’in azmi, kararlılığı ve dinç cihangirliği onun şahsında yeniden hayat bulmuştu (Sıcakyüz, 2024, s.45).

Yavuz Sultan Selim ekonomik alanda da dikkat çekici başarılarına imza atmıştır. Dedesi Fatih Sultan Mehmed döneminde boşaldığı söylenen hazineyi yeniden doldurmuş ve Osmanlı tarihinde kendi mührünü taşıyan tek padişah olarak kayıtlara geçmiştir. Hazineye, “Torunlarım dolduramazsa benim mührümle mühürlensin” sözünü söyleyerek, sonraki kuşaklara güçlü bir mesaj bırakmıştır.

Savaşçılığının yanında sanatla da ilgilenmiş; özellikle kuyumculuğa ilgi duymuştur. Kitap toplamaktan büyük keyif aldığı, Topkapı Sarayı’ndaki birçok çini ve sanat eserinin onun şahsi zevkini yansıttığı bilinmektedir.

Yavuz Sultan Selim, İslam tarihindeki yeri açısından da ayrı bir konumdadır. Mısır Seferi esnasında atından inerek yürüdüğü ve bu durumdan rahatsız olan askerlere, “Önümde Peygamber yürürken ben nasıl ata bineyim?” şeklinde verdiği cevap, onun maneviyatını ve inancını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. “Biz bunca meşakkate alkış uğruna katlanmadık; halis niyetimiz rıza-yı ilahidir” sözü de onun dünya malından ziyade ilahi rıza peşinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Halifelîği devralmasının ardından, Mekke ve Medine Emiri tarafından kendisine sunulan “Sahibü’l-Haremeyn” (Kutsal Şehirlerin Sahibi) unvanını reddederek bunun yerine “Hadimü’l-Haremeyn” (Kutsal Şehirlerin Hizmetkârı) unvanını benimsemesi; onun liderlik anlayışında kibirden uzak, hizmet esaslı bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu tavır, Osmanlı tarihinde “hizmetkâr lider” figürünün en çarpıcı örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Tarih birçok efsane görmüştür. Lakin bu kadar kısa hükümdarlık süresine rağmen böylesi efsaneleşen pek az tarihte lider vardır. Yavuz Sultan Selim bu yönüyle de sadece aziz Türk tarihimize değil, dünya tarihine damga vurmuştur (Küçük ve Yavuz, 2018, s. 81-93).

ŞAH İSMAİL

Şah İsmail, 17 Temmuz 1487 tarihinde Erdebil’de doğmuştur. Babası Safevî tarikatının Şeyhi Haydar, annesi ise Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan’ın kızı Alemşah Halime Begüm’dür. Bu soylu köken, Şah İsmail’in siyasi meşruiyetini güçlendirmiştir. Şeyh Haydar, 1488’de Şirvanşahlar ve Akkoyunlular tarafından öldürülmüştür. Şah İsmail kendisini Türklüğün kadim görüşü “kut anlayışı, seçilmiş insan ve Aleviliğin kâmil insan” fikirleri neticesinde şekillendirmek istemişti. Zekâsı, çok genç yaşına rağmen dirayeti, eğitime yatkınlığıyla bunu da gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda 12 yaşına gelen İsmail, Gilan’dan Erdebil’e oradan Erzincan’a geçmiş, Sivas, Amasya ve Tokat yöresinde Ustacalu, Şamlu, Rumlu, Afşar, Antali ya yöresinden Tekelü, Maraş yöresinden Zul’lkadr Türkmenlerini yanına almıştır. Karaman bölgesinden Turgutlu, Tarsus ve Çukurova’dan Varsak Türkmen boyları da harekete geçerek Erzincan’da İsmail’in çevresinde hızla toplanmışlardır. Bu çok küçük yaştaki teşkilatçılığından başlayarak Türk tarihinde unutulmaz bir yere sahip olmuştur (Türkeş, 2012, s. 376).

Şiirleri ve Edebi Çalışmaları Azerbaycan Edebiyatının Gelişimindeki Rolü

Şah İsmail’in şiirleri ve edebi faaliyetleri, yalnızca dini söylemi pekiştiren bir araç olarak değil, aynı zamanda kültürel bir zemin inşa eden bir unsur olarak da değerlendirilmelidir. O,

Türkçe şiirler kaleme alarak Azerbaycan edebiyatının gelişimine önemli katkılarda bulunmuş; dil ve edebiyat yoluyla kimlik inşasında öncü bir rol üstlenmiştir. Bu yönüyle, Şah İsmail'in edebi üretimi, sadece bir inanç önderinin söylemi değil, aynı zamanda kültürel bir liderliğin tezahürüdür.

Türk dilinde hece ölçüsüyle yazan ilk şairlerden biri olarak Şah İsmail Safevî, Türk Edebiyat tarihinde hece ölçüsüyle şiir yazan ilk şairlerden biri olarak kabul edilmektedir. Onun Türkçe yazdığı şiirler, dönemin edebi çevrelerinde büyük yankı uyandırmış ve o zamana kadar şiirde hâkim dil konumunda olan Farsçanın etkisini önemli ölçüde azaltmıştır. Şah İsmail'in bu tercihi, yalnızca dilsel bir yönelim değil, aynı zamanda kültürel bir duruşun da ifadesidir. Türk diline verdiği bu değer ve edebi üretimi, Azerbaycan ve Anadolu sahasında Türkçe'nin edebi bir dil olarak güçlenmesini sağlamış; bu gelenek ise ilerleyen yıllarda Muhammed Fuzûlî gibi büyük şairlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır.

Şah İsmail'in şiirlerinde Türk kimliği ve birliği güçlü şekilde hissedilir. Şiirlerinde "Türkmen", "Er", "Yiğit" gibi kavramları öne çıkarmıştır.

Öte yandan, Şah İsmail'in Safevî Devleti'ni kurarken resmî inanç olarak ilan ettiği 12 İmam Caferiliği, yalnızca siyasi bir tercih değil, aynı zamanda İran coğrafyasının dini dokusunu dönüştüren bir reform niteliğindedir. Bu inanç sisteminin devlet politikası haline getirilmesi, zamanla bugünkü İran'ın hâkim mezhebi olan Caferiliğin köklerini oluşturmuş ve İran'ın dini kimliğini kalıcı biçimde şekillendirmiştir. Böylece Şah İsmail'in uygulamaları, sadece Safevîler dönemine değil, günümüz İran toplum yapısına kadar uzanan etkiler yaratmıştır.

Kansu Gavri'de gördüğümüz mimari de iz bırakma poliz tikası Şah İsmail devrinde pek görülmemiştir. Bu bağlamda da zaten Safevi dönemine ait Tebriz'de günümüze ulaşan fazla bir şey yoktur. Olanların da Şah İsmail'in desteklediği anıtsal mimari de oldukça azdır. Şah İsmail'in hükümdarlığı sırasındaki savaş durumu ve sınırları genişletmek, sağlamlaştırmak için kaynakların sürekli hareketi, büyük mimari projeler veya kentsel gelişim için

çok az zaman ve kaynak ayırmasına neden olmuş gözükmektedir (Masselos, 2021 s.168).

Savaşta Mertliği Türk Tarihine Damga Vurdu

Tarihî kaynaklar, Şah İsmail'in adaletli, cömert ve cesur bir lider olduğunu belirtmektedir. Savaşlarda ön saflarda yer alıp askerlerine hem cesaret vermiş hem de Türk başbuğlarının tarihte gördüğümüz genel karakterini de sergilemiştir. Şah İsmail, savaşlarda "Turan taktiği" olarak bilinen, geri çekilme numarasıyla düşmanı tuzağa düşürme stratejisini başarıyla uygulamıştır. Ayrıca, savaşta şeref ve cesareti ön planda tutmuş, gece baskınlarını reddetmiş ve teslim olan düşmanlarına merhamet göstermiştir. Hilal taktiğini de kendine göre uyarlayan Şah İsmail Safevi, ordusunu 12 İmam'a ithafen 12 birime ayırarak hilal biçiminde dizmiştir. Bu dizilişte merkez zayıf, kanatlar güçlü tutulur; düşman zayıf merkeze saldırırken güçlü kanatlar tarafından kuşatılarak yenilgiye uğratılırdı. Bu taktik, yüzyıllar sonra Hazi Aslanov tarafından tank birliklerinde "Aslanov Nalı" olarak uygulanmıştır. Şah İsmail Çaldıran'a dek savaş meydanlarında yenilgi yüzü görmemiş ender komutanlardandı. 7 bin kişilik kuvvetiyle Akkoyunlu Elvend'in 30 bin kişilik ordusunu, 12 bin askerle Akkoyunlu Murad'ın 70 bin kişilik ordusunu mağlup etmesi, onun askeri dehasını kanıtlar niteliktedir. Tabir-i caizse Tüfek icat oldu mertlik bozuldu fikrine inanmıştı. Bu bağlamda Şah İsmail, top ve tüfek gibi ateşli silahları kullanmayı namertlik olarak görmüş ve bu tür silahların savaş ahlakına aykırı olduğunu savunmuştur. Bu nedenle, savaşlarda geleneksel silahları (yani kılıçları) tercih etmiştir. Onun bu sıra dışı yönleri askerlerinde Hz. Mehdi'nin o olduğuna inandırmıştı. Bu bağlamda ona karşı öylesine büyük bir sevgi ortaya çıkmıştı ki, birinin başına bir bela gelse Allah yerine Şah'a dua ediyor, savaşta zırhsız ve belden yukarısı çıplak olarak savaşıyor ve "Şah! Şah!" diye bağıyor, canlarını onun yolunda vermeyi kendileri için şans addediyorlardı (Gündüz, 2015, s.59).

Şah İsmail'in kendisini İran'ın yeni sultanı olarak konumlandığı görülmektedir. Onun zihninde İran toprakları, tarih boyunca İran-Turan savaşlarının geçtiği kutsal bir alan olarak

yer edinmiştir. Bu bağlamda, kendisini tarihsel olarak Turan'la mücadele etmiş eski İran hükümdarlarının mirasçısı olarak görmüş olabilir. Bu anlayış sadece siyasi söylemlerle sınırlı kalmamış, çocuklarına verdiği isimlerde de kendini göstermiştir. 1514'te doğan oğlu Tahmasb'a, İran destanlarındaki önemli kahramanlardan birinin adını vermesi ve diğer çocukları Elkas, Sam ve Behram'ın da benzer şekilde destan kahramanlarının isimlerini taşıması, bu idealin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu anlayışta, eski İran'ın düşmanları olan Turanlıların yerini artık Özbekler; Roma'nın (Rum) yerini ise Osmanlılar almıştır (Gündüz, 2015, s. 121).

Şah İsmail Türklüğü ve Halkçılığı Liderliğinde Harmanlamıştır

Şah İsmail'in siyasi ve kültürel kimliğinde Türklük unsuru, onun kişisel tercihi doğrultusunda daima ön planda yer almıştır. Bu yönelim, sadece klasik anlamda bir "kızıl elma" idealiyle sınırlandırılmayacak kadar derin ve çok boyutludur. Şah İsmail'in edebi kişiliği ve şiir dili, Türkçeye verdiği önemin temel göstergeleri arasında yer almakta ve bu önem, onun millî kimlik bilinciyle de doğrudan ilişkilendirilmektedir. Şah İsmail'in "*Ey Türk oğlu! Dilinin bir kelimesini dünyanın hiçbir diline değişme. Onu koru ve gelecek nesillere aktar.*" şeklindeki ifadeleri, yalnızca bir dil sevgisinin değil, aynı zamanda kültürel sürekliliğe dair bilinçli bir siyasal mesajın da ifadesidir (M. P., 1992, s. 99).

Şah İsmail'in bu söylemleri, kendisini sadece bir askerî ve siyasi lider olarak değil, aynı zamanda edebi yönüyle de tarihte var kılmak isteyen bir şahsiyet olarak öne çıkarmaktadır. Babasını tanımadan büyüyen İsmail'in, henüz 12 yaşında Safeviyye Tarikatı'nın başına geçmesi ve 14 yaşında Tebriz'e girerek şahlığını ilan etmesi, onu İslam-Türk tarihinde genç yaşta devlet ve toplum sorumluluğu üstlenmiş liderler silsilesi içinde özel bir yere konumlandırmaktadır. Bu durum, II. Mehmet'in 14 yaşında Osmanlı tahtına çıkışı ya da Babür Şah'ın 12 yaşında Fergana'da tahta geçip 14 yaşında Semerkant'ı fethetmesiyle benzerlik arz etmektedir. Şah İsmail'in erken yaşta sergilediği siyasi olgunluk, Türk tarihindeki lider figürlerinin ortak kader çizgisi bağlamında ele alınmalıdır.

KANSU GAVRİ (KANSU KARİ)

Kansu Gavri'yi anlatmadan önce Memlûkler ilgili şu bilgiyi vermemizde fayda vardır. Memlûklerin “kölemen” devleti olduğu çok bilinenin tanımının dışında bir ordu devletiydi. Aynı modern siyasette Pakistan’da “en güçlü yapı ordu”, “ordu hâkim güç” denmesi gibi tarihte de Memlûkler de ordudan devletleşmiş bir yapı ile karşı karşıyayız. Memlûklerin bu devlet şeklinde kölelerin içinden bileği kuvvetli, stratejik gücü, aklını kullananların iktidarı ele geçirdiği bir yapı söz konusudur, tabi bu durum diğer soya bağlı iktidarın devletinde Türk-İslam devletlerine bakıldığında devletin sürekliliğini (ömrünü) düşürdüğü söylene de ifade edilen süreklilik unsurunun salt buna mı bağlı olup olmadığı tartışmaya muhtaçtır. Çünkü Memlûklerin ömrünü kısaltan en önemli unsur çevresindeki diğer güçlü devletlerin varlığıdır.

İşte Memlûklerin son Sultanı olan Çerkes kökenli Kansu Gavri de 1441 ila 1446 yılları arasında doğmuştur. Memlûk Sultanı, 1501-1516 yılları arasında hüküm sürmüş olup, asıl adı Cündeb, künyesi Ebü’n-Nasr’dır. “Seyfeddin” ve “Kansu” lakaplarıyla da tanınmıştır. Yanlışlıkla Afganistan’daki Gur bölgesine nisbetle Gûrî olarak anılsa da daha doğru ve yaygın olarak Mısır’daki Gavr askerî ocağına izâfetle Gavri şeklinde bilinir. Kansu adı ise Türkçe’de “kanı saf” anlamına gelen “kanısav”dan bozmadır (Kars, 2021, s.37).

Köle olarak satın alındıktan sonra, Sultan Kayıtbay tarafından eğitilmiş ve çeşitli idari görevlerde bulunmuştur. Kansu Gavri’nin hükümdarlığında başarısız tabi edilecek yönetim hayatının sebebi iktidara ilk gelişinde saklıdır. Zira Kansu Gavri 1501 yılında, Sultan Tuman Bay I’nin tahttan indirilmesinin ardından, emirlerin baskısıyla istemeyerek de olsa sultan olmuştur. Sultan olduğu tarihlerde Memlûkler’e yine genel bilinenlerin aksine devletin mücadelesi salt Osmanlı ile olmamıştır. Bu dönem de Gavri içeride, Memlûk aristokrasisinin gücünü dengelemeye çalışmıştır. Dışarıda ise Osmanlılar ve Portekizlilerle mücadele etmiştir. Deniz ticaret yollarını korumak için Portekizlilere karşı Hint Okyanusu’nda seferler düzenlemiş, eğitim ve kültür alanında da yatırımlar yaparak Kahire’de medreseler ve camiler inşa ettirmiştir.

Kansu Gavri handikapları ziyadesiyle olan bir hükümdardı. İleri yaşında tahta çıkmış (yaklaşık 60 yaşında idi) Kansu Gavri'nin artısı ise devlet işlerinde uzun yıllar görev almış tecrübeli olmasıydı. Fakat bu tecrübesi Memlüklerin nihai sona gidişini durduramamıştır. Kansu Gavri'nin iktidara geldiğinde ordu Osmanlı ordusu gibi bir gücün karşısında dengeleyecek güce sahip değildi. Tüm bunlar Kansu Gavri'nin temkinli bir siyaset izlemesine yol açmıştır. Bu temkin sebebiyle de belki daha da güç duruma düşmüş, düşmanlarının ilerleyişi daha da hızlanmıştır.

Kansu Gavri de çağdaşları gibi kültür ve edebiyatla ilgilenmiştir. Onun döneminde Kahire, Memlük mimarisinin zirve yaptığı bir merkez haline gelmiştir. Kansu Gavri'nin en dikkat çekici mimari eseri, 1504-1505 yıllarında inşa ettirdiği El-Ghuri Kompleksi'dir. Bu kompleks, hem bir cami hem de medrese, hamam ve türbeden oluşan çok işlevli bir yapıdır. Kompleks, zengin taş işçiliği, süslü minaresi ve geniş avlusuyla Memlük mimarisinin son büyük örneklerinden biri olarak kabul edilir (Abouseif, 1989, s.60). Kompleks, sadece bir ibadet yeri değil, aynı zamanda eğitim ve sosyal faaliyetlerin merkezi olarak kullanılmıştır.

Kansu Gavri'nin kültürel ilgi alanları yalnızca mimari ile sınırlı kalmamış, edebiyata da derin bir ilgi göstermiştir. Arap ve Fars şiirleriyle ilgilenmiş, kendisi de Türkçe -Arapça- Farsça şiirler kaleme almıştır. Onun bazı şiirlerinde özellikle devlet adamlığı, kahramanlık ve Allah'a olan bağlılık temaları öne çıkmıştır (Peterson, 2001). Günümüzde Türkçe Divanı da Orhan Yavuz'un bu konudaki çalışması Selçuk Üniversitesi yayınlarından 2002 yılında Kansu Gavri'nin Türkçe Divanı" adıyla da yayınlanmıştır (2002). Gavri'nin şiirleri din temalıdır. Memlük yönetiminin zorluklarına rağmen umut ve azim mesajı vermektedir. Kavri bir şiirinde **"Karanlık gecenin ardından güneş doğar, Adaletle hükmet, kalbinle sar."** demektedir. Ayrıca, bu ilgisi neticesinde dönemin önemli sanatçıları ve alimleri Kahire'de toplanmış, saray çevresinde entelektüel bir atmosfer oluşmuştur. Ayrıca Kansu Gavri, döneminde yetişen önemli âlimler arasında Celâleddin es-Süyûtî, Zekeriyâ el-Ensârî, Şehâbeddin el-Kastallânî ve Nûreddin el-Üşk mûnî yer almaktadır. Ayrıca, dönemin önde gelen şairleri arasında da Abdülkâdir ed-Dimyâtî, Alâeddin b. Melik el-Hamevî, Âişe

el-Bâûniyye, Nâsır Muhammed b. Kansu b. Sâdık ve Cemâleddin es-Selâmünî bulunmaktadır. Kansu Gavri, Kalatülcebel'de ilmî meclisler toplamış ve tarih, terâcim ile şiir alanlarında düzenlediği münazaralara katılmıştır. Özellikle Hurûfî şair Nesîmî'nin şiirlerine büyük ilgi göstermiş, kendi döneminde Hurûflüğün Mısır'da yayılmaya başladığı bilinmektedir (Kars, 2012, s. 38; Irwin, 1986, s.21). Kansu Gavri'nin bu yönü, onun tarih sahnesinde sadece bir sultan olarak değil, kültür hamisi olarak da hatırlanmasına neden olmuştur.

Son Savaş ve Geriye Kalan Bir Efsane

Osmanlıların kesinleşmiş bir hedef olarak üstüne geleceğini anlayan Kansu Gavri, savaşçı bir hükümdar olarak direnmeyi seçmiştir. Bu büyük bir kahramanlıktır. Zira Kansu Gavri bedensel olarak da savaşa elverişli durumda değildi. Yavuz'un toplar ve disiplinli orduyla yaptığı savaşta, klasik Memlûk süvari gücü de yeterli olmamıştır. Bekleneceği üzere büyük bir bozgun yaşanmış ve işte bu bozgun sonrası bile efsaneleşen bir hükümdar olmuştur. Savaş sırasında Gavri'nin ölümüyle ilgili farklı rivayetler vardır. Bazı kaynaklar, savaşta ele geçmemesi için askerlerinin onu öldürdüğünü belirtirken, bazıları ise kalp krizi geçirip şehit olduğunu iddia eder. Burada önemli olan, Türk-İslam tarihindeki bu olayın Hitlerin İkinci Dünya Savaşı sonrası ölümündeki o ünlü olay kadar ilgi çekici olmasıdır. Kansu Gavri'nin hayatı, Memlûk Sultanlığı'nın son döneminin bir yansımasıdır. Onun yönetimi, dış tehditler ve iç çekişmelerle şekillenmiş; ölümü ise bir dönemin kapanışını simgelemiştir. Kültürel katkıları ve inşa ettirdiği eserlerle, tarih sahnesinden silinmiş bir devletin son büyük sultanı olarak anılmaktadır.

SONUÇ

Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail ve Kansu Gavri gibi tarihî şahsiyetler, 15. ve 16. yüzyılın siyasi, kültürel ve dini dinamiklerini şekillendiren, kendi coğrafyalarının kaderini belirleyen önemli figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üç liderin yaşamları ve faaliyetleri, sadece kendi devletlerinin kaderini değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel güç dengelerini de doğrudan etkilemiştir. Onların liderlik

anlayışları, askeri başarıları, kültürel katkıları ve dinî politikaları, tarih sahnesinde farklı yönleriyle derin izler bırakmıştır.

Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı tarihinde oynadığı rol, devletin hem doğu sınırlarını genişletmek hem de İslam dünyasında halifelik makamını Osmanlı hanedanına taşımak gibi kritik başarılarına imza atmasıyla öne çıkmıştır. Saltanatı, sadece askeri fetihlerle değil, aynı zamanda devlet yönetiminde gerçekleştirdiği reformlarla da tarihe geçmiştir. Yavuz'un sert ve disiplinli yönetim tarzı, Osmanlı'nın merkezi otoritesinin pekişmesini sağlamıştır. Aynı zamanda Halifelik makamını Osmanlı'ya getirmesiyle İslam dünyasındaki dini ve siyasi liderliği pekiştirmiştir. Bu durum, Osmanlı'nın hem siyasi hem de dini açıdan genişlemesini ve meşruiyet kazanmasını sağlamış; İslam coğrafyasında Osmanlı'nın egemenliğini sağlamlaştırmıştır. Ayrıca Yavuz'un sanata ve ilme verdiği önem, döneminin savaşçı padişahlarından farklı olarak kültürel zenginliğe de katkıda bulunmuştur. Bu yönüyle klasik Osmanlı yönetici profilinin ötesinde bir figür olmuştur. Onun sanat ve bilim alanındaki yatırımları, Osmanlı'nın kültürel mirasının gelişmesine de önemli katkılar sunmuştur.

Şah İsmail ise Safevîler Devleti'ni kurarak Azerbaycan siyasi ve dini yapısını kökten değiştiren bir liderdir. Hem dini hem de siyasi meşruiyetini, güçlü bir Türk kimliği ve Alevilik temeli üzerinde inşa eden Şah İsmail, mezhep siyaseti açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Onun 12 İmam Caferiliğini devletin resmî inancı olarak benimsemesi, sadece Safevîler dönemi için değil, günümüz İran'ının dini kimliğinin oluşması açısından da belirleyici olmuştur.

Şah İsmail'in askeri stratejileri, özellikle "Turan taktiği" olarak bilinen manevralar ve ordusunu 12 bölüme bölerek hilal dizilişi kullanması, dönemin askeri dehasının bir göstergesidir. Buna rağmen Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı ordusuna karşı yaşadığı yenilgi hem siyasi hem de manevi açıdan kendisi ve Safevîler için önemli bir kırılma noktası olmuştur. Ancak bu yenilgiye rağmen, Şah İsmail'in kamu diplomasisi ve edebi yönü, Safevî ideolojisinin yayılmasında kritik rol oynamış, coğrafi sınırların ötesinde kültürel bir etki alanı yaratmıştır. Şah İsmail'in şiirleri ve kullandığı "Hata-

yi” mahlasının taşıdığı mistik anlamlar hem halkla kurduğu bağın hem de ideolojik derinliğin göstergesidir.

Kansu Gavri ise Memlûkler Devleti’nin son büyük sultanı olarak, zor bir dönemde yönetim sorumluluğunu üstlenmiş bir liderdir. Kölemen sistemi içinde yükselmiş ve uzun yıllar devlet hizmetinde bulunmuş olması, ona önemli bir tecrübe kazandırmıştır. Ancak Memlûkler’in Osmanlı ve Portekiz gibi dış tehditlerle mücadele ettiği, aynı zamanda içeride aristokraziyle denge kurmaya çalıştığı bu dönemde Kansu Gavri’nin iktidarı zorluklarla doludur. Memlûk ordusunun Osmanlı’nın disiplinli ve modern ordusuna karşı güçsüz kalması, devletin sonunu hazırlamış; Kansu Gavri’nin savaşta direnişi ise efsaneleşmiştir. Öte yandan, Kansu Gavri’nin mimari ve edebi faaliyetleri, Memlûk kültürünün ve sanatının son büyük örneklerini teşkil etmiştir. Bu faaliyetleri Kahire’yi kültürel ve entelektüel bir merkez olarak koruma çabası olarak değerlendirilmiştir. Onun döneminde inşa edilen El-Ghuri Kompleksi gibi eserler, Memlûk mimarisinin zirvesi olarak kabul edilmiştir.

Bu üç liderin ortak noktası, bulundukları coğrafyalarda derin izler bırakmalarıdır. Yavuz Sultan Selim, Osmanlı’nın hem siyasi hem dini liderliğini güçlendirmiş; Şah İsmail, Safevîler devletinin ve İran’ın mezhepsel ve kültürel temellerini atmıştır. Kansu Gavri ise Memlûklerin sonunu getiren direnişi ve kültürel mirası ile tarihe geçmiştir. Bu liderlerin dönemleri, sadece kendi devletlerinin iç dinamiklerini değil, bölgesel güç dengelerini ve kültürel yapıları da etkilemiş; sonraki yüzyılların siyasi ve kültürel gelişmelerine zemin hazırlamıştır. Bu tarihî şahsiyetlerin yaşamları ve politikaları, Osmanlı, Safevî ve Memlûk devletlerinin kaderinde belirleyici olmuştur. Zira bölgesel tarih ve kültürün şekillenmesinde kilit rol oynamıştır. Onların askeri başarıları, dini politikaları ve kültürel katkıları, yalnızca dönemlerinin değil, sonraki nesillerin de perspektifinden incelenmesi gereken zengin bir miras bırakmıştır. Bu bağlamda, tarih araştırmalarında bu liderlerin çok yönlü incelenmesi, dönemin siyasi, kültürel ve sosyal dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmalar, günümüz bölgesel siyasetini ve kültürel ilişkileri de tarihsel bağlam içinde değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail ve Kansu Gavri'nin liderlik süreçleri ve uyguladıkları politikalar, sadece kendi devletlerinin sınırları içinde kalmamıştır. Aynı zamanda bölgesel güç dengelerinin yeniden şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Özellikle Yavuz Sultan Selim'in Halifelik makamını Osmanlı hanedanına taşımış olması, İslam dünyasında Osmanlı'nın dini meşruiyetini güçlendirerek hem Orta Doğu hem de Kuzey Afrika'da Osmanlı etkisinin yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişme, sonraki yüzyıllarda Osmanlı'nın bir dünya gücü olarak kabul edilmesinin temel taşlarından biri olmuştur. Dolayısıyla, Yavuz Sultan Selim'in askeri ve siyasi başarıları, salt bir toprak genişlemesi değildir. Aynı zamanda İslam dünyasında merkezi bir otoritenin tesis edilmesi anlamına gelmiştir.

Şah İsmail'in Safevilerle başlattığı teokratik temelli devlet yapısı ise, bölgenin tarihsel süreçteki mezhepsel ayrışmasını derinleştirmiştir. Onun Safevîler Devleti'ni kurarken öncelikli hedeflerinden biri, 12 İmam Caferiliğini resmi devlet dini olarak kabul ettirerek sadece dini bir hareketi değil, aynı zamanda siyasi bir ideolojiyi de tesis etmektir. Bu yaklaşım, Osmanlı-Safevî çatışmasının temelini oluşturmuş ve iki büyük imparatorluğun uzun süreli bir rekabet içine girmesine yol açmıştır. Böylece, bölgedeki mezhep ayrılıkları siyasi sınırların da şekillenmesinde etkili olmuş, İran ve Osmanlı coğrafyalarının kimliklerinin belirlenmesinde kalıcı izler bırakmıştır. Şah İsmail'in şiir ve sanat yoluyla ideolojik propagandaya önem vermesi, sadece siyasi lider değil, aynı zamanda kültürel bir öncü olduğunu göstermektedir.

Kansu Gavri'nin döneminde Memlüklerin yaşadığı zorluklar, Orta Doğu'nun 16. yüzyıldaki jeopolitik dönüşümünün dramatik bir göstergesidir. Osmanlı ordusunun disiplinli yapısı ve merkezi otoritesi karşısında Memlüklerin dağınık ve aristokratik yapısının kırılganlığı ortaya çıkmıştır. Bu durum Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmesine olanak tanımıştır. Kansu Gavri'nin siyasi ve askeri mücadeleleri, Memlüklerin son döneminde hem direnişi temsil etmiş hem de dönemin değişen siyasi koşullarının kaçınılmazlığını göstermiştir. Öte yandan, Kansu Gavri'nin mimari ve kültürel eserleri, Memlükler'in geride bıraktığı zengin

kültürel mirasın sembolü olarak günümüze ulaşmış ve tarihî hafızada önemli bir yer tutmuştur.

Bu üç liderin politikaları, askeri stratejileri ve kültürel katkıları, sadece kendi dönemlerinde değil, sonraki yüzyıllarda da etkilerini sürdürmüştür. Bölgesel tarih, kültür ve siyaset açısından bu figürlerin incelenmesi, dönemin karmaşık dinamiklerinin anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, bu liderlerin mirasları, günümüz Orta Doğu ve çevresindeki devletlerin kimlik inşasında, mezhepsel ve kültürel bağlamda referans noktaları olarak kullanılmaktadır. Özellikle mezhepsel çatışmaların günümüzde de devam ettiği bir coğrafyada, bu tarihî figürlerin ortaya koyduğu politik ve ideolojik çizgilerin izlerini görmek mümkündür.

Son olarak bu tarihî analizlerin günümüz siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler çalışmalarına da katkı sağlayacağı unutulmamalıdır. Çünkü tarihsel süreçlerin doğru anlaşılması, bölgedeki güncel çatışmaların ve iş birliklerinin kökenlerini daha iyi kavrayabilmek açısından önemlidir. Tarihin derinliklerine inilerek, geçmişte yaşanmış bu büyük dönüşümlerin günümüzdeki yankıları değerlendirildiğinde, bölgesel barış ve istikrar için yapılacak stratejik hamlelerin daha sağlıklı planlanabileceği açıktır. Bu nedenle, Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail ve Kansu Gavri gibi liderlerin çok yönlü ve kapsamlı çalışmaları, sadece akademik bir gereklilik değil, aynı zamanda bölgesel diplomasi ve kültürel diyalog açısından da bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

- Abouseif, D. (1989). *Islamic Architecture in Cairo: An Introduction*. E. J. Brill.
- Ahmet, M. P. (1992). *Şah İsmail Mürşid-i Sorh Külahan*. Numune Yayınevi.
- CNN Türk. (t.y.). *Yavuz Sultan Selim kimdir, neler yapmıştır? Savaşları ve özellikleri*. <https://www.cnnturk.com/egitim/yavuz-sultan-selim-kimdir-neler-yapmistir-savaslari-ve-ozellikleri-1739859>
- Emecen, F. (2016). *Yavuz Sultan Selim*. Kapı Yayınları.
- Faroqhi, S. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi* (E. Ertürk, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Finkel, C. (2005). *Osman's Dream: The History of the Ottoman Empire 1300–1923*. John Murray.
- Gündüz, T. (2015). *Son Kızılbaş Şah İsmail*. Yeditepe Yayınları.
- İnalçık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* (R. Sezer, Çev.). YKY Yayınları.
- Irwin, R. (1986). *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultanate, 1250–1382*. Routledge.
- Kars, R. (2021). *Yavuz Sultan Selim'in Gavri ile Eylediği Cenk (Mercidabık ve Ridaniye savaşları (1516-1517) Üzerine Anonim Bir Selimname)* (Çeviri ve Değerlendirme). Gazi Kitabevi.
- Kalkan, A. (2023). *Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi Organizasyonu ve Seferin Askeri Strateji Kapsamında Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Mardin.
- Küçük & Yavuz. (2018). Hizmetkar Liderlik: Gandhi Örneği. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi*: Kuram ve Uygulama, 1(2), 81-93.
- Mikhail, A. (2020). *God's Shadow: Sultan Selim, His Ottoman Empire, and the Making of the Modern World*. Liveright.
- Masselos, J. (2021). *Asya'nın büyük imparatorlukları, Pasifik'ten Balkanlara dünya tarihine damga vuranlar* (E. Göksu, Çev.). Kronik Kitap.
- Sıcakyüz, T. (2024). *Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail'in Rekabetinde Siyasi Bir Vasıta Olarak Türkmen Unsuru* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEİS-Türkiye Edebiyatçılar İsimler Sözlüğü. (t.y.). Selimî (Yavuz Sultan Selim). Hoca Ahmed Yesevi Üniversitesi. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selimi-yavuz-sultan-selim-sultan>

Tuz Gölü Gazetesi. (t.y.). *Yavuz Sultan Selim kimdir, ne zaman tahta çıkmıştır, sanata ve bilime katkıları*. <https://tuzgolugazetesi.com/foto/22223847/yavuz-sultan-selim-kimdir-ne-zaman-tahta-cikmistir-sanata-ve-bilime-katkilari>

Türkeş, U. (2012). *Türklerin Tarihi: Geçmişten Geleceğe*. Akçağ Yayınları.

Vural, C. (2021). *Osmanlı'dan Hikayeler*. Panama Yayıncılık.

Yavuz, O. (2002). *Kansu Gavri'nin Türkçe Divanı*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları (No. 2).

YAVUZ SULTAN SELİM'İN MEMLÛK DEVLETİNE SAVAŞ İLANI SEBEPLERİ

Naime Yüksel Karasu¹

MEMLÛKLER KİMDİR?

Eyyûbî Devleti ordusundaki Türk asıllı olan azatlı emirler tarafından kurulan, dönemin tarihçilerinin Türk Devleti olarak adlandırdığı Memlûkler (Kölemenler) 1250-1517 yılları arasında Mısır ve Suriye'de yaklaşık üç yüzyıl boyunca hüküm sürmüş bir Türk devletidir (Yiğit, 2004, s. 90). Suriye topraklarının büyük bir kısmını ele geçirmeleriyle İslam dünyasının en büyük devleti haline gelmişlerdir ve bu özelliklerini Osmanlı Devleti'nin yükselme devrine kadar korumuşlardır. Baybars döneminde Abbasi ailesinden birini halife ilan ederek Abbâsî hilâfetini Mısır'da yeniden kurmuş ve hilâfetin hamisi sıfatıyla bütün İslam ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olmuşlardır (Yiğit, 2004, s. 90-91). Yönetici sınıfın Türk, halkın ise çoğunlukla Araplardan müteşekkil bir yapıya sahip olan Memlûklerin, kökeni Kuman-Kıpçak, Çerkes, Abhaz, Oğuz ve Gürcü soylu asker kölelerdi. Bu köleler askerî amaçlarla satın alındıklarında sıradan kölelerden daha yüksek statüdeydiler ve silah taşıma ayrıcalığına sahiptiler. Zamanla güçlenerek Memlûk Devleti'ni kuran bir sosyal sınıf hâline gelen bu köleler Mısır vatandaşlarının da üzerinde bir sosyal statüye eriştiler (Koprıman, 2002, 99-126).

YAVUZ SULTAN SELİM ÖNCESİ OSMANLI - MEMLÛK İLİŞKİLERİ

İki devlet arasındaki ilk resmi ilişkiler Osmanlı Sultanı I. Murad döneminde başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Memlûklerle ilk olarak ilişkilerin bozulması el-Melikü'l Eşref Seyfeddin İnal'ın

1. Dr. Öğr. Üyesi, AYBÜ, İTBF, Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, nykarasu@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3245-5582.

sekiz yıl süren saltanatı (1461-1463) sırasında yaşanmış, kendisi ülkede istikrarı sağlamış, ancak onun zamanında Osmanlılarla ilişkiler bozulmuştur (Yiğit, 2004, s. 92). Gerçekte, 1463 yılından sonra Osmanlı Devleti, dünya hakimiyeti fikri ile, güçlü kara orduları yanında büyüyen donanmaları ile de hakimiyet alanını genişletmeye başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde de (1481-1491) Osmanlılar ile Memlûkler arasında siyasi sorunların yaşandığı görülmektedir. Nitekim 1468 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Maraş ve Elbistan bölgelerine sefer yapmak istediği ve kaynaklarda bu seferin *mukaddime-i feth-i Halep ü Şam* yani Halep ve Şam'ın fethinin başlangıcı olacağı bildirilmektedir. Ancak bu maksatla yola çıkan Fatih Sultan Mehmed Gebze'de Sultan Çayırı'nda vefat etmiştir.²

Memlûk sultanlarından Arnavut asıllı Hoşkadem'in (-1461 1467) kendisini metbû tanıyan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı Karakoyunlular ve Dulkadiroğulları'na karşı desteklemesi onun zamanında Osmanlılarla bozulmuş olan ilişkilerin daha da gergin bir hal almasına sebebiyet vermiştir. Memlûk Sultanı Kayıtbay dönemine gelindiğinde ise (1496-1468) Memlûk Devleti için en önemli mesele Osmanlılarla mücadele olmuştur. Sultan II. Bayezid döneminde (1512-1481) yaşanan sorunlar çatışmalara bile sebebiyet verecek duruma gelmiştir. İki tarafın orduları arasında Çukurova'da yaşanan savaşlar beş yıldan fazla devam etmiştir (Yiğit, 2004, s. 93). Karaman ve Dulkadir sorunları yüzünden gergin olan Osmanlı-Memlûk ilişkileri Cem Sultan meselesi yüzünden daha da gerginleşmiş ve bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak iki ülke sorunları savaş yoluyla çözmeyi tercih etmiştir (İnalcık, 132 ,2009).

1485'te Osmanlılar ile Memlûkler arasında başlayan savaşlar sonrasında Osmanlılar için başarılı olmayan altı büyük seferden sonra yorgun düşen her iki taraf mevcut durumun korunması esası üzerine 1491 yılında barış imzaladılar. Bu

2. 1467 yılında Maraş ve Elbistan havalisine hâkim bulunan Dulkadırlıların başına geçen Süleyman Beyoğlu Şah-Suvar Bey Memlûklere karşı Fatih Sultan Mehmed tarafından himaye edilmiştir. Şehabeddin Tekindağ, "Çukur-Ova'da Nüfuz Mücadelesi: İlk Osmanlı-Memlûk Savaşları (1485-1491)", *Belleten*, XXXI/123, Temmuz 1967, s. 347-348.

dönemde Memlûklerle mücadelenin nedeni sadece iki devlet arasındaki küçük Türkmen beyliklerini kontrol altına almak sorunundan ibaret değildi. Nitekim öteden beri Karamanoğulları ve bağımsızlık teşebbüsünde bulunan Güneydoğu Anadolu'daki Türkmen beyliklerine fırsat verilmiyordu (Yiğit, 2004, s. 90). Yine bu dönemde Çukurova'da ve Dulkadiroğulları Beyliği üzerinde üstünlük kurma yarışı iki tarafı karşı karşıya getirmişti (Turan, 1992, s. 236). İnalıcık'a göre Mekke ve Medine'yi kontrol eden ve halifeyi yanında bulunduran Mısır sultanı Osmanlı sultanına karşı üstünlük iddiasında idi (İnalıcık, 2009, s. 132).

Sonuç olarak, Memlûklerle Adana civarında yapılan ve sonuçsuz kalan bu savaşlar Memlûklerin Osmanlılar için dişli bir rakip olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda bu savaşlarda kesin bir sonuç alınmasa bile, Yavuz Sultan Selim'in bu sonuçsuz kalan savaşları hiç unutmadığı ve bir gün o yarım kalan hesabı kapatmak istediği, dönemin kaynaklarında geçer (Celalzade Mustafa, 1990, s. 404).³ Bu nedenle Yavuz Sultan Selim'in Memlûklere karşı seferi İran seferinden daha büyük bir seferberlik ve hazırlık gerektirmekteydi (Uyar-Erickson, 2014, s. 131-127). II. Beyazıt devrinde Memlûklere karşı Çukurova bölgesinde nüfuz mücadelesini kaybeden Osmanlılar, Yavuz Sultan Selim'in şahsında doğuya yönelmiş enerjiyi buldular (Yiğit, 2004, s. 93).

YAVUZ SULTAN SELİM'İN DOĞU SİYASETİ

Babası II. Bayezid devrinde Doğu'da yaşanan gelişmelerle yakından ilgilenen Yavuz Sultan Selim, kendi saltanat döneminde bu sorunları ele almış ve devletin dini ve siyasi hayatında önemli rol oynamıştır (Emecen, 2009, s. 410). Safevilerin ortaya çıkışı ile Osmanlı Devleti kendisini içten sarsan büyük bir tehditle kar-

3. "Saltanatımızın ve hanedanımızın ezeli ve güçlü düşmanı Mısır sultanıdır. Rahmetli atam sultan Beyazıt'ın saltanat işlerinde ihmal ve kusuru olup, devlet dizginini cahil vezirlere verip, akıl kutluğu ve az gayretli, bilgisizlik ve sapıklık kaynağı olmakla bilinen soysuz rezüller ve yalancılar, taklitle saltanat makamına çeşitli hakaretler edip, uğursuz Çerkezlerden küçük bir sapık topluluk gelip, Osmanlı sınırına yakın yerde savaşıp, istekleri sapık haydutlar Osmanlı mücahitlerine galip oldular. O tarihten beri bir gayret ve hamiyyet ateşi beni helak edip, saltanat yuvası hanedanımızın değeri yüce mertebeleri yerle bir olmuştu."

şı karşıya kalmıştır. Nitekim Safevilerin Anadolu’da giderek artan propaganda faaliyetleri yanında taraftarlarınca birbiri ardına çıkarılan büyük isyanlar Yavuz Sultan Selim için halledilmesi gereken en önemli mesele durumundaydı. I. Selim’in bu tehlikeyi bertaraf etmeye yönelik askerî harekâtı, sonrasında Safevilere tam anlamıyla set çekmek için değil aynı zamanda Doğu Anadolu’da kati bir hakimiyet kurma politikası uygulanmaya başlanmıştı. Çünkü bu durum sadece Safevilere karşı değil ileri zamanlarda Güneydoğu’da bulunan bir diğer sınırdaş devlet Memlûklere karşı izlenecek strateji açısından da acil bir mahiyet kazandırmıştı (Emecen, 2019, s. 145). Yukarıda da bahsedildiği gibi II. Bayezid döneminde Memlûklere karşı Çukurova’da yaşanan mücadelenin kaybedilmesi, Yavuz Sultan Selim’i Doğu Seferleri’nde daha emin adımlar atmaya yöneltecektir. Yavuz’un sık sık topladığı divanların tek konusu ise Safevilere karşı çıkılacak seferde Memlûk Sultanlığının nasıl hareket edileceği olmuştur (Emecen, 2009, s. 410).

Yavuz’un harekete geçmesi üzerine sınırlarında ortaya çıkan çatışmalardan endişe duyan Memlûk Sultanı Kansu Gavri’nin ordusunu toplayarak Suriye’ye hareket etmesi ve Osmanlı birliklerine sınırlarından geçiş izni vermemesi bu durumu değiştirecektir. Nitekim bir casustan Memlûk Sultanının Halep’e geldiği, Osmanlı askerlerini topraklarından geçirmeme niyetinde olduğu haberleri öğrenilmişti. Yavuz Sultan Selim aslında Halep’e gelen Memlûk sultanını Sünni mezhebinde olması sebebiyle ittifaka davet etmiş ve onun bu sefere iştirak etmeyeceğini bildiği halde onun tarafsızlığını temin ile Osmanlılara karşı itimatsızlığı varsa onu önlemek istemiştir (Uzunçarşılı, 2006, s. 279). Kansu Gavri bu durumu her ne kadar iki hükümdar arasında, Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail, arabuluculuk yaparak barış için alınan bir tedbir olduğunu bildirirse de Yavuz Sultan Selim bu durumu düşmanlık olarak algılamıştır. Osmanlı Sultanı, Memlûk Sultanının Şah İsmail ile birlikte hareket ettiği, dolayısıyla peygamberin şeriatını kaldırmak isteyenlere yarımcı olduğundan onlara benzediği suçlamasında bulunmuş, bu yolda fetva dahi almıştır. Bu arada kendisine karşı bir suikast tertiplendiği yolunda oluşan kanaat uyarınca Memlûk Devleti tarafından gelen elçilik heyetinden bazı kişileri katlettirmiş, elçiyi de ağır ha-

karetlerle geri göndermiştir. Böylece taraflar pek de beklemedikleri bir anda savaşın eşiğine gelmişlerdir (Emecen, 2009, s. 411; İbn İyas, 2021, s. 455). Esasında Kansu Gavri'nin kalabalık ordusuyla Halep'e gelmesi, sıcak çatışma ile sonuçlanacak gelişmelerin ana sebebi olması için yeterli idi (Emecen, 2016, s. 221).

Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'e karşı kazanmış olduğu muharebe ile İran'dan kaynaklanan Safevi tehlikesini ortadan kaldırırken Memlûk ve Safevileri müşterek ve güçlü hasım karşısında müttefik yapmıştı (Tekindağ, 1967, s. 49-78). Bundan sonra Yavuz Sultan Selim Doğu'da saldırgan politikasını yürütmeye karar vermişti, ancak önce kimin üzerine yürüyecekti? Hala güçlü olan Safevilerin mi yoksa hızla güçlerini kaybeden Memlûklerin mi? (Shaw, 2008, s. 115).

YAVUZ SULTAN SELİM'İN MEMLÛK DEVLETİ'NE SAVAŞ AÇMA SEBEPLERİ

Fransız tarihçi Fernand Braudel'in 1516 ve 1517 yıllarında Türklerin Kahire sultanlarına karşı kazandıkları zaferleri önceden kim bilebilirdi? sorusuna, Osmanlı başkentinde bilhassa Mısır üzerine gitmek gayesiyle hazırlanmış bir sefer sonrasında elde edilmiş zaferler diye cevap vermek şüphesiz hiçbir tarihçiyi ikna edemez. Ayrıca İran üzerine bir hareketin, Suriye ve Mısır'ın fethiyle sonuçlanması ona tesadüfi damgası vurulmasından kurtarmaz. Mısır'ın fethi tesadüfi bir hadise miydi, yoksa çeşitli faktörlerin hazırladığı kaçınılmaz bir olay mıydı? (Özbaran, 1977, s. 82). Yine Braudel'e göre Suriye'nin kuzeyindeki sınır anlaşmazlıkları ve bundan daha fazlası, Memlûklerin Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında arabulucu olma girişimi, zamanı geldiğinde bahane olarak işe yaramışlardır (Braudel, 1990, s. 7).

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde, Memlûk Devleti, Osmanlılardan sonra dünyanın en büyük devleti idi. Bu iki devlet arasındaki sınırları Toroslar ve Fırat teşkil etmekteydi. Doğu Akdeniz havzası elde edilmedikçe Osmanlıların Asya'daki üstünlüğü hiçbir zaman kurulamayacaktı. Bunun sonuçlanması da

ancak bir savaşla mümkündü. Ancak Memlûkler 1514 yılına doğru bir yandan Şah İsmail diğer yandan Portekiz tehdidi altında Osmanlı Devleti ile iyi geçinmek zorunda idiler.

Yavuz döneminde ilişkilerin bozulmasına sebep olan olaylardan ilki belki de Şehzade Ahmed'in (II. Beyazıt'ın oğullarından) oğulları meselesi idi. Şehzade Ahmed'in oğullarından Süleyman ve Alaaddin, Yavuz Sultan Selim'den kaçarak Memlûklere sığındıklarında onlara yakınlık gösterilmiş, hatta 1513 yılı nisan ve mayıs aylarında vebadan ölen bu iki şehzadenin cenazesinde Kansu Gavri bizzat bulunmuştur. Esasında bu iki şehzadenin peş peşe ölmesine Memlûklerin Osmanlı'ya karşı gütmüş olduğu siyaset bakımından telafisi mümkün olmayan bir kayıp gözüyle de bakılmıştır. Ancak Memlûkler için yeni bir fırsat ortaya çıkmış Şehzade Ahmed'in ölümünden sonra oğlu Kasım, lalası tarafından Halep'e kaçırılmıştır. Henüz on üç yaşında olan şehzade Kasım, Kahire'ye getirilmiş ve zamanı geldiğinde Yavuz Sultan Selim'e karşı kullanılmak üzere Kansu Gavri tarafından himaye edilmiştir.⁴ Hatta ordusuyla Halep'e giderken şehzade Kasım'ı da yanına alarak ona özel sancaklar açtırmış ve onu Osmanlı tahtına aday göstermiştir (Yücel-Sevim, 1991, s. 129). Daha sonra bu şehzadenin varlığı Tumanbay tarafından da Osmanlı Padişahına karşı her seferinde hatırlatılarak bir tehdit olarak kullanılmıştır. Yani Yavuz Sultan Selim'in hakimiyetine bir alternatif gibi gösterilmek istenmiştir.

İşte Osmanlı Devleti ile Memlûkler arasındaki esas mücadeleler Memlûk Sultanı Kansu Gavri döneminde (1501-1516)⁵ yaşanmıştır. Aslında bu dönemde ilk başlarda Osmanlı-Memlûk ilişkileri dostluk içinde başlamış, iki devlet arasında yazışmalar olmuş

4. Mercidabık Savaşı'ndan önce Osmanlı şehzadesi olarak ilan edilen Kasım Bey'e Memlûk Sultanı Kansu Gavri "Kırmızı ipekten yapılmış saltanat sancağı" verdi. Savaş sonrasında da her yerde amcasına karşı duran ve bilhassa Tomanbay ile iş birliği yapan şehzade, Mısır'ın alınmasından bir süre sonra yakalanabilmiş ve kesilen başı Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Onbeşinci Yüzyılın İlk Yarısıyla Onaltıncı Yüzyılın Başlarında Memlûk Sultanları Yanına İltica Etmış Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler", *Belleten*, XVII/68, 1953, s. 531-535.

5. Kansu Gavri, Hindistan ticaret yolu için Portekizlilerle girdiği mücadelede başarısız olmuş, onlarla yapmış olduğu deniz savaşlarında Osmanlılardan teknik ve asker bakımından yardım almışsa da bir süre sonra iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Yiğit, a.g.m., s. 93.

ve karşılıklı her iki tarafın elçileri gelip gitmişti. Hatta II. Beyazıt'ın ölümünü duyunca Sultan Gavri'nin Mısır'ın birçok camisinde gaip namazları kıldırıldığı rivayet edilir. Esasında Yavuz Sultan Selim'in Doğu seferinde Şah İsmail'e karşı birleşme teklifine Kansu Gavri'nin cevapsız kalması ilişkilerin bozulmaya başlamasına sebep olmuştur es-Seyyid, 2001, s. 315). Nitekim Yavuz Sultan Selim tahta çıkışından sonra meydana gelen olaylar, iki devletin anlaşmasına hiç de müsait görünmüyordu. Ayrıca, İslam dininin maddî ve manevî merkezleri halinde bulunan İran ve Mısır'ın, Osmanlıların askerî üstünlüğü karşısında liderliği onlara bırakmak durumuna gelmiş olmaları bu devletleri düşündürmekte idi (Tansel, 1969, s. 109).

Esasında Çaldıran Savaşı sonrası en önemli rakibi Safevileri sindiren Yavuz Sultan Selim'in Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya hâkim olmak için girişmiş olduğu faaliyetler, aynı bölgede bazı önemli şehirleri elinde bulunduran Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin endişelenmesine sebep olmuştu (Emecen, 2004, s. 175). Bu endişenin temelinde daha önce de değinildiği gibi, II. Beyazıt döneminde Çukurova bölgesinde baş gösteren çatışmaların yol açtığı gerginlikler, Dulkadiroğlu meselesi ve Hicaz bölgesine yönelik Osmanlı politikaları sayılabilir. Bu sebeplerin yakın zamanda yeni bir gerginliğe sebep olacağı her iki taraf için de beklenen bir durum haline gelmişti. Bu sırada Memlûkler Şah İsmail'e karşı Osmanlıların kazandığı başarının ardından bölgede oluşan otorite boşluğunu doldurmaya ve yeni duruma uyum sağlamaya çalışıyorlar, bunun için de sınır boylarında meydana gelen hareketliliği yakından takip ediyorlardı. Osmanlılar ise görünüşte Safevi etkisini yok etmek için Doğu Anadolu bölgesinde hızlı bir harekât sürdürürken diğer taraftan da olayları yakından takip eden Memlûklerin tepkilerini ölçmeye ve anlamaya çalışmışlardır. Aslında Doğu ile mücadelesinden dolayı Batı'ya hiç yüzünü dönmeyen Yavuz Sultan Selim, Anadolu'ya mutlak hâkim olmanın yolunu Memlûk Devleti'ni ele geçirmekte görüyordu (Emecen, 2015, 145-146).

Osmanlı Devleti ile Memlûkler arasındaki gerginliğin tek sebebi elbette ki Safevilerle olan ilişkiler değildi. Coğrafi açıdan baktığımızda Memlûk topraklarının ele geçirilmesi stratejik açıdan da çok önemliydi. Çünkü Kilikya limanlarına sahip olunmakla bir-

likte İstanbul'dan Payas'a kadar bir deniz yolu kullanabileceğinden, Safevilere karşı yapılabilecek bir seferde, Osmanlı ordularına daha rahat bir ikmal yolu açılabilirdi (Shaw, 2008, s. 115). Bir Akdeniz ülkesi olan, aynı zamanda Suriye'de ve Torosların güney kısımlarında hakimiyet kurmuş bulunan Memlûk Devleti için durum böyle değildi. Önce coğrafi açıdan Osmanlı topraklarının içinde bulunması tabii görülen ve çok verimli araziye ihtiva eden Torosların güney bölgesi, halkı itibarıyla Memlûklere yabancı idi. Öte taraftan aynı dönemde büyük bir güç olarak ortaya çıkmış olan Osmanlı Devleti'nin bu verimli topraklara ve hatta daha da ilerlerine göz dikmesi öteden beri bilinen bir gerçektir. Esasen Doğu Akdeniz havzası iki devlet için yeterli bir alan değildi ve sonunda bu bölgeye hâkim olmadıkça Osmanlı Devleti'nin Asya'daki hakimiyeti hiçbir zaman tam olarak kuramayacaktı. Buna göre iki devletin karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdı (Tansel, 1969, s. 109).

İlişkilerin bozulmasının diğer bir nedeni de Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey'in izlediği politika idi. Alaüddevle Bey, devletinin varlığını ve devamını Osmanlılarla Memlûkler arasında sağlayacağı denge politikasında görmekteydi. Fakat yine de Safeviler ve özellikle Memlûkler daha yakın ilişkiler kurmaktaydı. Mesela, Çaldıran Savaşı'na katılması için gelen teklifi Kabul etmemiş, o an için devletin çıkarını Memlûk ve Safevi dostluğunda aramayı uygun bulmuştu. Bu durumu göz ardı etmeyen Osmanlı Devleti, Dulkadiroğulları toprağını ele geçirdi ve Alaüddevle'nin başını da Memlûk Sultanına gönderdi. Bölgenin ele geçirilmesiyle Osmanlılar, Suriye kapılarına dayanmış oldu. Ayrıca Memlûk tarihçisi İbn İyas, yaşanan bu olayı, *Yavuz Sultan Selim'in Kansu Gavri'ye olan düşmanlığını ortaya koyması ve şer kapısının açılması* olarak değerlendirmiştir (Kars, 2021, s. 43; İbn İyas, 2021, s. 447). Nitekim Şah İsmail'i yenen Yavuz Sultan Selim'in Memlûklere tâbi olan Dulkadiroğulları'nı ortadan kaldırması, Memlûklerin nüfuz sahasındaki bazı yerlerin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir (Emecen, 2015, s. 146). Çünkü Yavuz Sultan Selim'in Alaüddevle'nin topraklarını ve Diyarbakır'ı alması Memlûklerin eskiden beri nüfuz ve hakimiyet bölgesi saydıkları bölgelerin ele geçirilmiş olması oluyordur (İnalçık, 2009, s. 142).

Şah İsmail'in elçisini kabulü ve onlarla kurmuş olduğu irtibat Yavuz Sultan Selim'e sefer için gereken fırsatın ve bahanenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Emecen'in aktardığına göre dönemin Osmanlı kaynakları "Osmanlı padişahının başlangıçta doğrudan Memlûkler üzerine yürüme niyetini açığa vurmadığını, o sırada Sefevilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki karşı faaliyetleri ve bu sırada Şah İsmail'in bölgeye yolladığı kuvvetlerin başında bulunan Karahan'ın Diyarbakır'ı geri alma teşebbüsleri karşısında buraya yönelik bir sefer açma kararı verdiğini belirtirler." (Emecen, 2015, s. 146). Nitekim Sultan Selim'in Doğu Anadolu üzerine yürümesini bölgeden yazdığı mektuplarla teşvik ettiği anlaşılan tarihçi İdris-i Bitlisî, seferin asıl hedefinin İran topraklarına girip Safevilerin kökünü kazımak olduğunu, ancak Memlûklerin böyle dini bir görevle yola çıkmış olan Osmanlı ordusunun yolunu keserek, bu önemli vazifeye engellediğini, bu yüzden de bu "nifak ehlini" ortadan kaldırmak üzere Gavri'nin üzerine yüründüğünü açık bir şekilde belirtir (Emecen, 2016, s. 222).

Osmanlı Devleti için uzun yıllardan beri Memlûk Devleti sorununa bir çözüm getirmek ve Çaldıran Seferi'nde olduğu gibi hemen bir sefer kararı almak kolay değildi. Bunun en önemli sebebi Sünni bir devlete savaş açılacak olmasıydı. Zira Divan üyelerinin çoğu da bu sefere karşı çıkmaktaydılar. Ancak vezirlerden Hocazade Mehmet Paşa sefer yanlısıydı. Mehmet Paşa yaptığı konuşmada; *"Bizim için şu veya bu dinden ya da milletten olmak söz konusu değildir. Önemli olan, devlete yönelmiş tehlikeyi ortadan kaldırmaktır. Tehlikenin görüldüğü yerde karşısına çıkmaktır. En önemli ve gerekli olan şey de düşmanlar birleşmeden önce, onların yarattığı tehlikeyi tek tek gidermektir"* dedi (Gücüyener, 1945, s. 128-129).

Öncelikle düzenlenecek olan seferin Suriye ve Mısır üzerine olacağı özellikle gizlenmeye çalışılmıştı. Seferin baştan Memlûkler üzerine olduğu ilan edilmiş olsaydı, Osmanlı ulemasından fetva çıkmayabilirdi. Osmanlı ileri gelenleri II. Beyazıt döneminde yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan muharebeleri gündeme getirebilir, bu dudum da ordunun sefer kararlılığı kırılabilirdi (Emecen, 2004, s. 176). Bu nedenle Sultan Selim, Memlûk ordusunu gafil avlamak maksadıyla doğrudan savaş ilan etmemiş, onun

yerine Diyarbakır'ı yeniden alma bahanesiyle ordusunu hazırlamıştır (Emecen, 2015, s. 146). Ayrıca Yavuz Sultan Selim, Memlûklerin savaş hazırlığı yapmalarına zaman vermeden Mısır sınırlarına dayanmayı, Mısır Sultanının Şah İsmail ile ittifak kurmalarını önlemeyi amaçlamış olması muhtemeldir. Seferin Mısır üzerine olacağı duyurulduğunda ise Memlûk sultanı Safeviler'in hamisi olmakla (hami-i küfr) itham edilmiştir (Emecen, 2004, s. 176).

Öncelikli olarak seferin amacı Safevilerin Doğu Anadolu üzerindeki etkilerini tamamen ortadan kaldırmaktır. Muhtemelen Yavuz Sultan Selim Memlûklerle olan çekişmenin bir savaş ile sonuçlanacağını tahmin ediyordu. Ancak öncelikli hedefi onlar değil, Safeviler olmuştur. Emecen'in görüşüne göre Memlûklerle olan hesaplaşmayı, Doğu ve Güneydoğu kesimine indiğinde onların tavrına göre yapmayı düşünmüş olmalıdır. Ayrıca daha önce de değinildiği gibi Sünni Müslüman ve halifenin olduğu bir devlete karşı gerekçe göstermeden savaş açmanın karşılığında ortaya çıkacak tepkileri de düşünmüş olmalıdır. Yine muhtemeldir ki, diplomatik faaliyetler sonrasında sınır boylarında Memlûk orduyuyla karşılaştığı ve artık savaşın kaçınılmaz olduğu zamanda açık olarak ilan edebilmiştir (Emecen, 2015, s.147). Esasında Yavuz Sultan Selim'in çıkacağı bu yeni seferde asıl hedefinin Memlûk Sultanlığı olduğu yolundaki yerleşmiş bilgiler muhtemelen tam olarak doğru değildir. Diyarbakır bölgesindeki ortaya çıkan gelişmeler, Şah İsmail'in sınırlara inışı ve bu arada Memlûklerin Halep Valisi'nden gelen mektuplar başlangıçta bu seferin Safeviler'i hedeflediğini gösterir (Emecen, 2009, s. 410).

Kansu Gavri ise, Sultan Selim'in siyasi girişimlerinin kendi ülkesine yönelik olduğunu fark etmiş ve "düşmanımın düşmanı dostumdur" düsturunu benimseyerek Şah İsmail ile temasa geçmiştir (Cezar, 2011, s. 751). Kansu Gavri ve Şah İsmail'in yaklaşması hatta Osmanlı'ya karşı ortak mücadeleye girmek üzere oldukları bilgisi Sultan Selim'e ulaşmış ve bu durum seferin de meşruiyeti açısından Osmanlı'nın elini güçlendirmiştir (Öztuna, 2006, s. 45). Bir bakıma Kansu Gavri'nin Şah İsmail ile temasa geçmesi ve dahası bizzat kendi kuvvetleriyle Şam bölgesine hareket etmesi siyasi olarak Sultan Selim'e istediği ortamı sağlamıştır.

Bununla beraber eldeki kayıtlara göre, böyle kat'i ve aleni bir ittifaktan söz etmek de pek mümkün değildir. Ayrıca Şah İsmail'in Osmanlılar ile Memlûkler savaş halindeyken bu duruma müdahale etmemesi ve tarafsız kalması da bu ittifak iddialarının gerçek olmadığını gösterebilir. Aslında Osmanlıların vurguladığı husus da Memlûklerin “dolaylı olarak” Safevilerle iş birliği yaptığı şeklindedir (Emecen, 2016, s. 222).

Yavuz'un Memlûk seferine çıkmasında bazı kimselerin dolaylı olarak da olsa etkisi olmuştur. Nitekim bu konuda Şehsuvaroglu Ali Bey'in, Kansu Gavri'nin hasekilerinden olup Yavuz Sultan Selim'e sığınan Hoşkadem'in, uzun zamandır Osmanlı padişahı ile bağlantısı bulunan ve ona casusluk yapan Halep nâibi (valisi) Hayır Bey'in önemli rolleri olmuştur (Es-Seyyid, 2001, s. 315; İbn İyas, 2021, s. 435-436).⁶ Hoşkadem'in Yavuz Sultan Selim'e sığınarak ona Mısır'ın iç işleri hakkında bilgi verdiği, Mısır'ın kolaylıkla ele geçirilebileceğini söyleyerek kendisini Mısır'ın alınması konusunda teşvik ettiği de bazı kaynaklarda yer almaktadır. Fakat daha da önemlisi Halep nâibi olan Hayır Bey ile Canberdi Gazali'nin kendi devletleri aleyhinde, Osmanlılarla dostça münasebette bulundukları şüphesiydi. Bazı kaynaklara göre bu kişiler birbirleriyle “yek-dil (aynı düşünceyi paylaşan kimse) olup sultan-ı Rum ile haberleşirlerdi”. Güya bunlar Yavuz Sultan Selim'e haber göndererek “iklim-i Mısır'ı sühuletle (kolaylıkla) alivermeği teahhüd” etmişlerdi. Esasında bu komutanların Yavuz Sultan Selim ile anlaştıkları kesin olarak söylenememekle birlikte, o dönemde iç Mısır'da karışıklıkların olduğu, memleket savunmasının zayıf hale geldiği ve bu arada bazı kimselerin Yavuz Sultan Selim'i, Mısır'ı almaya davet ettikleri bir gerçektir. Bu sonuca ulaştıran kanıt ise Halep'ten Padişaha yazılan bir mektuptur. Haleb'deki Hanefi, Şafîî, Malikî ve Hanbelî kadıları tarafından gönderilen bu mektup Halep'in ileri gelenlerinin izni ile yazılmıştır. İçeriğinde ise canlarına, mallarına dokunulmayacağına söz verildiği takdirde Çerkezlerle karşı birlik olunacağına dair söz verilmektedir (Tansel, 1969, 117-118). Yavuz Sultan Selim ise sefer açmadan Çerkez aslından olan Memlûkleri

6. Hoşkadem'in Osmanlı ülkesine kaçmasını İbn İyas'da “Ömrüne yemin olsun ki, ülkeler halklarına dar gelmez. Fakat insanların ahlakı dar gelir” şeklinde geçmektedir.

hedef tutacak, Arapları onların zulmünden kurtarmak istediğini ilan edecektir. Buna göre Arap halkının Osmanlı idaresini kabule hazırlanmış olduğu görülmektedir. Halil İnalıcık, Mısır'ın Osmanlı'nın tabii bir parçası olması durumunu Arap ülkelerindeki şartların Osmanlı egemenliğini kabule müsait olmasına bağlamaktadır. Yine benzer şekilde Osmanlılar da Memlûk ileri gelenlerini kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır. Bu konuda Osmanlı padişahları, Mekke ve Medine'ye zengin vakıf hasılatı gönderdikleri gibi, Mekke şerifini kendi taraflarına almak için çaba göstermekten geri durmamışlardır. 1516 yılında Mekke ve Medine seyyidlerinin Osmanlı padişahına bir heyet gönderdikleri, fakat Memlûklerin bu heyetin gitmesine izin vermedikleri de bilinen bir gerçektir (İnalıcık, 2000, s. 55-57; İnalıcık, 2009, s.141).

Osmanlı seferini hazırlayan belki de kolaylaştıran başka bir sebep ise Memlûk Sultanlığının iç durumundaki aksaklıklardı. Altmış yaşını geçtiği sıralarda hükümdar olan Kansu Gavri halkının büyük bir kısmı tarafından sevilmiyordu. Bu durum sebepleri arasında zalim olması dışında kendine tabi olan kimselerin işledikleri suçlara göz yumması, vergileri arttırması, değeri düşük para bastırması, hayır müesseselerine ve evkafa ait olan hükümleri hiçe sayması gelmekteydi. Bunların sonucu olarak yönetim kadrosuyla yerel halk arasında ilişkiler bozulmuştu. Zamanla Mısır'ın gelir kaynaklarından transit ticareti üzerine getirilen vergiler tahammül edilemeyecek kadar ağır bir hal almıştı. Onun için bu işle meşgul olan tacirler ve bilhassa Portekizler, Batı ile Doğu'yu başka bir yönden birbirine bağlayacak yol aramaya başlamışlardır. Ümit Burnu'nun keşfedilmesinde bu transit verginin artırılması da söylenebilir. İşte bu yolun keşfi Mısır'ı en önemli gelir kaynağının kesilmesine, Portekizlere karşı verilen mücadele de hazinenin yükünün daha da ağırlaşmasına sebep olmuştu. Kansu Gavri'nin komutanları ile de arasında yaşamış olduğu güven problemleri ordunun disiplinin bozulmasına sebebiyet vermişti. Hatta Osmanlılarla savaşmak için Şam'a gelen askerlerden maaşlarının arttırılmadığı için isyan edenler bile olmuştu. Halep'e geldikleri zaman yangın çıkarmak suretiyle yağmaya fırsat aramışlar, halka türlü kötülükler yapmışlar ve bu durum halkın nefreti ile sonuçlanmıştır. Bu

nedenle halk Yavuz Sultan Selim'i bir kurtarıcı olarak görmüştür (Tansel, 1969, s. 115-117; İbn İyas, 2021, s. 455-456).

Memlûk kaynakları Kansu Gavri'nin Dulkadıroğulları ile arasındaki mücadeleyi gözetmek ve Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail'in arasını bulmak bahanesiyle yola çıktığını, bir taraftan Osmanlı Safevi mücadelesinin galibinin Mısır üzerine yöneleceği beklentisi içinde olduğunu, Yavuz Sultan Selim'in ise Mısır seferi için Dulkadırlı Şehsuvaroğlu Ali Bey ve kendisiyle bağlantısı olan Halep Valisi Hayır Bey tarafından teşvik edildiğini belirtir (İbn İyas, 2021, 444)⁷ İbn İyas ise Kansu Gavri'nin kölelerinden Hoşkadem'in efendisiyle olan anlaşmazlığı sebebiyle kaçıp Osmanlı Devleti'ne sığındığını ve Mısır'daki durumu Yavuz Sultan Selim'e anlatarak onu sefer için harekete geçirdiğini yazar. Yine İbn İyas, Kansu Gavri'nin muhtemel bir Osmanlı saldırısı karşısında Şah İsmail ile gizlice ittifak kurduğuna da temas eder (Emecen, 2004, s. 175).

Öte yandan Yavuz Sultan Selim, mukaddes yerlere karşı oldukça ciddi boyutlara ulaşan Portekiz tehdidi karşısında zorlanan Memlûklerin yerini alarak bu Hristiyan tehdidine daha kuvvetli bir karşılık vererek Haremeyn'i koruma ve kollama misyonunu üslenmeyi de hesaba katmış olmalıdır (Emecen, 2015, s. 146).⁸ Esasında Memlûk Sultanının mukaddes beldeleri ve hac yollarını Portekiz ve İspanyol saldırılarına koruyamaması seferin başlıca manevi sebebinin oluşturmaktadır. Gemi yapımı için tahta, zift ve demir bakımından Mısır, Osmanlı Devleti'ne ihtiyaç duymaktaydı. Arap dünyasının Hint Okyanusu'yla bağlantısını kesmek, Mekke ve Medine'yi ele geçirmek tehdidinde bulunan Portekiz saldırı karşısında sadece Memlûk sultanının değil bütün Arapların gözleri Osmanlı sultanına dönmüştü. Portekiz'in Aden'i zapt etmeye çalışması Mekke ve Medine için büyük bir tehlikenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (İnalcık, 2009, s. 141).

7. İbn İyas'ın anlatımına göre Osmanlı devleti Şehsuvaroğlu Ali Bey'in tarafını tutuyor, babası Şehsuvar'ın hakkını Alaüddeve'den alıp babasının yerine onun tayin edileceği söyleniyordu.

8. II. Bayezid döneminde iki ülke arasında yaşanan çatışma ortamı, Portekiz tehdidinin Kızıldeniz'e kadar gelmesi iki ülke arasında son yakınlaşma dönemine girilmesine neden olmuştur. 1511 yılında, Memlûk Sultanı Kansu Gavri, Portekiz tehlikesi için II. Bayezid'den yardım istemiş ve Bayezid de bu yardımı geri çevirmeyerek Memlûklere, dört yüz top ve kırk kantar barut yollayarak, Memlûklerin yanında olmuştur. İnalcık, Devlet-i Aliyye, s. 141.

Osmanlı ordularını Suriye ve Mısır'a getiren siyasî ve askerî olaylar dışında, Arap ülkeleri ile Anadolu arasında mevcut ticari faaliyetlere de işaret etmek gerekmektedir (Özbaran, 1977, s. 83). Coğrafi keşiflerden önce dünya ticaret ağının merkezi Akdeniz havzasının önemli güçlerinden bir Memlûklerdi. Yavuz Sultan Selim'in 1514 ve 1515'te Güneydoğu Anadolu'yu Safevilerden aldıktan sonra 1516'da beklenmedik bir şekilde Memlûk Devleti'nin üzerine yürümesini açıklamak için Batı Asya-Akdeniz ticaretinde süratle gelişen bu yeni durumu da göz önünde bulundurmamak gerekir. Zaten XVI. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin güney siyaseti, Basra Körfezi ve Kızıl Deniz'deki, hatta Hint okyanusundaki ticaretin güvenliğini sağlamaya yönelik gelişme göstermiştir (Kunt vd. 1988, s. 112).

Osmanlı Devleti İslam'ın koruyuculuğunu üstlenmişti ve buna karşılık kutsal yerler Memlûklerin elinde bulunmaktaydı. Yavuz Sultan Selim, açıkça olmasa da dolaylı bir şekilde kutsal yerlerin alınması gerektiğini savunuyordu. Çünkü Mekke ve Medine'ye hacca gelen Müslümanlar Hicaz hâkimi olarak Osmanlı padişahını tanıyacıkları için İslam ümmeti içinde sultanın itibarının da yükselmesini sağlayacaktı. Osmanlı Devleti'nin Safevi Devleti ile ideolojik çatışmasında Sünni İslam toplumunun önderliği rolü de pekişmiş olacaktı (Kunt vd. 1988, s. 116). Suriye ve Mısır'ın ele geçirilmesi Osmanlı padişahını İslam dünyasında tek bir lider haline getirecekti. Bu durum da tarihi ticaret yolları üzerinde tam bir denetim kurma yolunu açacaktı. Mukaddes yerler üzerinde nüfuz tesis etmesi İslam dünyasının güçlü bir koruyucusu sıfatını kazanmasını sağlayacaktı (Emecen, 2015, s. 146). Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine bu açıdan baktığımızda bir bakıma "İslam Birliği" projesini gerçekleştirmek amacını güttüğünü de görebiliriz. Doğu ve Batı yönünde genişleyen devletin artık hiçbir gücün, manevi saha da olsa, bir şekilde üstünlüğünü kabul etmesi mümkün değildi (Öztuna, 2006, s. 79). Yavuz Sultan Selim'in Şam'da gezerken etrafındakilere "Dedem Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethi siyasi bakımdan ne kadar mühim bir hadise olmuş ise, Şam'ın da bizim tarafımızdan alınması, diyanet noktai nazardan fevkalâde haizi ehemmiyet bir meseledir" dediği rivayet edilir (Gücüyener, 1945, s. 143).

SONUÇ

Osmanlılar ve Memlûkler; XV. yüzyılın iki büyük gücü, dünyanın kadim yönetim merkezlerinden olan İstanbul ve Kahire merkezli olarak kurulmuş iki Müslüman devletidir. Osmanlılarda olan Türk cihan hâkimiyeti fikri onları Memlûklerle karşı karşıya getirmiştir. Anadolu’da birlik kurmak amacıyla Memlûk hegemonyasındaki Karamanoğlu, Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları topraklarını öncelikle ele geçirmişler, Safevilere karşı üstünlük kurma çabası içerisine girmişler ve devamında da İslam dünyasının kutsal mekanları olan Memlûk topraklarını ele geçirmek istemişlerdir. Beşerin yetiştirdiği en parlak zekalardan biri olan İbni Haldun, Osmanlı’nın istikbalde alacağı şekli görmüş ve hatta *“Mısır için Osmanoğlu’ndan başka tehlike yoktur”* diyerek adeta kehanette bulunmuştur.

Osmanlı Devleti’ne İmparatorluk hüviyeti kazandıran hareketlerin hemen hemen en büyüğü olan Mısır’ın fethi Memlûk-Osmanlı rekabet ve münasebetlerinde iktisadî, siyasî ve askerî gelişmelerin sonucu olarak tecelli etmiş bir hadisedir. Kadim bir tarihe sahip olan Mısır’a sahip olmak hem Kızıldeniz hem de Akdeniz ticaretinin Osmanlıların elinde olması demektir. Bu açıdan sefere sadece askeri olarak bakmamak gerekir. Nitekim ekonomik sebepler, İslam dünyasının liderliği meselesi bu sefere farklı açılardan bakmamızı sağlamaya yeterlidir. Bu sefer sadece Mısır’ın fethi değil aynı zamanda Ortadoğu diye adlandırdığımız büyük bir coğrafyanın, çok büyük bir kısmının ele geçirilmesi demektir. Bundan dolayı bu mücadele Osmanlı Devleti için güçlenerek büyümesi, Memlûklerin ise hayatta kalma meselesiydi. Bu seferin amacı; Osmanlı Devleti’nin güney sınırlarının güvenliğini sağlamak; Osmanlı, İran, Safevi ve Memlûk Devletleri açısından büyük önem taşıyan, Ortadoğu bölgesine egemen olmak; ileride Batı yönünde yapılacak bir harekât için Doğu ve Güney sınırlarını güvence altına almak; Doğu Akdeniz’de yerleşerek deniz güvenliğini etkin hale getirmek; İslam liderliğini elde etmek ve kendi liderliği altında bir İslam Devleti kurmak; İran-Safevi Devleti’ni ortadan kaldırmak; Orta Doğu’daki ticaret yollarına egemen olmak ve zengin Mısır topraklarını ele geçirmekti.

KAYNAKÇA

- Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. II, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990.
- Celalzade Mustafa, *Selim-Name*, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, Ankara 1990.
- Cezar, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Emecen, M. Feridun M., “Yavuz Sultan Selim’in Doğu Anadolu Siyaseti ve İdris-i Bitlisi”, *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, Ede. Mehmet İnbaşı-Mehmet Demirtaş, C. I, Ankara 2019, ss. 145-149.
- Emecen, M. Feridun, “Mercidabık”, *TDVİA*, C. 29, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 174-176.
- Emecen, M. Feridun, “Selim I”, *TDVİA*, C. 36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 407-414.
- Emecen, M. Feridun, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınevi, İstanbul 2015.
- Emecen, M. Feridun, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- Güçüyener, Fuat, *Yavuz Sultan Selim*, C.II İstanbul 1945.
- İbn İyaz, *Memluk Devleti’nin Son Yılları Kansu Gavri ve Osmanlılar (1501-1516)*, Çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, C. I, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, C. I, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Koprman, Kazım Yaşar, “Mısır Memlûkleri (1250-1517), *Türkler*, C. 5, *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2002, ss. 99-126.
- Kunt, Metin-Yurdaydın, Hüseyin G.-Ödekan, Ayla, *Türkiye Tarihi-Osmanlı Devleti 1300-1600*, C.II, Cem Yayınevi, Ankara, 1988.
- Özbaran, Salih, “Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu-Onaltıncı Yüzyılda Ticaret Yolları üzerinde Türk-Portekiz Rekabet ve İlişkileri”, *Tarih Dergisi*, S. 31, 1977, ss. 65-146.
- Öztuna, Yılmaz, *Yavuz Sultan Selim*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid, “Kansu Gavri”, *TDVİA*, C. 24, Diyanet Vakfı Yayınları,

İstanbul 2001, ss. 314-316.

Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 2008.

Tansel, Selâhattin, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969.

Tekindağ, Şehabeddin, “Çukur-Ova’da Nüfuz Mücadelesi: İlk Osmanlı-Memlûk Savaşları (1485-1491)”, *Belleten*, XXXI/123, Temmuz 1967, ss. 345-373.

Tekindağ, Şehabeddin, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, *Tarih Dergisi*, 17/22, 1967, ss. 49-78.

Turan, Şerafettin, “Bayezid II”, *TDVİA*, C. 5, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 234-238.

Uyar, Mesut-Erickson, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Onbeşinci Yüzyılın İlk Yarısıyla Onaltıncı Yüzyılın Başlarında Memlûk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler”, *Belleten*, XVII/68, 1953, ss. 519-535.

Yavuz Sultan Selim’in Gavri ile Eylediği Cenk, (Mercidabık ve Ridaniye Savaşları (1516-1517) Üzerine Anonim Bir Selimnâme, Çev. Rümeyza Kars, Gazi Kitabevi, Ankara 2021.

Yiğit, İsmail, “Memlûkler”, *TDVİA*, C. 29, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 90-97.

Yücel, Yaşar-Sevim, Ali, *Osmanlı Klasik Döneminin Üç Hükümdarı Fatih, Yavuz, Kanuni*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN KUTLU SEFERİNDE DİNİ MOTİFLER VE MANEVİ MEŞRUIYET: MERCİDABIK VE RİDANİYE SAVAŞLARI

*Prof. Dr. Zeynel Özlü¹
Dr. İsmail Hakkı Üzümlü²*

YAVUZ SULTAN SELİM'İN DOĞU SEFERLERİ

Yavuz Sultan Selim, II. Bayezid'in en küçük oğlu olarak 1470 yılında dünyaya gelmiş 9. Osmanlı padişahıdır (Armağan, 2015, s. 25). Doğduğu yer olan Amasya'da özel hocalardan iyi bir eğitim görmüştür. II. Bayezid'in son dönemlerinde Trabzon'da vali olan Şehzade Selim'in kardeşlerinden Şehzade Ahmet Amasya'da Korkut ise Saruhan'da görev yapmaktaydılar (Ertaş, 2024, s. 136). II. Bayezid'in saltanatının son yıllarında Osmanlı taht mücadelesi giderek şiddetlenmiştir. Bu süreçte yeniçeriler ve Rumeli beyleri Şehzade Selim'i desteklemiştir. İstanbul'a gelen Şehzade Selim, herhangi bir direniş ile karşılaşmadan babasının huzuruna çıkmış ve 25 Nisan 1512 tarihinde yapılan merasimle Sultan Bayezid, tahtı Sultan Selim'e devretmiştir. Kaynaklarda, Sultan Bayezid'in başlangıçta Sultan Selim'i doğrudan tahta çıkarmak yerine Şah İsmail üzerine sefere göndermek istediği, ancak Sultan Selim'in ordunun zaferinin hükümdarın bizzat ordunun başında bulunmasına bağlı olduğunu savunarak bu teklifi reddettiği belirtilmiştir. Nihayetinde II. Bayezid, yaklaşık otuz yıllık saltanatın ardından Dimetoka'ya çekilmiş, ancak kısa bir süre sonra 10 Haziran 1512'de Havza civarında vefat etmiştir. II. Bayezid'in ölümü konusunda kaynaklarda farklı rivayetler yer almakta; yaşlılık ve hastalık gibi sebeplerin yanı sıra, Sultan Selim'in emriyle zehirlenmiş olabileceği iddiaları da dile getirilmektedir. Bununla birlikte, bu iddiaların kesinlik kazan-

1. Gaziantep Üniversitesi, zeynelozlu@gmail.com ORCID: 0000-0003-2499-4815

2. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ismailhakkiuzum@gmail.com ORCID: 0000-0001-8809-6147

madığı ve dönemin diplomatik raporlarının da konu hakkında suskun kaldığı görülmektedir. Öte yandan Sultan Selim'in sert mizacı, askeri disiplin anlayışı ve sorunları güç kullanarak çözme eğilimi, ordunun gözünde onu güçlü bir lider kılmıştır. Askerin ve devlet erkanının desteği, Selim'in Osmanlı tahtına geçişini kolaylaştırmış, böylece onun askeri kişiliği ile kararlı tutumu saltanatının en belirgin unsurları haline gelmiştir (Sıcakyüz, 2024, s. 45-47).

1512-1520 yılları arasında Osmanlı Devleti'ni yöneten Yavuz Sultan Selim, babasının sakin kişiliğine karşın hırslı, mücadeleci (Duran, 1999, s. 87), diğer şehzadelere göre ileri görüşlü, enerjik ve sert bir yapıya sahip olmuştur. Yapacağı işler için hızlı davranmamış, planlı hareket etmiş ve bir karar verdikten sonra da onu kesin bir şekilde yapmaya gayret göstermiştir. Yalan, rüşvet ve iltimastan nefret etmiş, yolsuzlukla mücadele edip en ağır şekilde cezalandırmaktan da çekinmemiştir (Erdoğan, 1998, s. 13). Hoca Sadeddin Efendi, Sultan Selim ile ilgili olarak sabırlı, mütevekkil, yüce himmetli, işin sonunu düşünen, saltanat namusuna riayet eden, halkın emniyeti hakkında endişe eden, halis niyetli, cesaretli, tedbirli ve ileriye düşünen bir yapıya sahip olduğuna dair tespitte bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim modern zamanların getirdiği bazı dini, fıkri ve zihni ayrışmaların etkisiyle hakkında ifrat ve tefrit arasında gidip gelmelerle değerlendirme yapılan padişahların başında yer almıştır (İnan, 2024, s. 78).

Yavuz Sultan Selim, henüz şehzadeliliği döneminde Trabzon'da vali iken Safeviler ile savaşmak için babasına baskı yapmışsa da Sultan Selim'in bu girişimleri engellenmiştir. Tahta geçen Sultan Selim, kardeşlerinin sebep olduğu bazı hadiseler ile meşgul olurken Safeviler meselesine de ayrı bir önem vermiştir. Sultan Selim, kardeşlerini bertaraf edip devleti parçalanmaktan kurtardıktan sonra Şah İsmail'in Anadolu ve Rumeli'deki etkisinden dolayı yer yer çıkan isyanları zorla da olsa bastırmayı başarmış (Şenol, 2018, s. 51) ve hedefini önce İran'da kurulan Safevilere ardından Mısır'da kurulan Memlûkler'e doğrultmuştur.

Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti arasındaki ilişkiler Osmanlı'nın kuruluş devrine kadar uzanmış, ilk ciddi anlaşmazlık-

lar ise Fatih Sultan Mehmet döneminde Hicaz su yolları konusunda ortaya çıkmıştır (Tekindağ, 1976, s. 77). Fatih, Hicaz'da bakım ve onarım ihtiyacı bulunan su yolları için bazı ustalar görevlendirmişse de Memlûkler “Osmanoğlunun hilesi vardır kim gele bizim vilayetimizde bina ede, biz acizmiyiz ki birkemizi ol merâmet ede” (Aşıkpaşazade, 1332, s. 208) şeklinde verdikleri cevap ile Osmanlı yardımlarını reddetmişlerdir. İlerleyen yıllarda, Osmanlı-Memlûk ilişkileri, Çukurova bölgesinde yapılan sınır ihlalleri ile gerilim göstermiş, II. Bayezid döneminde Memlûkler ile yaşanan çarpışmalarda, Osmanlı birlikleri mağlup olmuştur. Bu mağlubiyetler sonucunda Memlûkler Kayseri'ye kadar ilerlemeyi başarmışlardır. Nitekim Çukurova üzerindeki bu mücadele, Osmanlı Devleti'nin prestij kaybı yaşamasına sebep olmuştur (Emecen, 2015, s. 190-191). Osmanlı Devleti'nin güney ve doğuya yönelik politikaları, Yavuz Sultan Selim döneminde yeniden ivme kazanmıştır. Sultan Selim, doğu seferlerini öncelikli olarak Safevi Devleti'ne karşı yürütülen mücadelelerle başlatmıştır. Şah İsmail, Azerbaycan'dan Anadolu'ya kadar yayılmış olan Türkmen boyları üzerinde nüfuz kurmayı başarmış ve büyük bir orduya sahip olmuştur. Şah İsmail yoğun bir şekilde Sünni olan halkı Şiileştirmeye başlamıştır. Bu durum Osmanlılar için ciddi bir tehlike arz ederken Osmanlıların hareket alanını kısıtlamıştır (Hakyemez, 2014, s. 24). 23 Ağustos 1514 tarihinde Osmanlı-İran orduları Çaldıran'da karşı karşıya gelmiş ve yapılan savaşta Osmanlı Devleti, önemli bir galibiyet almıştır (Saray, 2006, s. 28). Bundan sonra Osmanlı birlikleri Dulka-di-roğlu Beyliği üzerine harekete geçmiş, 13 Haziran 1515 tarihinde Turnadağ eteklerinde yapılan savaşta Osmanlı Devleti, Dulkadi-roğlu Beyliği'ni kendi idaresine almıştır (Köker, 2021, s. 59). Böylece Osmanlı Devleti ile Memlûkler doğrudan sınır kurmuşlardır.

Osmanlı Devleti Mısır'ı elde etme konusunda stratejik kararlar almış ve bu faaliyetler Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşmiştir. Sultan Selim'in Mısır'ı hakimiyeti altına almak için gerekçeleri bulunmuştur. Özellikle 16. yüzyıla gelindiğinde Mısır, İslam dünyası için oldukça önemli bir konumdaydı. Çünkü Mısır'da yer alan Memlûk Sultanlığı bu dönemde İslam'ın koruyuculuğunu üstlenmişti (Arslantaş, 2003, s. 784-787). Ayrıca Mısır'ın coğrafi konumu, Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki hakimiyet alanı,

pamuk, kumaş, şeker gibi ürünlerin ticaretinde sahip olduğu ticari potansiyel gibi hususlar ile Osmanlı Devleti için birçok kazanımın sağlanacağı düşünülmüştür. Bunun yanı sıra Portekizli denizcilerin de Osmanlı Devleti'nin güney siyasetinde etkisi bulunmuştur. Öyle ki Portekizli denizciler, Kızıldeniz'i kapatarak Hindistan ticaretinde Memlûkleri saf dışı bırakıp bu ticareti kendi tekellerine almaya çalışmış (Durdu, 2024, s. 111) bunun için de Kızıldeniz bölgesinde saldırılarını yoğunlaştırmış, İslam'ın en önemli şehirleri tehlike altında kalmıştır. Dolayısıyla bütün Arap dünyası Memlûklere rağmen umutlarını Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'e bağlamıştır (İnalçık, 2003, s. 38). Osmanlı Devleti'nin Mısır üzerine sefere çıkmasının bir diğer nedeni de Kansu Gavri'nin kölesi olan Hoşkadem'in padişaha ulaşarak Memlûklerin oldukça kötü bir durumda olduğunu bildirmesi, yine Memlûk Emirlerinden Hayır Bey'in Sultan Selim ile irtibat kurup desteklemesi olmuştur (Yiğit, 2011, s. 233). Tüm bu nedenler Yavuz Sultan Selim'in güney siyasetinin belirlenmesinde etkili olmuştur.

Yavuz Sultan Selim, askeri hazırlıklarına başlarken Sadrazam Sinan Paşa'yı İran'a askeri sefer için 40 bin kişi ile Malatya tarafına sevk etmiştir. Ancak Memlûk Sultanı, Osmanlı ordusunun geçişine izin vermemiştir. Bunun üzerine, Meclis-i Müşavere'de; "Mademki Gavri, Şah İsmail'e hamidir, Mısır ile muharebe İran Seferi'ne müreccah görünür" denilerek padişah zihninde bir Mısır seferi kararlaştırılmıştır (Kemal, t.y. 53-57). Sinan Paşa, 40 bin kişilik Osmanlı ordusu ile İran seferi hareketi sırasında Memlûk ordusu 50 bin kişilik bir ordu ile Kahire'den Suriye bölgesine hareket ettiği haberi Sinan Paşa tarafından Yavuz Sultan Selim'e iletilmiştir. Sultan Selim, alimlerden fetva istemiş ve "mülhidlere yardım eden de mülhiddir" manasında 3 fetva almıştır (Alkan, 1997, s. 83). İdris-i Bitlisi: "Düşman yüzüne barış kapısını kapayınca kılıca el atmak helaldir. Münafık, dostluğun kadrini bilmediğinden, nifaka başvurmadan savaşa başvurmak daha iyidir" (Bidlisi, haz. Kırılancık, 2001, s. 306) ifadeleri ile Osmanlı ordusunun Memlûkler ile mücadele etmesi gerektiğini belirtmiştir. Böylece Osmanlı ordusu tüm hazırlıklarını tamamlamış ve ordunun başına Yavuz Sultan Selim geçmiştir.

Memlûk Sultanı, Osmanlı ordusunun Anadolu'ya hareketini duyunca Osmanlı sınırına en yakın yer olan Halep'e gelmişti (Turp, 2011, s. 234-235). Yavuz Sultan Selim ise 27 Temmuz'da Osmanlı-Memlûk sınırını geçip Malatya yakınlarına ulaşmıştır. Bu durum Osmanlı seferinin Memlûkler üzerine olduğunun ispatı olmuştur (Öztuna, 1983, s. 228). Nitekim karşılıklı elçi ziyaretleri ve mektup gönderimleri iki taraf için de olumsuz sonuçlanmış ve Osmanlı ordusu, 5 Ağustos 1516 tarihinde Halep'e yönelmiştir (Akkuş, 2011, s. 235). Bu sırada Yavuz Sultan Selim bölgede kurtarıcı olarak görünmüş ve geçtiği yerlerde halk kendisinin yanında olmuştur. Öyle ki Şam, Halep ve Antep halkı Yavuz Sultan Selim'in davetine sıcak bakmıştır. Bu hususta Memlûk ordusunun halka kötü davranması, evleri yağmalaması etkili olmuştur (Turp, 2011, s. 235). Yavuz Sultan Selim'e Halep halkı adına gönderilen bir mektupta da kadılar, Haleplilerin canlarına ve mallarına dokunulmaması şartıyla Yavuz'un topraklarına girmesinin kendileri için sorun teşkil etmeyeceği, kendilerini Memlûklerin elinden kurtarmanın kafir elinden kurtarmak gibi bir şey olacağını ve padişah Antep'e girer girmez bütün halkın kendisine destek olacağını belirtmişlerdir (Özlü, 2021, s. 40). Böylece Mısır beylerinden Antep Sancak Beyi Yunus Bey, Yavuz Sultan Selim'e itaat etmiştir (Bidlisi, haz. Kırilangıç, 2001, s. 305). Yunus Bey, aynı zamanda Osmanlı ordusuna rehberlik etmiş önce Antep'e ardından Halep'e kadar eşlik etmiştir (Hammer, 2015, s. 198). Hoca Sadeddin Efendi, Osmanlı ordusunun şehirden ayrılırken "gidişte ihtiyat ve dikkatte öyle titiz davranıldı ki bu yollar ve geçitler öyle bağlandı. Buralardan değil insan, kuşku güvercinleri ya da hayal atlıları bile geçemezlerdi" (Hoca Saadettin Efendi, 1979, s. 282) ifadelerini kullanmıştır.

24 Ağustos 1516 tarihinde Halep'in kuzeyinde meydana gelen Mercidabık Savaşı, Osmanlı-Memlûk mücadelesinin dönüm noktası olmuştur. Memlûk ordusu Sultan Kansu Gavri'nin idaresinde dönemin önde gelen emirleri, Halep, Şam ve Hama naipleriyle desteklenmiştir. Savaş Osmanlı zaferiyle sonuçlanmış, 80 yaşındaki Sultan Kansu Gavri çarpışmalar sırasında hayatını kaybetmiş, Memlûk kumandanlarının önemli bir kısmı ise geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu gelişme ile Suriye'nin kapıları Osmanlılara açılmış ve Osmanlı ordusu bölgeyi hızlı bir şekilde ele geçirmeye başlamıştır.

Zaferin ardından Yavuz Sultan Selim, 29 Ağustos 1516'da Halep'e girmiş ve şehir herhangi bir direniş göstermeden Osmanlı hâkimiyetine katılmıştır. Burada Cuma namazı kılınmış, hutbe Sultan Selim adına okunmuş ve idari düzenlemeler yapılmıştır.

Halep'te yaklaşık 18 gün kalan Sultan Selim, daha sonra güneye yönelerek 20 Eylül 1516'da Hama'yı, 2 gün sonra Hıms'ı barış yoluyla Osmanlı topraklarına katmıştır. Bu şehirlerin idaresi sırasıyla Güzelce Kasım Paşa ve İhtimanoğlu Şahverdi'ye verilmiştir. Yavuz Sultan Selim 10 Ekim 1516 tarihinde Şam'a girmiş, böylece Suriye bütünüyle Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Yeni fethedilen bölgelerde idari düzenlemeler yapılmış, şehirler güvenlik altına alınmıştır. Ardından Sultan Selim, Mısır üzerine ilerleyişinin ilk aşaması olarak Gazze'ye yönelmiş ve burayı Osmanlı idaresine katmıştır. Gazze'nin idaresi Mihaloğullarından İsa Beyoğlu Mehmed Bey'e verilmiş, ayrıca, Kudüs ve Safed gibi merkezlere yeni sancak beyleri tayin edilmiştir. Yavuz Sultan Selim, 15 Aralık 1516 tarihine kadar Gazze'de kalarak hem bölgeyi Osmanlı yönetimine hazırlamış hem de Mısır seferi için stratejik düzenlemeler yapmıştır (Yiğit, 2011, s. 236-238).

Memlûk tahtına geçen Tomanbay, Osmanlı ilerleyişini durdurmak amacıyla modern ve geleneksel unsurları birleştiren geniş çaplı savunma hazırlıkları yapmıştır. Kahire'nin kuzeyinde siperler ve hendeklerle tahkim edilmiş bir cephe oluşturmuş, kağıdı verilen savaş arabalarıyla tüfekli askerlerini koruma altına almıştır. Ayrıca Avrupa'dan ve Akdeniz'in çeşitli güçlerinden, özellikle Venedik, Rodos ve Fransızlardan top ve tüfek tedarik etmiş, İskenderiye'den getirilen ağır toplarla savunmasını güçlendirmiştir. 22 Ocak 1517 tarihinde gerçekleşen Ridaniye Savaşı'nda Osmanlı ordusu, Tomanbay'ın bu güçlü hazırlıklarına rağmen stratejik üstünlüğü ele geçirmiştir. Yavuz Sultan Selim, düşmanın ön cephedeki topçu gücünü etkisiz kılmak için klasik Osmanlı savaş taktiklerinden yararlanarak yan ve arka kollardan saldırı düzenlemiş, böylece Memlûk toplarının hareket kabiliyetini sınırlamıştır. Yeniçerilerin yoğun tüfek ateşi ve Osmanlı topçusunun desteği, Memlûk ordusunun yığınaklarını dağıtmış ve direnişini kırmıştır. Sonuç olarak, Ridaniye Savaşı ve ardından gelen Kahire'nin düşüşü, Osmanlı-Memlûk

mücadelesinin son safhasını oluşturmuş; Memlûk Sultanlığının sona ermesine, Osmanlıların Mısır hâkimiyetini kurmasına ve hilafetin Osmanlı padişahlarına intikal etmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Osmanlı ordusunun topçu ve tüfek kullanımındaki etkinliği belirleyici olmuş, ganimetlerle birlikte Osmanlı başkentine taşınan kültürel ve siyasi miras, yeni dönemin sembolik göstergelerinden biri haline gelmiştir (Ertaş, 2024, s. 267-270). Yine Arap topraklarındaki fethi kendisine önemli bir jeopolitik değişim getirmiş böylece Osmanlı tarihinde ilk kez tebaanın çoğunluğu Müslümanlardan oluşmuştur. Bu durum Osmanlı devlet yapısının şekillenmesinde önemli bir unsur olarak yer almıştır. Osmanlı'nın hâkim olduğu yeni topraklar içerisinde İslam'ın en kutsal şehirleri olan Mekke, Medine ve Kudüs'te bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin fetih yoluyla kazandığı ve uzun süre hâkimiyetinde bulundurduğu bu önemli topraklar, Osmanlı'yı Arap coğrafyasında tek Sünni Müslüman güç haline getirmiş ve Arap topraklarındaki meşruiyetini güvence altına almıştır. Tüm bu fetihler, Yavuz Sultan Selim'in vefatından sonra kaleme alınan Tezkiretü's-Şu'arâ isimli eserde, "... Ba'dehû sâhibü'lâyâtü'z-zâhire nâsibü'r-râyâtü'l-bâhire sultânü'l-maşrikeyn hâkânü'l-hâfikeyn hâdimü'l-harameynü's-şerîfeyn merhûm Sultân Süleymân Hân sene ihdâ ve hamsîn ve tis'a mi'ede sefer-i 'Irâkeyn itdüklerinde..." şeklinde bir unvan almasını sağlamıştır (Üzümlü, 2025, s. 12).

DOĞU SEFERİNDE MANEVİ MEŞRUIYET VE DİNİ MOTİF ÖRNEKLERİ

Yavuz Sultan Selim'in tahta geçişi olağanüstü şartlarda gerçekleşmiş, I. Bayezid ve Fatih'in azim ve kararlılığı Sultan Selim'in şahsında yeniden hayat bulmuştur. Sultan Selim, Türk cihan egemenliği fikrine inanmış ve devlet siyasetini bu akıl ile çizmiştir (Küçükaya, 2000, s. 25). Sultan Selim devleti bir demir pençe ile tutmuş, sadrazamlar tayin etmeden bizzat devlet işlerini yürüttüğü dönemler olmuştur. Nitekim "dünya bir padişaha yetecek kadar büyük değildir" sözü onun hâkimiyet anlamında idealini göstermiş, Mısır Sultanı Tomanbay'a yazmış olduğu mektupta kendisinin İskender gibi doğunun ve batının mutlak hâkimi

olacağını ifade etmiştir (Küçükkaya, 2000, s. 40). Sultan Selim döneminde, devletin resmî ideolojisinin esasını oluşturan Sünnî İslam anlayışının toplumda geniş çevrelere yayılması için politikalar geliştirilmiştir. Bu dönemde dini vecibelerin yerine getirilmesi halkın iradesine bırakılmamış zorunlu tutulmuş, içki içenlerin cezalandırılması söz konusu olmuştur (Aköz, 2024, s. 350).

Yavuz Sultan Selim, ilim ve ahlak bakımından da üstün meziyetlere sahip bir kişidir (Aydın, 2016, s. 10). Tarih ve tasavvuf ile ilgilenmiş, “Selimî” mahlasında şiirler yazmış ve Farsça divana sahip olmuştur. Gösterişsiz, sade bir yaşamı benimsemiş olan Sultan Selim (Renda, 1999, s. 44), şairler ve alimlerle sık sık sohbet etmiş, onları himayesine almış, mükafatlandırmış ve savaş dönemlerinde yollarda kitap tercümeleteri yaptırmıştır (Kalkandelen, 2021, s. 19-20). İlim ehliyle sohbeti sevmesi ile ilgili Latîfi: “Ve kendüler da’î tâlib-i fâzıl u hüner ve râğıb-ı merd-i şâhib-güher olmağın mu’tezâsınca her fennün ferîdi ve vahîdi ol Hâzrete ‘arz-ı hüner ve ızhâr-ı güher iderdi” (Latîfi, haz. Canım, 2018) ifademlerini kullanmıştır. Sultan Selim’in tasavvufa ve tasavvuf erbabına yakınlık duymasında dönemin dini-tasavvufi atmosferinin etkisi olduğu gibi Nakşibendi olan hocası Halim Çelebi’nin de önemli bir etkisi olmuştur.

Yavuz Sultan Selim, Allah’ın lütfuna mazhar olmuş, cesareti ve kararlılığıyla tanınan bir padişah olarak bilinmiştir. Taht ve hilafeti şahsında birleştirmiş, sulh ve düzenin tesisi için önemli fetihler gerçekleştirmiştir. İlme ve irfana derin bir bağlılık duyan Sultan Selim, ulema ve meşayih ile ilmi sohbetleri hayatının merkezine yerleştirmiştir. En çok zevk aldığı meclisler bu ilim ve irfan toplantıları olmuş, vaktini çoğunlukla ilmi çalışmalar ve tetkiklerle geçirmiş, günde üç saatten fazla uyumamıştır. Daha gençlik yıllarından itibaren zekâsı, kararlılığı ve liderlik vasıflarıyla çevresinde dikkat çekmiştir. Ahlaki kişiliğiyle de öne çıkan Yavuz Sultan Selim, vakar, edep, iffet, tevazu, kerem gibi erdemleri şahsında toplamış; nefsin meşru olmayan arzularını dizginlemeyi bilmiştir. Özellikle iffet ve ölçülü yaşam tarzı onun en belirgin vasıfları arasında yer almıştır (Kırkinci, 2024, s. 100).

Yavuz Sultan Selim, Haziran 1516 tarihinde İstanbul'dan Anadolu içlerine doğru harekate başlarken hareketin 29. gününde Konya'ya ulaşmıştır. Konya'da 3 gün kalan Sultan Selim, Mevlâna türbesini ve “evliyaullah-ı azamın” kabirlerini ziyaret etmiştir (Seslikaya, 2014, s. 113). Ziyaret esnasında Mevlâna dergâhı için vakıflar tahsis etmiş (Akgündüz, 2007, s. 37-38), türbeye kıymetli hediyeler bırakmış, Mevlevi dervişlerine ihsanlarda bulunup Şems-i Tebrizi türbesinin yanına da bir çeşme yaptırmıştır (Armağan, 2015, s. 171). Mevlevi kaynaklarında, Yavuz Sultan Selim, Mevlâna dergahında dua ve niyazda bulunurken, Mevlâna şeyhi “Mısır'ın alınmasının padişaha nasip olacağını, padişahın, bu fetih bize nasip olursa sefer dönüşünde su sıkıntısı bulunan dergâha şadırvan yaptırmak istediğini söylediği” belirtilmiştir. Nitekim Sultan Selim, sefer dönüşünde klasik Osmanlı şadırvanları tipinde 16 dilimli 8 küçük sütunun taşıdığı üstü örtülü şadırvanı yaptırmış ve şadırvanın tatlı suyu da künklerle Dutlu mevkiinden getirilmiştir (Bakırcı ve Şentürk, s. 28-29). Sultan Selim bu hayrıyla “... Ve bir dahi suyu yoktur, vakt-i salat ve taharete su bulunmaz, Müslümanlar müzayaka üzeredir.” cümlesinde ifadesini bulduğu şekliyle sadece dergâhın su ihtiyacını karşılamakla kalmamış, ihtiyaç fazlası suyun da mahalleye dağıtılmasını temin etmiştir. Mekke ve Medine'nin hâkimi değil hadimi (hizmetkarı) olan Sultan Selim, bu hayrıyla hizmete Hz. Mevlâna'nın dergâhında devam etmek muradında olmuştur (Çıpan, 2023, s. 142).

Yavuz Sultan Selim'in Konya'ya gelip Mevlâna dergâhını ziyaret etmesi, aslında bir sultanın büyüklüğünü hizmetkârlıkla gösterdiğinin en güzel işareti olmuştur Mevlâna'nın huzurunda dua etmiş, şeyhten Mısır fethinin müjdesini almış ve dönüşte verdiği sözü yerine getirerek hem dergâhın hem de halkın faydalanacağı bir şadırvan yaptırmıştır. Su, İslam'da sadece susuzluğu gidermek değil, ibadetlerin temizliği ve bereketi için de vazgeçilmezdir; bu yüzden padişahın hayrı, maddi bir ihtiyaç karşılamanın ötesinde manevi bir hizmet niteliği taşır. Mekke ve Medine için “hadim” unvanını benimseyen Yavuz, Mevlâna dergâhında da aynı ruhla davranarak, Allah dostlarına hizmet etmeyi kendi hükümdarlığının bir parçası saymıştır.

Mercidabık ve Ridaniye savaşları öncesinde Yavuz Sultan Selim ile ilişkilendirilen bazı hadiseler ve rivayetler söz konusu olmuştur. Örneğin Antep bölgesinde Yavuz Sultan Selim ile ilişkilendirilen ve toplumsal hafızada önemli yer tutan rivayetlerden biri Sultan Selim’in Yavuzeli bölgesinden Sam köyüne geldiğinde gerçekleşmiştir. Sultan Selim, burada Şeyh Abdurrahman Erzin-canî evladından Sam Şeyhi olarak tanınmış Müderris Mehmet Efendi ile görüşmüştür. Görüşmenin içeriği şu şekilde aktarılmıştır: Sultan Selim, Sam köyüne yaklaşırken ihtiyar bir adamın bağı ile meşgul olduğunu görür ve “baba biraz üzüm versene” diye seslenir. Sam şeyh oğlu; “Ya Allah” deyip elindeki tahta ile kuru bir bağ çubuğunu vurur ve üzerinde yeşil yapraklar bulunan koca bir salkımı padişaha verir. Sam şeyhinin bu kerametine Sultan Selim de haşlama tenceresinden yeni çıkan ve henüz suları damlayan iki içli köfte vererek karşılık verir. Böylece iki eren birbirlerini tartar ve manevi alemde anlaşırlar. Bu sırada Mehmet Efendi, Mısır’ın fethini Sultan Selim’e müjdeler. Bunun üzerine Sultan Selim, şeyhin Sam köyünün öşrünün kaldırılması talebini kabul eder ve Sultan Selim, köyde bir cami ile bir de han yapılmasına karar verir. Sultan Selim, Sam şeyhinin yanından ayrılırken “Erenler, himmetin benimle” demiştir. Daha sonra Osmanlı ordusu Mercidabık ve Ridaniye savaşlarında zafer aldıktan sonra esir tutulan kişiler, savaş esnasında binlerce kuru bağ çubuğunun üzerlerine geldiklerini belirtmişlerdir (Özlü, 2021, s. 58-59).

Osmanlı ordusu, Antep’e kadar rahat bir şekilde gelmiş ve Sultan Selim kentte yaklaşık 3 gün kalıp savaş divanını da burada kurmuştur (Özdeğer, 1996, s. 467). İdris-i Bidlisi, “Gidenlerin gelenlerin bütün yollarını öylesine tuttu ki haberci kuşlar muzaffer ordunun içine giremez oldu ve bilgi almakla görevli gözcülerin gecenin ve gündüzün çevresinde haber edinmeleri mümkün değildi. Düşman askerleri tarafından gelen gözetleyici ve casuslardan kim cüretle ortaya çıksa tıpkı av kuşu gibi o dağlarda tuzağa düşüyordu (Bidlisi, haz. Kırlangıç, 2001, s. 310)” ifadeleri ile Antep’in Osmanlı ordusu tarafından tamamen alındığını belirtmiştir. Bu sırada Memlûk ordusunun Mercidabık tarafında savaşmak niyetinde olduğuna dair istihbarat alınmış (Özlü, 2021, s. 64) ve

Osmanlı ordusu Antep'ten hareket ederek Tilhabeş'te konaklamış (Özlü, 2021, s. 75) ve buradan da savaşın gerçekleşeceği Mercidabık'a yönelmiştir.

Yavuz Sultan Selim, büyük savaş öncesinde bir takım manevi hadiseler yaşamıştır. Henüz Mercidabık Ovası'na yöneldiği günlerde Dülük Baba isimli şeyh, Sultan Selim'e zaferi müjdelemiştir. Evliya Çelebi bu hadiseyi şu şekilde aktarmıştır: Dülük Baba, Sultan Selim'e Mısır'a giderken yoluna çıkıp; "Yolun kolay olsun Selim oğlan, derler. Mısır'ı filan ayda alıp Mekke, Medine sahibi olunca bana bir tekke yapar mısın?" diye Mısır'ın fethini müjdelemiştir. Melâmi Bektaşilerden bir ulu sultanmış. Gerçekten de söylendiği günde Mısır fethedilir. Selim Han fetihten sonra Ayıntab'a gelip Dölük Baba'yı vefat etmiş bulunca nurlu kabri üzerine türbe yapar (Evliya Çelebi, haz. Kahraman, 2011, s. 385)." Bir başka rivayette, "sana müjdelirim ki Receb ayının 26. günü zafer senindir. Mekke ve Medine'ye sen sahip olacaksın. Haydi durma yolun, bahtın açık olsun der. Padişah, ihtiyar dervişe teşekkür ederek: Kim olduğunu sormuş. Derviş ise fani alemin bir yolcusuyum. Menzilime ulaştım, Hakk'a tapıldım. Beni sorma, sen yoluna devam et şeklinde cevap vermiştir. Gerçekten de Sultan Selim, dervişin dediği ay ve günde Mercidabık'ta büyük bir zafer kazanmıştır (Önder, 1970, s. 111-112).

Yavuz Sultan Selim, sefere çıkmadan önce sefer güzergahında bulunan manevi zatların mezar ve türbelerini ziyaret etmiş, sadaka dağıtmış, Allah'a niyazda bulunmuştur. İstanbul'da iken Eyüp Sultan'ın, Fatih Sultan Mehmet'in ve son olarak babasının türbesini (Emecen, 2009, s. 410), Konya'da Mevlâna dergahını ziyaret etmiştir. Antep'e ulaştığında bu bölgede savaşın hemen öncesinde Hz. Davud'un makamını ziyaret ederek manevi yardım talebinde bulunmuştur. Halk arasında yaygın bir rivayete göre Hazreti Davud'un türbesi, Dabık Ovası'nda Sultan Gavri ile savaşın yapıldığı yerde bulunmaktadır. İbrahim Hakkı Konyalı, söz konusu türbe ile ilgili şu ifadelere yer vermiştir: "Şah Selim bu Davud oğlunun türbesini ziyaret ederken kendisinden yardım istemişti. Bu sırada nurlu kubbelerinin içinden bir çekiç ve örs sesi işitilmiştir. Bu bir muvaffakiyet ve muzafferiyet müjdesi sa-

yıldığından hem nakkarelere vurulmuş iki sultan savaşı olmuştur. Bu öyle bir savaştır ki dünya tarihinin dillerine dâsıttandır. Hala bu kubbeden çok defa davul ve kös sesleri işitildiği rivayet olunur” (Özlü, 2021, s. 81-83).

Yavuz Sultan Selim’in Mercidabık Seferi öncesinde yaşadığı manevi tecrübeler, İslam tasavvufunda köklü bir yere sahip olan fetih, ilahi inayet ve evliya himmeti anlayışlarının Osmanlı siyasal pratiğiyle nasıl bütünleştiğini göstermektedir. İslam kültüründe fetih yalnızca askeri bir zafer değil, aynı zamanda “nasr” (ilahi yardım) kavramıyla ilişkilendirilen dini bir hadisedir; bu anlayış Kur’an-ı Kerim’de “İzâ câe nasrullâhi ve’l-feth” (Nasr Suresi, 1. ayet) ile vurgulanmıştır. Tasavvufi gelenekte ise bu tür zaferler, çoğu zaman “kutub” yahut “gavsi âzam” gibi manevi mertebelere sahip velilerin duaları, işaretleri ve kerametleriyle desteklenmiş kabul edilmiştir. Evliya Çelebi’nin aktardığı Dülük Baba menkıbesi, bu tasavvufi algının somut bir örneği olup, Yavuz’un zaferinin yalnızca askeri kudrete değil, Allah dostlarının işareti ve duasına dayalı bir takdir-i ilahi olduğuna işaret etmiştir. Padişahın Eyüp Sultan, Mevlâna ve Hz. Davud gibi manevi merkezleri ziyaret etmesi, İslam’ın tasavvufi anlayışında önemli bir yere sahip olan dua ve bereket arayışının bir yansıması olmuştur.

İbrahim Hakkı Konyalı’nın aktardığı ‘çekiç ve örs sesi’ rivayeti, ilahi kudretin zaferle birlikte ortaya çıkan bir işareti olarak yorumlanabilir. Bu tür menkıbeler, Osmanlı fetih anlayışını İslam’ın manevi kültürüyle bütünleştirmiş ve seferleri sadece askeri bir mücadele olmaktan çıkarıp dini bir anlam kazandırmıştır. Mekke ve Medine’nin Osmanlı hâkimiyetine girişi ise Hz. Peygamber’in mirasının korunması ve hilafet görevinin üstlenilmesiyle bu manevi çerçeveyi tamamlamıştır. Böylece Yavuz Sultan Selim’in zaferleri hem Osmanlı tarih yazımında ilahi yardımın bir göstergesi hem de İslam tasavvufunda velayet ile saltanatın birleştiği bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir.

Yavuz Sultan Selim, Mercidabık zaferi sonrasında Halep’te büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Burada başta Halife III. Mütevekkil ile üç mezhebin başkadılarını kabul eden Sultan,

onlara iyi davranmıştır. Ulu Cami’de okunan hutbede hatip, Osmanlı Sultanını “Hadimûl-Haremeyn” unvanı ile vasıflandırmıştır. Sultan Selim, Halep’ten sonra Şam üzerine yürümüş ve burayı da kolaylıkla zapt etmiştir (Yaşar, 2003, s. 109). Sultan Selim Şam’da iken saygı duyduğu Nakşibendiyye şeyhi Muhammed Bedahşî ile görüşmüştür. Şeyhi ilk ziyaretinde huzuruna oturmuş ve hiç konuşmadan ayrılmıştır. İkinci ziyaretinde ise şeyh Bedahşî, Sultan Selim’e: “Hepimiz Allah’ın kuluyuz. Şu farkla ki senin omuzlarında insanların yükü var, ben de ise yok. O halde insanların yükünü zayi etmemeye gayret et” ifadelerini kullanmıştır. Sultan Selim’e ilk ziyaretinde neden konuşmadığı sorulduğunda ise “söze önce büyükler başlar. Benim ona karşı bir üstünlüğüm yok” diye cevap verildiği rivayet edilmiştir. (Öngören, 2000, s. 248-249).

Mercidabık zaferinden sonra Suriye topraklarındaki mukaddes yerleri ziyaret eden padişah, Şam’da iken Diyarbakır’da bulunan İdrîs-i Bitlisî’yi yanına çağırtmıştır. Padişahla Şam’da buhluşan yazar, bilhassa Kudüs’te türbe ziyaretlerinde kutsal mekânları ve peygamberlerin kabirlerini ziyarette Sultan Selim’le birlikte bulunmuştur (İnan, 2024, s. 93). Hz. Peygamber’in “insanları ancak üç mescid takviye eder, Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve benim mescidim (Mescid-i Nebi)” hadisi ile Yavuz Sultan Selim, Kudüs’ü fethettiğinde, Davut Peygamberin halefi, Hz. Peygamberin halifesi sayılmış, buraya oldukça önem vermiştir (Dolu, 2016, s. 30). Yavuz Sultan Selim’in mutasavvıflara gösterdiği ilgi de dikkat çekmektedir. Nitekim Sultan Selim, Şam’a girdiğinde buradaki Yezid’in türbesini yıktırıp mezarın üzerindeki işlemeli kafesi aldırıp Muhyiddin Arabî’nin mezarına koydurmuştur (Özlü, 2021, s. 110). Büyük mutasavvıf Muhyiddin ibn-i Arabî’ye olan aşırı hürmet ve saygısını, 1517’de Suriye’deki mezarı üzerine bir türbe, yanına da bir cami ile imaret inşa ettirerek göstermiştir. Cuma namazını da burada kılmıştır. Ayrıca Yavuz Sultan Selim, çıktığı seferleri sırasında Mevlânâ’nın türbesini ziyaret etmiş ve Mevlevilerle yakından ilgilenmiş olması gibi tüm bu hususlar Onun, vahdet-i vücud anlayışına bağlı bir kimse olduğu şeklinde ifade edilmiştir (Kartal, 2019, s. 198).

Yavuz Sultan Selim'in hayatı ve şiirlerinden yansıyan bilgilere göre Hz. Peygamber aşığı bir padişah olduğu tespit edilmiştir. Öyle ki Ridaniye'ye giderken atından inip yola yaya olarak devam etmesi üzerine, has nedimi Hasan Can'ın "Hayırdır inşallah sultanım. Bütün ordu merak eyler; devletli padişahımız, acep niçin yaya yürürler? diye telaş ederler" demesi üzerine Sultan Selim, "İki Cihan Sultanı Peygamber Efendimiz önümüzde yaya yürürlerken, biz nasıl at üzerinde olabiliriz Hasan Can?" şeklinde cevap vermiştir. Yine Yavuz Sultan Selim, 15 Şubat 1517 tarihinde Kahire'ye gitmiş, Mekke ve Medine'deki Emânât-ı mukaddese kendisine sunulmuştur. Bunlar içerisinde Hz. Peygamber'in sancak-ı şerifi, hırka-i saadeti, kadem-i şerifi, asa-yı saadeti ve seyfi saadeti de bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim, bu emanetler için Topkapı Sarayı'nda Hırka-i Saadet Dairesi'ni yaptırmış, kendisinin de zaman zaman bu daireye gidip odayı temizlediği ve düzenlediği rivayet olunmuştur (Kalkandelen, 2021, s. 20).

Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık zaferi sonrasında Halep ve Şam'da sergilediği tavırlar, onun askeri-siyasi kudretini manevi bir hizmet anlayışıyla bütünleştirdiğini ortaya koymaktadır. Halep'te hutbede kendisine "Hadimü'l-Haremeyn" unvanının verilmesi, Osmanlı sultanının hilafet yolundaki meşruiyetini hizmet kavramı üzerinden temellendirmesinin en açık göstergesidir. Şam'da bulunduğu sırada İdris-i Bitlisi ile birlikte Kudüs ve çevresindeki kutsal mekânları ziyaret etmesi, padişahın İslam'ın mukaddes mirasına sahip çıkma sorumluluğu olarak gördüğünü kanıtlamaktadır. Bununla birlikte, İbn Arabi'nin türbesi üzerine cami, imaret ve türbe inşa ettirmesi, Sultan Selim'in mutasavvıflara duyduğu derin saygının somut bir tezahürü olup, Osmanlı iktidarının tasavvufi gelenekle nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. İlk cuma namazını bu yeni camide kılması hem manevi bağlılığının hem de siyasal mesajının sembolik bir ifadesi olmuştur. Yine Mevlâna türbesine yaptığı ziyaretler ve Mevlevilerle kurduğu yakın ilişkiler, padişahın vahdet-i vücud anlayışına duyduğu ilgiyi ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Sultan Selim'in fetih sonrası faaliyetleri, onu yalnızca bir askeri lider değil, İslam'ın manevi kültürüne bağlı bir hükümdar kimliğiyle de tanımlamaktadır.

SONUÇ

Yavuz Sultan Selim'in saltanatı, Osmanlı Devleti'nin dönüm noktalarından birini teşkil etmiş, kendisinden sonraki süreçte devletin ideolojisinin şekillenmesinde etkisi olmuştur. Sultan Selim'in Mercidabık ve Ridaniye seferleri, Osmanlı tarihinde askeri ve siyasi bir zafer olmakla beraber aynı zamanda dini ve manevi boyutlarını da kapsayan önemli bir süreç olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in kısa fakat yoğun geçen saltanatı, fetih anlayışını "cihan hakimiyeti" ideali ile İslam'ın hizmetkarlığını birleştiren özgün bir yaklaşım üzerine kurmuştur. Mekke ve Medine için "Hadimü'l Hameyn" unvanını benimsemesi, hilafetin tahakkümden ziyade hizmet sorumluluğu olarak algılandığının açık göstergesi olmuştur. Sefer süresince Eyüp Sultan, Mevlâna, Hz. Davud gibi manevi merkezleri ziyaret etmesi, Dülük Baba ve Sam Şeyhi menkıbelerinde görüldüğü üzere halkın zihin dünyasında zaferlerin ilahi inayetle bağlandırılması, Osmanlı fetih anlayışının dini meşruiyet temelinde güçlendirilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Sultan Selim'in zaferleri askeri anlamdaki başarılarıyla birlikte Allah'a tevekkülün de bir sonucu olarak görülmüştür.

Yavuz Sultan Selim'in şahsiyeti, bu fetihlerin dini boyutunu pekiştiren temel bir unsurdur. Kararlı idaresi, planlı hareket etmesi, rüşvetle mücadelesi ve adalet anlayışı onun devlet düzenini sağlam tutma noktasındaki istikrarlılığını ortaya koymuştur. İlim ve irfana duyduğu ilgi, ulema ve şairlerle kurduğu yakın münasebetler, Hz. Peygamber'e karşı duyduğu derin muhabbet gibi hususlar kişiliğinin manevi yönünü ön plana çıkarmıştır. Onun vakar, tevazu, iffet ve hizmet anlayışı, Osmanlı padişahları arasında özel bir konuma sahip olmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık ve Ridaniye zaferleri, Osmanlı topraklarını genişletmekten çok daha öte bir anlam taşımaktadır. Bu zaferler İslam dünyasında dini ve siyasi otoritenin Osmanlı sultanlarında merkezileşmesine zemin hazırlamıştır. Padişahın şahsiyetinde hilafet, fetih ideolojisi ve tasavvufi gelenek birleşerek Osmanlı Devleti'ni dini ve manevi otoritenin temsilcisi haline getirmiştir. Bu dönemde tebaanın çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmuştur. Böylece Yavuz Sultan Selim hem güçlü bir askeri lider hem de İslam'ın hizmetinde mütevazı bir kul olarak tarih sahnesine damgasını vurmuştur.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, M. (2007). *Mevlevilik ve Osmanlı Padişahları*. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 18 (18), 37-44.
- Akkuş Yiğit, F. (2011). *Memlûkler Döneminde Çukurova* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Aköz, A. *Yavuz Sultan Selim Dönemi Tarihyazımı: Dinî Söylemlerde Değişim ve Neseb İddialarında Farklılaşma*. (337-356). TTK Yayınları
- Alkan, M. (1997). *Osmanlılarda Hilafet 1517-1909 "Geçişi, Tarihi Gelişimi ve Tesirleri"*. Çağlayan Yayınları.
- Armağan, M. (2015). *Yavuz Sultan Selim Han (1. Baskı)*. Timaş Yayınları.
- Arslandaş, Y. (2003). *Memlûk-Moğol Mücadelesi ve Orta Doğu Tarihine Etkileri*. BELLETEN, 67/250, 784-787.
- Aşıkpaşazade, (1332). *Tevarih-i Al-i Osman*. Matbaa-i Amire.
- Aydın, S. *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz sultan Selim Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme* (S. 180-366) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Bakırcı, N. ve Şentürk, S. *750 Senelik Miras Mevlâna Müzesi*. (3 Eylül 2025).
- Çıpan, M. (2023). *Hız. Mevlâna Dergâhının Dört Şaheseri ve Tarih Kitabeleri*. Dârülmülk Konya Tarih, Kültür, Sanat ve Medeniyet. 3, 141-156.
- Dolu, A. (2016). *Osmanlı Kroniklerinde Kudüs Algısı*. Pamukkale Üniversitesi SBED. 25(1), 21-46.
- Duran, T. (1999). *Padişah Portreleri*. Tarih Araştırmaları Vakfı.
- Durdu, M. (2024). *Osmanlı Devleti ile Portekiz Krallığı Arasında Ticari ve Diplomatik İlişkilerin Tesisine Yönelik Girişimler (1793-1843)*. Tarih İncelemeleri Dergisi, XXXIX-1, 107-144.
- Emecen, F. (2009). *Selim I. TDV İslam Ansiklopedisi içinde* (Cilt 36, 407-414). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Emecen, F. M. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Erdoğan, A. (1998). *Yavuz Sultan Selim'in Faaliyetlerinde Din ve Siyaset Faktörü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Ertay, İ. (2024). *Yavuz Sultan Selim Dönemi Savaş Ganimetleri (1512-1520)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

- Evliya Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (9. Kitap, Cilt 1) (S. A. Kahraman Haz.). Yapı Kredi Yayınları.
- Hakyemez, C. *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 24.
- Hammer, Joseph von. (2015). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Üçdal Neşriyat.
- Hoca Sadettin Efendi. (1979). *Tacü't Tevârih*, C.4 (1. Baskı). Kültür Bakanlığı Yayını.
- <https://darulmulkdergi.com.tr/uploads/files/750-senelik-miras-mevlana-muzesi-132061670.pdf>
- https://madainproject.com/tomb_of_david (Erişim tarihi: 01.10.2025)
- <https://www.eskiturkiye.net/> (Erişim tarihi: 01.10.2025)
- <https://es.pinterest.com/> (Erişim tarihi: 01.10.2025)
- İdris-i Bidlisi. (2001). *Selim Şahname*. (H. Kırlangıç Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları
- İnalçık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1600-1300)*. (R. Sezer, Çev.). Yapı Kredi Yayınları
- İnan, G. (2024). *Dönem Kronikleri Işığında Yavuz Sultan Selim'in Bazı Karakter Özellikleri*. (102-77). TTK Yayınları
- Kalkandelen, A. H. (2021). *Yavuz Sultan Selim'in Şiirlerinde Hz. Peygamber*. Akademik Siyer Dergisi, 2(4), 17-31.
- Kartal, A. *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*. Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 40, 187-266.
- Kemal, N. (t.y.). *Yavuz Sultan Selim*. (A. Yücel, Haz.). Ötüken Yayınları.
- Kırkinci, M. (2024). *İslâm Birliği ve Yavuz Sultan Selim*. Kültür ve Eğitim Kitapevi.
- Köker, V. (2021). *Dulkadiroğlu Beyliği Alâüddeve Bey Dönemi (1480-1515) Safevi-Osmanlı İlişkilerine Bir Bakış*. Atlas Sosyal Bilimler Dergisi, 1/7, 45-64.
- Küçükkaya, A. (2000). *Yavuz Sultan Selimin Doğu Politikası* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Latîfî (2018). *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. (R. Canım Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Önder, M. (1970). *Bitmez Tükenmez Anadolu Hikayeleri, Efsaneleri ve Destanlarıyla*. Sümerbank Kültür Yayınları.
- Öngören, R. (2000). *Osmanlılar'da Tasavvuf Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*. İz Yayıncılık.

- Özdeğer, H. (1996). Gaziantep. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 469-466 ,13). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özlü, Z. (20219). *Yavuz Sultan Selim'in Kutlu Seferi Mercidâbık Savaşı*. Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları.
- Öztuna Y. (1983). *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi (Cilt 1)*. Ötüken Yayınevi.
- Renda, G. (1999). *Padişah Portreleri Mevlâna Müzesi Albümü*. Kültür Bakanlığı Yay.
- Saray, M. (2006). *Türk-İran İlişkileri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Seslikaya, A. (2014). *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Sıcaküz, T. (2024). *Yavuz Sultan Selim'e Şah İsmail'in Rekabetinde Siyasi Bir Vasıta Olarak Türkmen Unsuru* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi.
- Şenol, A. (2018). *Osmanlı-Safevî İlişkileri ve Çaldıran Savaşı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Tekindağ, Ş. (1976). *Fatih Devrinde Osmanlı Memlûkları Münasebetleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 30, 73-98.
- Turp, D. (2011). *Bedâiü'l Vekâyi (17. Yüzyıl) Metin-Dizin ve İnceleme* (Vr. 446a-482b) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.
- Üzüm, İ. H. (2025). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Döneminde Anadolu'ya Yönelik Nüfus Hareketliliği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gaziantep Üniversitesi.
- Yaşar, Ş. (2003). *Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar*. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(2), 105-115.

EKLER

Ek-1 Hz. Davut Türbesi³ (Kudüs)

Ek-2 Hz. Mevlâna Türbesi⁴ (Konya)

Ek-3 Muhyiddin İbn-i Arabi Türbesi⁵ (Şam)

3. https://madainproject.com/tomb_of_david (Erişim tarihi: 01.10.2025)

4. <https://www.eskiturkiye.net/> (Erişim tarihi: 01.10.2025)

5. <https://es.pinterest.com/> (Erişim tarihi: 01.10.2025)

Ek-4 Sam Şeyhi Türbesi⁶ (Gaziantep)

Ek-5 Hz. Davut Türbesi⁷ (Mericdabık Ovası)

6. Özlü, 2021, s. 61.

7. Özlü, 2021, s. 71

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN YÜKSELİŞİNDE BİR KIRILMA NOKTASI: MERCİDABIK ZAFERİ'NİN SİYASİ VE ULUSLARARASI ÖNEMİ

Süleyman Kızıltoprak¹

GİRİŞ

Tarih, yalnızca geçmişte yaşanan olayların kronolojik sıralanması değil; aynı zamanda bu olayların siyasal, toplumsal ve kültürel bağlamda taşıdığı anlamın yorumlanmasıdır. Türk tarihinin sürekliliği de bu bağlamda, farklı dönemlerin birbirini tamamlayan halkalar halinde değerlendirilmesini zorunlu kılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda gerçekleştirdiği genişleme, özellikle 24 Ağustos 1516 Mercidabık Zaferi, bu sürekliliğin en önemli dönüm noktalarından biridir. Bu zafer, Osmanlı-Memlûk mücadelesinin askeri sonucunu belirlemekle kalmamış; Osmanlı'ya Şam'dan Kahire'ye uzanan geniş bir coğrafyanın kapılarını açmış, aynı zamanda Mekke ve Medine'nin himayesini üstlenme sorumluluğunu da beraberinde getirmiştir (İnalcık, 1958, p. 69).

İran'a karşı 23 Ağustos 1514 tarihinde kazanılan Çaldıran Zaferi'nden sonra, Yavuz Sultan Selim'in Orta Doğu danışmanlığını yapan İdrisi Bidlisi'nin ısrarlı tavsiyesiyle Kürd ve Arap aşiretleri de istincad ile Osmanlı'nın himayesine alınmış ve böylece Diyarbekir, Şam ve Bağdat stratejik üçgeni fethedilmiştir (Şeyhanlioğlu, 2024, p.84).

Mercidabık Zaferi ile Osmanlı, yalnızca bir fetih hareketi gerçekleştirmemiş; İslam dünyasının siyasi ve dini merkezlerini kendi bünyesine katarak meşruiyetini evrensel bir boyuta taşımıştır. Bu gelişme, Türk siyasi tarihinin sonraki yüzyıllarında da belirleyici olmuş; imparatorluğun Ortadoğu, Afrika ve Akdeniz'deki

1. Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Suleyman.kiziltoprak@dpu.edu.tr

güç projeksiyonunun temelini atmıştır (Mantran, 1987, s. 1434).

Benzer şekilde, 20. yüzyılda Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde verilen Milli Mücadele, Türk tarihinin sürekliliğini ulus-devlet bağlamında yeniden inşa etmiştir. Atatürk'ün Sam-sun'a çıkarken dile getirdiği “maddi güçten yoksun olmasına rağmen Türk milletinin manevi kudretine duyduğu inanç”, bu tarihsel sürekliliğin modern bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Delaysıyla, Türk tarihini yalnızca dönemsel kategorilere (Selçuklu, Osmanlı, Cumhuriyet vb.) ayırarak değil; beş bin yılı aşan bir bütünlük içinde, süreklilik ve değişim ekseninde ele almak gerekmektedir. Bu bakış açısı, geçmişin doğru okunmasını, bugünün anlaşılmasını ve geleceğe yönelik sağlıklı öngörülerde bulunmayı mümkün kılar.

TARİHSEL SÜREKLİLİK VE “DEVLET-İ EBED MÜDDET” ANLAYIŞI

Türk siyasal kültürünün en belirgin kavramlarından biri olan “Devlet-i ebed müddet”, devletin sürekliliğine ve bekar sına atfedilen yüksek değeri ifade eder. Bu anlayış, yalnızca bir siyasal ideal değil; aynı zamanda Türk tarihini oluşturan ardışık devletlerin ortak bir zihniyet dünyasına ve medeniyet birikimine yaslandığını ortaya koyar. Siyaset bilimi açısından bu kavram, birey-devlet ilişkilerinde devlete yüklenen kutsallığı ve toplumsal varlığın en yüksek düzeyde devlet aracılığıyla temsil edildiği düşüncesini yansıtır. Uluslararası ilişkiler bağlamında ise “Devlet-i ebed müddet”, değişen jeopolitik koşullara rağmen devletin varlığını ve milletin bekasını merkeze alan uzun vadeli bir stratejik vizyonu işaret eder (İnalcık, 1958, ss. 69–70).

1040 Dandanakan Zaferi sonrasında kurulan Büyük Selçuklu Devleti, Türk-İslam siyasal geleneğinin kurumsallaşmasında dönüm noktası olmuştur. Selçuklular yalnızca askeri başarılarıyla değil, geliştirdikleri merkezî bürokrasi, hukuk sistemi ve adalet mekanizmasıyla da siyasal düzen inşasında belirleyici bir rol oynamıştır (Sarıcı 2023, ss. 5–8).

1071 Malazgirt Zaferi ise Anadolu'nun Türk siyasal kültürü açısından kalıcı bir vatan haline gelmesini sağlamış, bölgesel güç dengelerini kökten değiştirmiştir. Uluslararası ilişkiler açısından bu gelişme, Bizans-Selçuklu mücadelesinin ötesinde Doğu-Batı ekseninde yeni bir jeopolitik düzenin oluşumunu temsil eder (Aktaş, 2022, s. 1307).

Selçuklu mirası üzerine inşa edilen Osmanlı Devleti, askeri fetihlerle sınırlı kalmayan, hukuk, idare, kültür ve toplum alanında çok boyutlu bir medeniyet projesi geliştirmiştir. Osmanlı'nın "nizam-ı âlem" yaklaşımı, yalnızca toprak genişlemesi değil, aynı zamanda farklı din, etnik ve mezheplerden oluşan toplumları yöneten kapsayıcı bir düzen kurma iradesiyle anlam kazanır. Bu bağlamda Osmanlı, uluslararası ilişkiler literatüründe "hegemonik düzen inşası" olarak tanımlanabilecek bir model ortaya koymuştur.

1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti, görünürde Osmanlı'dan bir kopuş gibi algılansa da, "Devlet-i ebed müddet" anlayışının modern bir formda yeniden inşasıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün ulusal bağımsızlığı merkeze alan vizyonu, devletin bekasını önceleyen Türk siyasal kültürünün sürekliliğini çağdaş bir bağlamda sürdürmüştür.

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA SÜREKLİLİK

"Devlet-i ebed müddet" anlayışı, siyaset bilimi açısından devletin yalnızca bir yönetim aygıtı değil, toplumun varoluşunu güvence altına alan tarihsel bir organizasyon olarak görülmesini sağlamıştır. Bu çerçevede birey-devlet ilişkileri, sadakat ve bağlılık üzerinden kurgulanmıştır (İnalcık 1958, s. 77).

Uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında ise Türk devletlerinin farklı dönemlerde farklı coğrafyalarda inşa ettikleri düzenler, yalnızca askeri güçle açıklanamaz. Osmanlı'nın Orta-doğu, Balkanlar ve Kuzey Afrika'da kurduğu siyasal düzen veya Cumhuriyet Türkiye'sinin bölgesel barış ve istikrar için üstlendiği roller, bu anlayışın jeopolitik tezahürleridir.

Bugün de “Devlet-i ebed müddet” anlayışı, Türk dış politikasında ve siyasal kültüründe güçlü biçimde varlığını sürdürmektedir. Türkiye’nin uluslararası arenada istikrar ve güvenlik üretme çabaları, yalnızca ulusal çıkarların korunması değil; aynı zamanda tarihsel sürekliliğin bir yansıması olarak okunabilir. Bu bağlamda Türk siyasal kültüründeki devlet merkezli yaklaşım, günümüz uluslararası ilişkilerinde de belirleyici bir yönlendirici unsur olmaya devam etmektedir.

“Devlet-i ebed müddet” anlayışı, Türk tarihinin ardışık devlet tecrübeleri arasında yalnızca bir retorik değil, bir süreklilik kodu olarak değerlendirilmelidir. Bu anlayış, Hunlar, Göktürkler ve Karahanlılar’dan başlayıp, Selçuklulara; Selçuklular’dan Osmanlılar’a ve oradan da son olarak Cumhuriyet’e uzanan tarihsel zinciri birleştiren temel unsurlardan biridir. Siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve tarih disiplinleri açısından bakıldığında, devletin bekasını önceleyen bu zihniyet, Türk siyasal kültürünü benzersiz kılan en önemli yapıtaşlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir.

KÜRESEL BİR SİYASAL AKTÖR OLARAK OSMANLI İMPARATORLUĞU

Osmanlı İmparatorluğu, 14. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu’daki bir uç beyliğinden çıkarak kısa sürede Balkanlar, Orta Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’ya yayılan bir dünya gücü haline gelmiştir. Yaklaşık altı asır boyunca varlığını sürdüren bu imparatorluk, yalnızca askerî fetihler üzerine kurulu bir siyasal organizasyon değil; aynı zamanda hukuk, idare, kültür ve medeniyet üretiminde güçlü bir küresel aktör olarak tarihteki yerini almıştır.

Osmanlıların siyasal genişlemesi, Bizans İmparatorluğu’nun çözülme süreciyle eş zamanlı gerçekleşmiş; ancak bu genişleme salt askerî üstünlükle değil, meşruiyet ve düzen inşası üzerinden kalıcı hale gelmiştir. Osmanlı tarih yazımı, “gaza ideolojisi”ni ön plana çıkarırken; modern siyaset bilimi açısından bu süreç, bir meşruiyet üretim mekanizması olarak değerlendirilebilir. İmparatorluk, kendisini yalnızca bir fetih gücü değil; adaletin, güvenliğin ve dini çoğulculuğun koruyucusu olarak tanımlamıştır (İnalcık, 1958, s. 79).

Osmanlı siyasal düzeni, Max Weber'in otorite tipolojileri bağlamında düşünüldüğünde hem "geleneksel otorite" yani hanedanın kutsallığı hem de "karizmatik otorite" yani Osman Gazi'den Fatih Sultan Mehmed'e uzanan zaferler kazanan liderlik mirası üzerine yaslanmıştır. Bununla birlikte imparatorluk, kurum-sallaşma süreciyle birlikte rasyonel-hukuki otorite unsurlarını da güçlendirmiştir.

Mercidabık Zaferi ve ardından gelen Ridaniye Zaferi Osmanlı Devleti'nin Meşruiyet üretimine kuvvetli destekler sağlamıştır. Osmanlı, İslam dünyasının hilafetle bütünleşmesini sağlayarak dini meşruiyet üretmiş; aynı zamanda farklı din ve milletleri kapsayan "millet sistemi" ile siyasal istikrarı korumuştur (Seyfeli, 2019, s. 21). Siyasal bütünleşme politikaları bu zaferler sayesinde güçlenmiştir. İmparatorluğun idari yapısı, farklı coğrafyalarda yaşayan etnik ve dini toplulukların bir arada yönetilmesini mümkün kılmış, böylece "imparatorluk tipi bütünleşme modeli" ortaya çıkmıştır. İstanbul'un fethiyle Balkanlar ve Anadolu'ya tam olarak hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Mercidabık zaferi, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya da hâkimiyetinin yolunu açmış ve Ridaniye Zaferi ile Mısır kapısından içeri giren Osmanlı, üç kıtaya hâkim mükemmel bir devlete dönüşmüştür. Bu açıdan Osmanlı askeri zaferlerinin ustalık eseri olarak görülmektedir.

Bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu, yalnızca bölgesel değil, küresel ölçekte bir siyasal aktördü. 15. ve 16. yüzyıllarda Akdeniz, Karadeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda etkinlik göstererek çok merkezli bir dünya düzeninin en önemli güçlerinden biri haline gelmiştir.

Güvenlik mimarisi açısından bir değerlendirme yapılacak olursa Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz'de Venedik ve Ceneviz gibi denizci devletlerle, Orta Avrupa'da Habsburglarla, doğuda ise Safevilerle rekabet ederek dönemin güvenlik düzenini belirleyen başlıca aktörlerden biri olmuştur.

Mercidabık ve Ridaniye Zaferleri Osmanlı Devleti'ne ekonomi-politik boyut bakımından büyük katkı sağlamıştır. Şam

ve Kahire'nin yanı sıra Hicaz'ın İstanbul'a bağlanması, İpek Yolu ve Baharat Yolu üzerindeki Türk hâkimiyetinin kuvvetlenmesi demektir. Bu gelişme, üç kıtada faal olan imparatorluğu küresel ticaretin merkezine taşımıştır (Mantran, 1987, ss. 1441-1443). Bu durum Osmanlı Devleti'ni erken modern dönemin ekonomi-politik dengelerinin kilit unsuru yapmıştır.

Dış politika stratejileri açısından bakıldığında Osmanlı, güç projeksiyonunu yalnızca fetihlerle değil; diplomatik ittifaklar kurarak örneğin İdris-i Bitlisi gibi Kürt âlimlerin İran, Suriye ve Mısır'daki yerleşik siyasal elitlere karşı verdikleri destek çok önemlidir (Genç, 2019, ss. 425-430). İskenderiye önlerinde Türk deniz gücünün harekete geçeceği beklentisi Doğu Akdeniz'de Türk hâkimiyeti algısının kullanımıyla da pekiştirmiştir.

Osmanlı siyasal yapısı yalnızca askeri ve idari kurumsallaşmadan ibaret değildir. "Nizam-ı âlem" ideali, evrensel bir düzen arayışını ifade eder. Bu düzen, adalet (adalet dairesi), toplumsal barış (millet sistemi) ve dini özgürlüklerin kurumsallaştırılmasıyla sürdürülmüştür. (İnalcık, 1958, s. 79). Modern uluslararası ilişkiler teorisinde bu durum, normatif güç üretimi ve medeniyet temelli siyasal meşruiyet olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel rolü, yalnızca bir fetihler imparatorluğu olmasından öte, uluslararası düzlemde güç, meşruiyet ve medeniyet üreten bir küresel siyasal aktör olmasıdır. Siyaset bilimi açısından meşruiyet ve siyasal bütünleşme, uluslararası ilişkiler açısından güvenlik ve ekonomi-politik düzen, tarih disiplini açısından ise süreklilik ve değişim ekseninde Osmanlı, modern çağ öncesinin en önemli devlet tecrübelerinden biri olmuştur.

1516 Mercidabık Zaferi, Osmanlı-Memlûk rekabetinin askeri bir hesaplaşması olmanın ötesinde, Osmanlı siyasal kültürü ve Ortadoğu dengeleri açısından derin bir dönüşümü temsil etmektedir. Meydan muharebesinin ardından Osmanlı yalnızca Suriye coğrafyasında hâkimiyet tesis etmedi; aynı zamanda Mekke ve Medine'ye giden yolları kontrol altına alarak Haremeyn'in himayesini üstlendi. Bu gelişme, Osmanlı hükümdarı

na “Hadimü’l-Haremeyn” unvanını kazandırmış, dini ve siyasi otoritenin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Siyaset bilimi literatüründe “meşruiyet üretimi” kavramıyla açıklanabilecek bu durum, Osmanlı padişahını yalnızca bir hükümdar olmaktan çıkarıp, İslam dünyasının koruyucusu konumuna taşımış; böylece içeride toplumsal bütünleşme güçlenirken dışarıda Osmanlı, İslam dünyasının merkezi otoritesi haline gelmiştir.

MERCİDABIK ZAFERİ’NİN TARİHSEL VE SİYASAL ÖNEMİ

Mercidabık Zaferi’nin siyasi anlamını kavrayabilmek için, Yavuz Sultan Selim’in genel Ortadoğu siyasetine bakmak gerekir. 1514 Çaldıran Seferi ile Safevî etkisinin Anadolu’da sınırlandırılması, Osmanlı’nın doğu sınırlarını güvence altına almış; 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye zaferleriyle Osmanlı, Şam’dan Kahire’ye uzanan bir yürüyüşle Suriye ve Mısır coğrafyasını hâkimiyetine katmıştır (Ülkütaşır, 1970, ss. 641–642). Bu fetihler yalnızca askeri başarılar değil, aynı zamanda Osmanlı’nın uzun vadeli bir medeniyet projesinin ilk somut adımlarıdır. Devlet, fethedilen bölgelerde yeni bir siyasi düzen kurarken, güvenlik ve adalet temelinde toplumsal istikrar üretmeye yönelmiş; bu yönüyle siyasi otoritesini bir medeniyet vizyonu ile bütünleştirmiştir.

Uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında Mercidabık zaferi, Osmanlı’nın jeopolitik kapasitesini köklü biçimde dönüştüren bir dönüm noktasıdır. Şam-Kahire hattının Osmanlı kontrolüne girmesi, imparatorluğu yalnızca kara hâkimiyetine dayalı bir güç olmaktan çıkarıp, Kızıldeniz, Hint Okyanusu ve Akdeniz’de söz sahibi olan bir deniz gücü konumuna yükseltmiştir. Bu dönüşüm, Osmanlı’yı yalnızca bölgesel değil küresel ölçekte Portekiz ve İspanya gibi denizci güçlerle doğrudan karşı karşıya getirmiş; böylece 16. yüzyıl dünya siyasetinde yeni bir güç dengesinin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Tarih disiplini açısından Mercidabık Zaferi, Osmanlı-Memlük mücadelesinin son halkası olmanın ötesinde, İslam dünyasının liderliğinin Osmanlı hanedanına geçişini sembolize

eder. Siyasal tarih açısından bakıldığında bu, yalnızca bir hanedan değişimi değil; İslam coğrafyasının siyasal merkezinin İstanbul'a kaymasıdır. Bu bağlamda Osmanlı padişahının üstlendiği "Hads imü'l-Haremeyn" unvanı, bir meşruiyet stratejisi olarak gücü sorumlulukla birleştiren, askeri kazanımı ahlaki ve dini bir otoriteyle taçlandıran bir hamle olmuştur.

Kısacası, Mercidabık Zaferi Osmanlı'nın askeri kapasitesini ve toprak genişlemesini artırmakla kalmamış; siyasal meşruiyetin üretiminde yeni bir evre açarak Osmanlı'yı hem bölgesel hem de küresel düzeyde bir siyasal aktör haline getirmiştir. Yavuz Sultan Selim'in liderliği, zamanın ruhunu okuma becerisi ve jeopolitik vizyonu ile birleştiğinde, bu zafer yalnızca Osmanlı-Memlûk rekabetinin sonucu değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun küresel ölçekte yükselişini başlatan bir kırılma anı olmuştur.

YAVUZ SULTAN SELİM VE SİYASAL DÜZENİN YENİDEN İNŞASI

Onaltıncı yüzyılın başlarında Ortadoğu coğrafyası, hem Safevî yayılmacılığının doğurduğu mezhepsel gerilimler hem de Memlûk otoritesinin zayıflığı nedeniyle derin bir siyasal kırılganlık içindeydi. Bu koşullar altında gerçekleşen 1516 Mercidabık Zaferi, Osmanlı açısından yalnızca askeri bir kazanım değil, aynı zamanda siyasal düzenin yeniden inşası sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilmelidir. Zafer sonrasında Osmanlı, Suriye ve Mısır coğrafyasında hâkimiyet tesis ederek yalnızca yeni topraklara sahip olmadı; aynı zamanda mezhepsel ayrışmaların derinleştirdiği sosyo-politik yapıyı dengeleme ve bölgesel otoriteyi kurumsallaştırma kapasitesini de geliştirdi. Bu bağlamda Yavuz Sultan Selim'in uyguladığı siyaset, siyaset bilimi literatüründe "meşruiyet üretimi" ve "siyasal bütünleşme" kavramları çerçevesinde analiz edilebilecek bir dönüşüm yaratmıştır. Osmanlı, özellikle Sünnî-Şii gerilimini doğrudan çatışmaya sürüklemek yerine düzen eksenli bir strateji ile yönetmeye çalışmış; böylece Türkler, Kürtler ve Arapları kapsayan çok boyutlu bir toplumsal bütünlüğün zeminini oluşturmuştur (Kızıltoprak 2015, ss. 9-12).

Mercidabık Zaferi sonrasında Osmanlı siyasal düzeninin inşası, imparatorluğu yalnızca kara merkezli bir aktör olarak bırakmamış, aynı zamanda deniz gücü perspektifine dayalı yeni bir stratejik vizyonun kapılarını açmıştır. Suriye ve Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu üzerinden küresel ticaret yollarına erişimi mümkün kılmış, aynı zamanda Akdeniz'deki stratejik üstünlüğü pekiştirmiştir. Bu dönüşüm, Yavuz Sultan Selim'in jeopolitik öngörüsünün somut bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yalnızca bölgesel bir güç olmaktan çıkarıp küresel ölçekte etkin bir siyasal aktöre dönüştürmüştür. Uluslararası ilişkiler literatüründe "güç projeksiyonu" ve "bölgesel düzen inşası" kavramlarıyla açıklanabilecek bu süreç, Osmanlı'nın siyasi otoritesini askeri zaferlerle sınırlamayan, uzun vadeli bir medeniyet vizyonu etrafında kurumsallaştıran bir hamle olarak öne çıkmaktadır (Ülkütaşır 1970, s. 642).

Tarih disiplini açısından bakıldığında Mercidabık, Osmanlı-Memlûk rekabetinin nihai sonucu olmakla birlikte, İslam dünyasının siyasal merkezini İstanbul'a taşıyan kritik bir kırılma anıdır. Osmanlı padişahının Haremeyn'in himayesini üstlenmesi, dini ve siyasi otoritenin birleştiği yeni bir düzen anlayışını beraberinde getirmiştir. Bu gelişme, Osmanlı'yı hem içeride toplumsal bütünleşmeyi sağlayan hem de dışarıda İslam dünyasının merkezi otoritesi konumuna yükselten bir güç haline getirmiştir. Böylece Mercidabık, askeri bir zaferin ötesinde, siyasal düzenin yeniden inşasını sağlayan ve Osmanlı'yı küresel bir imparatorluk seviyesine taşıyan tarihsel bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir (Kızıltoprak, 2002, ss.329-330).

MERCİDABIK ZAFERİ VE TÜRK SİYASAL TARİHİNDE SÜREKLİLİK: GEÇMİŞTEN CUMHURİYETE

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonunda tarih sahnesinden çekilmesi, Türk milletinin siyasal varlığının sona ermesi anlamına gelmemiş; aksine, bu durum Türk siyasal tarihinin yeni bir kurucu evresine geçişi hızlandırmıştır. 1919-1922 yılları arasında Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen İstiklal

Harbi, yalnızca bir bağımsızlık mücadelesi değil, aynı zamanda imparatorluktan ulus-devlete geçişin kurucu momenti olmuştur. Emperyalist güçlerin Anadolu üzerindeki hâkimiyet projeleri boşa çıkarılmış, Dumlupınar Zaferi ile birlikte yeni bir siyasal düzenin kapıları aralanmıştır. 1923'te ilan edilen Cumhuriyet, monarşik ve teokratik bir yapıdan, ulusal egemenlik ve cumhuriyetçi ilkelere dayalı modern bir devlet formuna geçişin somutlaşmasıdır. Bu dönüşüm, siyaset bilimi literatüründe devletin yeniden kuruluşu, egemenliğin yeniden tanımlanması ve siyasal meşruiyetin yeni bir zemin üzerinde üretilmesi bağlamında açıklanabilir (Ülkütaşır 1970, ss. 643-644).

Bununla birlikte, Cumhuriyet'in kuruluşu bir kopuş kadar, tarihsel bir sürekliliğin de ifadesidir. Mercidabık Zaferi, 1516'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu düzenini yeniden şekillendirdiği bir dönüm noktası olarak, modern dönemdeki Türk siyasal kimliğinin ve dış politika vizyonunun temel referanslarından biridir. Suriye ve Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine katılmasıyla Osmanlı yalnızca yeni topraklar kazanmamış; Haremeyn'in himayesini üstlenerek dini ve ahlaki bir sorumluluk da taşımıştır. Bu sorumluluk bilinci, modern Türk dış politikasında adalet, güvenlik ve onur kavramları etrafında yeniden üretilmiştir. Türkiye'nin bugün Suriye, Filistin ve Kudüs bağlamında geliştirdiği politikalar, bu tarihsel sürekliliğin modern yansımalarıdır (Kızıltoprak, 2025, ss. 32-35).

Cumhuriyet'in ilk yüzyılı, askeri, siyasi ve diplomatik başarılarla örülmüş bir süreklilik hattı yaratmıştır. Hatay'ın 1939'da anavatana katılması, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, 1990'lardan itibaren Balkanlar ve Kafkaslar'da izlenen aktif politikalar, Karabağ'ın özgürleşme sürecine verilen destek ve 21. yüzyılda Libya, Katar, Somali gibi farklı coğrafyalarda yürütülen askeri-diplomatik faaliyetler, Türkiye'nin tarihsel stratejik kültürünün çağdaş tezahürleri olarak okunabilir. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatürü açısından bu süreç, ulus-devletin bekasını güvence altına alma ve güç dengesi politikaları çerçevesinde değerlendirilebilir. Türkiye, Mercidabık'tan Cumhuriyet'e uzanan çizgide, yalnızca kendi güvenliğini değil; aynı zamanda bölgesel istikrarı önceleyen bir stratejik akıl sergilemiştir.

Üç semavi din (Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık) tarafından kutsallık atfedilen Filistin toprakları, 7. yüzyılda İslam hâkimiyetine girmiş ve 1516'da kazanılan Mercidabık zaferi ile Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu bağlamda Mercidabık Zaferi, yalnızca Osmanlı'nın tarihsel bir başarısı değil, aynı zamanda Osmanlı imparatorluğunun ve Türkiye'nin modern Ortadoğu siyasetini anlamak için analitik bir anahtar niteliğindedir. 16. yüzyılda Osmanlı'nın çözmeye çalıştığı mezhepsel ve siyasal kırılğanlıkların modern dönemde farklı biçimlerde devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin bugünkü bölgesel politikaları, "kökü mazide olan atı" perspektifiyle, geçmişin stratejik vizyonunun günümüz koşullarında yeniden yorumlanmış bir devamı olarak ele alınabilir. Bu süreklilik, yalnızca tarihsel romantizmin değil, aynı zamanda siyaset bilimi açısından stratejik kültürün kalıcılığının bir göstergesidir.

Türk siyasal tarihinin sürekliliği, devlet geleneği, meşruiyet üretimi ve medeniyet inşası kavramları etrafında şekillenmiş; Mete Han'ın Hunlar devrinden başlayıp Cumhuriyet'e uzanan süreç, yalnızca siyasal rejimlerin değişimi değil, aynı zamanda devletin meşruiyet temellerinin, toplumsal kimliğin ve medeniyet vizyonunun yeniden tanımlanması olarak değerlendirilebilir. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında, Türk tarihindeki bu dönüşümler üç temel dinamikle açıklanabilir: siyasal meşruiyet üretimi (gaza ideolojisi, hilafet, ulusal egeemenlik), devletin sürekliliği anlayışı ("Devlet-i ebed müddet") ve medeniyet vizyonu (adalet, güvenlik ve toplumsal düzen). Bu dinamikler, tarih boyunca Türk devletlerinin farklı coğrafyalarda siyasal istikrar ve medeniyet üretimini sağlamasında temel rol oynamış, hem iç politikada hem de bölgesel ve küresel ilişkilerde belirleyici olmuştur.

Bu bağlamda 1516 Mercidabık Zaferi, Osmanlı tarihinin sıradan bir askerî kazanımı olmaktan öte, çok boyutlu bir siyasal kırılmayı temsil eder. Zafer, Osmanlı'yı İslam dünyasının merkezi meşruiyet otoritesi haline getirirken, kara imparatorluğu olarak sınırlı bir güçten deniz gücüne evrilmesini sağlamış ve Ortadoğu'daki siyasal ile mezhepsel düzeni yeniden kurmuştur.

Dolayısıyla Mercidabık, yalnızca 1516 yılına ait bir askerî olay değil, Türk siyasal tarihinin ve Ortadoğu düzeninin uzun vadeli dinamiklerini belirleyen bir dönüm noktasıdır. Bu perspektifle ele alındığında, söz konusu zafer siyaset bilimi literatüründe “meşruiyet üretimi” ve uluslararası ilişkiler açısından “bölgesel düzen inşası” kavramlarının somut örneği olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Mercidabık Zaferi, Türk-İslam tarihi için yalnızca bir askerî başarı değil, aynı zamanda Mezopotamya’dan Kuzey Afrika’ya uzanan geniş coğrafyada yüzyıllar boyunca sürecek barış, huzur ve adaletin temel taşıını oluşturmuştur. Osmanlı’nı ustalık eseri olarak görülen bu zafer sayesinde Osmanlı İmparatorluğu, yaklaşık dört asır boyunca Suriye, Lübnan ve Filistin üzerinde hâkimiyet kurmuş; ayrıca Mısır ve Arabistan’a giden yolların da açılması sağlamıştır. Mercidabık Zaferi, Osmanlı’nın Ortadoğu siyasetinde bir kırılma noktası olmasının ötesinde, makas değişikliği hatta bir yükseliş (take off) Türk siyasal tarihinin sürekliliğini temsil eder. Osmanlı bu zaferle yalnızca bölgesel hâkimiyet tesis etmekle kalmamış, aynı zamanda küresel güç projeksiyonuna yönelmiş ve bölgesel düzen inşasında belirleyici bir aktör haline gelmiştir. Modern Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve dış politikası, bu tarihsel sürekliliğin farklı biçimlerde yeniden üretimi olarak okunabilir. Türkiye’nin bugün Suriye, Filistin, Libya, Katar ve Azerbaycan bağlamında geliştirdiği politikalar, Mercidabık’tan Cumhuriyet’e uzanan stratejik kültürün güncel tezahürleri olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Mercidabık Zaferi, yalnızca Osmanlı’nın 16. yüzyıldaki askeri ve siyasal başarısını değil, aynı zamanda Türk siyasal tarihinin bütüncül gelişiminde temel bir kırılma noktası olmuştur. Bu zafer, devletin meşruiyet üretme kapasitesini güçlendirmiş, bölgesel düzenin tesisinde ve küresel güç projeksiyonunda öncü rol oynamış ve tarihsel sürekliliği modern ulus-devlet bağlamında yeniden üretmiştir. Dolayısıyla Mercidabık, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve tarih disiplinlerinin kesişiminde hem geçmişi analiz etmede hem de günümüz politikalarını anlamada kritik bir referans noktasıdır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Murat (2022): Tarihin Akışını Değiştiren Savaş: Malazgirt. *JOSHAS* 57 (57), ss. 1304–1313. DOI: 10.29228/joshas.64713.
- Genç, Vural (2019): Rethinking Idris-i Bidlisi: An Iranian Bureaucrat and Historian between the Shah and the Sultan. *Iranian Studies*. 52 (3-4), pp. 425–447. DOI: 10.1080/00210862.2019.1649979.
- İnalçık, Halil (1958): Osmanlı Padişahı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 13 (4), ss. 79-67.
- Kızıltoprak, Süleyman (2002): Memluk Sistemi. *Türkler*. Ankara; Yeni Türkiye Yayınları. V/320-336.
- Kızıltoprak, Süleyman, (2015): 15 Numaralı Mühimme-i Mısır defteri : Mehmed Ali Paşa'dan Hüseyin Kamil'e Mısır Siyasi Tarihinin Önemli Belgeleri = Muhamme-i Mısır Register Numbered 15 : Important Documents of Political History of Egypt from Muhammad Ali to Hussein Kamil. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kızıltoprak, Süleyman (2025): XXI. Yüzyılda Uluslararası İlişkiler Işığında Türk Dış Politikasında Açmaz ve Açılımlar”. *Türk Dış Politikasında Güncel Konular*. Kapadokya Üniversitesi Yayınları, (Editörler: Hasan Ali Karasar, Mehmet Seyfettin Erol, Şafak Oğuz) 2025, ss.22-38.
- Mantran, Robert (1987): XVI ve XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Asya Ticareti, *Belleten* 51 (201), ss. 1433–1444.
- Sarıcı, Burak Nazif (2023): Büyük Selçuklularda Devlet-Yönetim Anlayışı ve İtaat Kavramı. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* (19), ss. 1–28. DOI: 10.23897/usad.1348678.
- Seyfeli, Canan (2019): *Millet sistemi mi? Rum ve Ermeni Patrikliği'nin idaresi ve Osmanlı devlet salnameleri (1847-1918)*. Konya: Çizgi Kitabevi (Çizgi Kitabevi Yayınları, 949).
- Şeyhanlıoğlu, Hüseyin (2024): Muhteşem Geçmişten Şanlı Geleceğe, *Bereketli Hilal Birliği*. İstanbul: KDY Yayınları.
- Şeyhanlıoğlu, Hüseyin (2023): Kutagdu Bilig ve Nizam-ı Müll Siyasetnamesinde Kutagdu Bilig. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (44), 351-393. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.133>
- Ülkütaşır, M. Şakir (1970): Askerlik Tarihimizde Ağustos Ayı ve Mercidâbık-Sakarya Meydan Savaşları. *Türk Kültürü Yıl VIII* (94), ss. 640–644.

500. YILINDA MERCİDABIK SAVAŞI

Editörlüğünü Prof. Dr. Mehmet Ali Yıldırım ve Prof. Dr. Osman Köse'nin üstlendiği **500. Yılında Mercidabık Savaşı**, alanında yetkin akademisyenlerin katkılarıyla, bu büyük tarihsel kırılmayı çok boyutlu bir bakış açısıyla ele almaktadır. Kitapta yer alan çalışmalar, Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin siyasi arka planından dinî meşruiyet tartışmalarına, bölgenin coğrafi ve sosyoekonomik şartlarından uluslararası dengelere kadar geniş bir perspektif sunmakta; Mercidabık'ı yalnızca askerî bir hadise olarak değil, medeniyetler arası geçişin anahtar kavşaklarından biri olarak değerlendirmektedir.

GAZİKÜLTÜR

/gbbkultur

ISBN: 978-625-7518-64-2